

genootschap

voor

CXVIII 1981 1 - 2

geschiedenis

handelingen

INHOUD

BIJDRAGEN

- P. Vandewalle, *Het pachtkontrakt in westelijk Vlaanderen 1550-1645*. Een analytische studie. 5- 61
- M. Constandt, *Westende, een geslaagd Brussels toeristisch initiatief (1896-1914)*. 63- 79
- W. von Groote, *De ridders uit Oostkerke en hun gelijken in Vlaanderen in de 12de en de 13de eeuw (deel II : 1130-1260)* (vertaling : L. Valcke). 81- 97

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- A. Schouteet, *De Sabbatine. Een Brugse vereniging van rechtsgeleerden in de 18de eeuw*. 99-111
- B. Janssens de Bisthoven, *Oorlogsdagboek van Sint-Jan bij Ieper, 1914-1923*. 113-129
- L. Devliegheer, *Een ooggetuige over een epidemie te Brugge ca. 1600*. 131-132

BOEKBESPREKINGEN

- J.-M. Duvosquel en Cl. Lemoine-Isabeau, *La région de Comines-Warneton. Sept siècles de documents cartographiques et iconographiques* (J. Mertens). 133-134

- KRONIEK 125-124

HANDELINGEN

PARTEI

genootschap

voor

CXVIII 1981 1 - 2

geschiedenis

handelingen

2 - I 1891 IIIVXO

INHOUD

M. Conradi, *Watheid, een zinnig woord*

1891-1916

Voortzetting van :

- Annales de la Société d'Emulation pour l'histoire et les antiquités de la Flandre Occidentale : I (1839) - IV (1842).
- Annales de la Société d'Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre : V (1843) - LIV (1904).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre : LV (1905) - LXXVI (1933).
- Annales de la Société d'Emulation de Bruges. Revue trimestrielle pour l'étude de l'histoire et des Antiquités de la Flandre. / Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis, gesticht onder de benaming «Société d'Emulation» te Brugge. Driemaandelijks Tijdschrift voor de studie van Geschiedenis en Oudheden van Vlaanderen : LXXVII (1934) - CXV (1978).

HANDELINGEN

VAN HET

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

CXVIII - 1981

1 - 2

BRUGGE 1981

HANDELLINGEN

VERZAMELT

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

VERBODT OMGEER DE BEKENDING

SOCIÉTÉ D'EMULATION

TE BRUGGE

HET PACHTKONTRAKT IN WESTELIJK VLAANDEREN 1550-1645

Een analytische studie.

P. VANDEWALLE

Bij de studie van de landbouw moeten zoveel mogelijk verscheidene bestanddelen onderzocht en bestudeerd worden : men kan het gebruik van het areaal nagaan, de landbouwtechniek bestuderen, de omvang en de samenstelling van de veestapel evalueren, de rendabiliteit van de bedrijven in grafiek brengen. In die streken waar de meeste bedrijven in pacht worden gehouden is de studie van het pachtkontraat onontbeerlijk. Het is dan ook de bedoeling in deze bijdrage een analyse te maken van de pachtkontrakten uit de periode 1550-1645 en dit voor een gebied dat kan omschreven worden door de driehoek Oostende-Poperinge-Calais. In dit gebied ligt de Kasselrij Veurne centraal en op deze streek zal het onderzoek zich dan ook toespitsen.

Met het begrip pacht bedoelen wij in de eerste plaats de huur van gronden en huizen, dit huren van gronden en huizen gebeurt door één of meerdere personen aan één of meerdere eigenaars, die zowel natuurlijke personen als instellingen kunnen zijn. Tussen eigenaar en pachter wordt het pachtkontraat opgesteld waarin de overeenkomst beschreven wordt. De studie van deze pachtkontrakten moet ons dan ook heel wat kunnen leren over het pachtstelsel dat in de bestudeerde periode en streek van toepassing was. Wij zullen dan ook de verschillende aspecten van de pacht en het pachtkontraat verder toelichten.

Het bestuderen van de pacht in de Kasselrij Veurne tijdens de periode 1550-1645 is echter geen sinecure. Er is over dit onder-

werp nauwelijks literatuur voorhanden, en wat er dienaangaande bestaat behandelt ofwel andere perioden ofwel andere gebieden¹. Daarbij is het opsporen en verwerken van honderden pachtkontrakten een tijdrovende bezigheid. Hoe belangrijk echter voor de geschiedenis van de landbouw de pachtkontrakten zijn heeft J. Mertens in een recente studie beklemtoond². Ook P. Lindemans en later J. Boon en F. Dewever hebben op het belang van de studie van de pachtovereenkomsten gewezen³.

Gezien de bestaande literatuur ons bij deze studie weinig kan helpen moeten wij beroep doen op de bestaande bronnen waarvan de voornaamste zijn : de costumen, oude pachtvoorbeelden en de oude pachtkontrakten.

In de gehomologeerde costumen van de Kasselrijen Veurne, Sint-Winnoksbergen en Brugse Vrije vinden wij telkens een volledige rubriek gewijd aan de verpachting van huizen en hoeven. Een hele reeks bepalingen - zowel verplichtingen als mogelijkheden - worden erin opgesomd zonder dat er echter een type pachtkontrakt vooropgesteld werd^{3b}.

Wij hadden gehoopt type-pachtkontrakten te vinden die als voorbeeld voor anderen konden gelden, dit is echter tegengevallen :

1. Over de pacht en de pachtkontrakten kan men raadplegen : L.J. SPARNAAIJ, *Landbouwpacht*, Gouda, 1903 ; H.K. ROESSINGH, *Garfpacht, zaadpacht en geldpacht in Gelderland in de 17e en 18e eeuw*, in *Bijdragen en mededelingen der vereniging «Gelre»*, dl. LXIII, nr. 9, 1968, pp. 72-97 ; H. JANSEN, *Landbouwpacht in Brabant in de veertiende en de vijftiende eeuw*, Assen, 1955 ; J. MERTENS, *Enkele bepalingen omtrent bezaaiing, beplanting en behuizing in laatmiddeleeuwse pachtcontracten voor het Brugse Vrije (XVe eeuw)* in HSEB, CVIII, 1971, afl. 3-4, pp. 245-260.

2. J. MERTENS, *o.c.*, p. 245.

3. P. LINDEMANS, *Geschiedenis van de landbouw in België*, 2 dln., *Antwerpen*, 1952 ; J. BOON, *Aspecten van de landbouw in het graafschap Vlaanderen van het laatste kwart van de XIVe eeuw tot het einde van de XVe eeuw*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1964 ; F. DE WEVER, *Pachtprijzen in Vlaanderen en Brabant in de achttiende eeuw*, *Bijdrage tot de conjunctuurstudie*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1970.

3b. L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Coutumes de la Ville et Chatellenie de Furnes*, dl. II, Brussel, 1896 ; idem, *Coutume du Franc de Bruges*, dl. I, Brussel, 1879 ; *Costumen van Berghen S. Winocx, Costumen van Honschote, Costumen van Brouc-burch*.

slechts in één geval konden wij een voorbeeld van een pachtkontra⁴kt terugvinden.

Als derde mogelijkheid bleef ons alleen over pachtkontrakten op te sporen, er bestonden duizende kontrakten want voortdurend verwijzen de controleurs van de 100e Penningkohieren naar de bestaande pachtkontrakten⁴. Wij hebben geen spoor gevonden van losse pachtkontrakten, wat niet verwonderlijk is : na het beëindigen van de pachttermijn had zo'n kontrakt én voor de pachter én voor de eigenaar nagenoeg geen waarde meer en werden de meeste kontrakten dan ook niet bewaard. Wel vonden wij ongeveer 800 pachtkontrakten in de pachtregisters die door abdijen en instellingen aangelegd werden en in de reeks «wettelijke passeringen» waarin regelmatig pachtkontrakten geregistreerd werden.

In de volgende paragrafen formuleren wij over de diverse aspecten van de pacht enkele bedenkingen.

§ 1. De «Costumen» en de pacht.

Het zou ondenkbaar zijn dat in de «Costumen» geen spoor zou te vinden zijn van de pacht en het pachtkontra⁴kt die zo dominerende elementen zijn in het landbouwleven van de Kasselrij Veurne. In de gehomologeerde costumen van de Kasselrijen uit de Polderstreek komen telkens rubrieken of hoofdstukken voor die gewijd zijn aan de pacht en de pachtvoorwaarden.

Voor de Kasselrij Veurne, de Kasselrij Sint-Winnoksbergen en het Brugse Vrije zullen wij nagaan welke de tussenkomsten van de Kasselrijbesturen waren in het vaststellen van de pachtvoorwaarden ; daarbij zullen wij steeds uitgaan van de toestand in de Kasselrij Veurne. Waar nodig zullen wij eveneens verwijzen naar de costumen van de Kasselrij Burburch en de stand Hond-schoote.

Om de vergelijking tussen de Kasselrijen mogelijk te maken moeten wij vooraf alle bepalingen ordenen en volgens een vooropgesteld plan samenbrengen. Volgende indeling zou richtinggevend kunnen zijn :

4. SAV, 919 en 920, vooral de kohieren van redresse.

1. Algemene Pachtvoorwaarden ;
2. Bijzondere pachtvoorwaarden :

- A : aangaande gebouwen,
- B : aangaande akkerland,
- C : aangaande weiden,
- D : aangaande bomen en hagen,
- E : aangaande de betalingen,

3. Einde van de pacht.

Wij willen in de volgende bladzijden dieper ingaan op de pachtvoorwaarden volgens het vooropgesteld schema.

1. Wanneer wij deze rubriek de titel «algemene pachtvoorwaarden» meegeven, moet dit in de ruimst mogelijke optiek gezien worden. Alle bepalingen die met het sluiten van het pachtkontraet verband houden worden hier behandeld.

De costumen zeggen niet hoe een pachtvereenkomst tot stand moet komen of wie al dan niet grond mag verpachten of in pacht mag nemen. Wel wordt duidelijk bepaald dat de gronden en hoeven, toebehorend aan de armendissen of kerkfabrieken in Veurne en Veurne-ambacht, moeten verpacht worden per opbod aan de meest biedende nadat de verpachting gedurende drie zondagen werd aangekondigd aan de kerk ; de pachter moet zich daarbij steeds voorzien van een degelijke borgstelling⁵. Dezelfde verordening werd ook in Sint-Winnoksbergen afgekondigd maar daar moet ook nog het advies ingewonnen worden van de pastoor, de notabelen en van de wet waaronder de parochie res-

5. Gebruikte afkortingen in de voetnoten :

KV : Kasselrij Veurne, uitgave van de costumen door Gilliodts, de cijfers verwijzen naar de rubriek en het artikel ;

Gil. : verwijst naar de zelfde uitgave waarin een oudere tekst van de costumen werd opgenomen, het cijfer verwijst naar de bladzijde ;

BV : Brugse Vrije, uitgave van de costumen door Gilliodts, de cijfers verwijzen naar het artikel ;

SWB. KB en Hond. verwijzen naar de costumen van respectievelijk de Kasselrijen, Sint-Winnoksbergen, Bourbourg en de Heerlijkheid Hondschote, de cijfers verwijzen naar de rubrieken en/of naar de artikels.

KV 33/1.

sorteert, waar de armendis of de kerk gelegen is⁶. In het Brugse Vrije — en niet in de andere Kasselrijen — voorziet men een regeling in geval meerdere eigenaars van een zelfde stuk niet overeenkomen over de verpachting van dit stuk grond of indien een der eigenaars onvindbaar is : dan werd de grond bij opbod aan de meest biedende verpacht voor een termijn van maximum 6 jaar⁷. In de drie Kasselrijen wordt zeer duidelijk gesteld dat de pachters van gronden of hoeven deze goederen noch in dele noch in het geheel mogen verder verpachten zonder de toestemming van de eigenaar. In de Kasselrij Veurne is de straf daarvoor pachtverbreking en de naspachter kan geen enkele vergoeding ontvangen⁸. Wel is het zo dat een eigenaar van de grond of de hoeve binnen een maand zijn toestemming of weigering moet medelen aan de pachter die hem om een naverpachting gevraagd had op voorwaarde dat deze aanvraag voor het Sint-Jansfeest werd gesteld. Indien deze aanvraag op dat ogenblik niet werd gesteld, heeft de eigenaar een jaar tijd om een beslissing te nemen. Laat de eigenaar de naverpachting doorgaan dan kan hij de pachtsom eisen van de hoofdpachter of van de naspachter⁹. In het Brugse Vrije geldt dezelfde regeling als in de Kasselrij Veurne¹⁰. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen is eveneens een gelijkaardige regeling van kracht, maar daar heeft de eigenaar slechts veertien dagen tijd om de aanvraag tot naverpachting te verwerpen of te aanvaarden¹¹.

Eenmaal de partijen tot een akkoord gekomen zijn om de grond of de hoeve te verpachten, wordt van de pachter geëist dat hij over degelijke borggen zou beschikken. In de Kasselrij Veurne moet de pachter binnen de veertig dagen na het afsluiten van de pacht zijn borgstelling voorbrengen en moet hij beloven zijn gronden te gebruiken volgens de gewoonten die in de Kasselrij gangbaar zijn¹². In de andere Kasselrijen vinden wij geen ver-

6. SWB 7/2.

7. BV 108.

8. KV 32/2.

9. KV 32/3 en 4.

10. BV 105 en 106.

11. SWB 7/2 en 3 en 4.

12. KV 33/5.

melding dienaangaande. Om de gronden van de eigenaars te beschermen tegen een niet gereguleerd grondgebruik werd geëist dat de pachter over degelijke pachtbewijzen beschikt. In de Kasselrij Veurne moet iemand die gronden gebruikt zonder geschreven pacht een pachtsom betalen die het dubbel bedraagt van de pacht van het voorgaande jaar en een boete van drie lb par; deze regeling bestond reeds in 1550¹³. Ook in het Brugse Vrije worden de belangen van de eigenaars op een gelijkaardige manier beschermd¹⁴.

Daar de eigenaar nooit kan weten of een pachter gedurende de volledige pachttermijn het goed zal kunnen bedrijven, wordt in de algemene voorwaarden de mogelijkheid voorzien om bij het overlijden van de pachter de continuïteit op het bedrijf te waarborgen. In Veurne heeft de weduwe of de erfgenamen het recht om de pachttermijn uit te doen mits zij over degelijke borgen kunnen beschikken, wel mogen zij de pacht niet opdelen zonder toestemming van de eigenaar¹⁵. Het spreekt vanzelf dat de eigenaar opnieuw over zijn goederen kan beschikken indien de weduwe of de erfgenamen niet tot een overeenkomst dienaangaande kunnen komen¹⁶. In het Brugse Vrije worden dezelfde regelingen getroffen¹⁷. In Sint-Winnoksbergen geldt eveneens dezelfde maatregel maar daar wordt vereist dat de hoeve door de weduwe of een der erfgenamen zelf wordt uitgebaat¹⁸. Bovenvermelde maatregel moet veeleer gezien worden als een recht en bescherming van de pachtersweduwe of erfgenamen dan een bescherming van de rechten van de eigenaar.

2. In deze tweede rubriek willen wij blijven stilstaan bij enkele bijzondere bepalingen uit de costumen aangaande de pachtcontracten.

A. Onze aandacht gaat in de eerste plaats naar de gebouwen die

13. KV 33/12 en Gil. 546.

14. BV 104.

15. KV 33/8.

16. KV 33/9.

17. BV 107.

18. KV 33/18 tot 21.

op de hoeven te vinden zijn. In de Kasselrij Veurne wordt nage-
noeg geen aandacht geschonken aan de plichten of rechten van
de pachter inzake de bedrijfsgebouwen. Wel is er een reeks be-
palingen die een verbod inhouden om hoeven of hoevegehouden
te laten vervallen of om bouwmaterialen van de ene hoeve naar
de andere over te hevelen¹⁸. In het Brugse Vrije vinden wij wel
enkele bepalingen betreffende de gebouwen. Indien de pachter
op het pachtgoed gedurende zijn lopende pacht nieuwe huizen,
schuren of stallen heeft opgetrokken met de toestemming van de
eigenaar, dan zal deze pachter daarvoor op het einde van zijn
pacht vergoed worden ; de waarde van deze gebouwen zal ge-
schat worden door personen die dienaangaande bevoegd zijn.
Werden deze gebouwen zonder de toestemming van de eigenaar
opgetrokken dan zullen de schatters alleen de materialen schat-
ten en zal de eigenaar vrij zijn dit al dan niet te aanvaarden¹⁹.
De nodige herstellingen mogen alleen verricht worden mits de
toestemming van de eigenaar en dit op het gepaste tijdstip en
zonder overdreven kosten. Wanneer er zeer dringende herstel-
lingen moeten gebeuren moet de pachter zijn eigenaar vragen
ofwel de werken te laten uitvoeren door werklieden die in op-
dracht van de eigenaar zelf werken, ofwel de herstellingen zelf
uit te voeren. Zelfs indien de eigenaar geen gevolg geeft aan de
vraag van de pachter, mag deze laatste de herstelling uitvoeren
en de kosten, mits een behoorlijke specificatie, ten laste van de
eigenaar leggen²⁰. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen geldt de-
zelfde regeling²¹.

B. Het gebruik van de akkerlanden is aan enkele bepalingen
onderworpen, deze voorwaarden beschermen vooral de belangen
van de eigenaar. De Kasselrij Veurne bepaalt dat niemand meer
dan één derde van de gronden (= weiden) die bij de boerderij
horen mag breken, of in akkerland mag omzetten ; uiteraard kan
de eigenaar uitzondering op deze voorwaarde verlenen. De boete
bij overtreding bedraagt 30 lb par. Daarbij wordt aangestipt dat
de pachter alleen die gronden verder mag bezaaien die hij bij het

19. BV 119-120.

20. BV 121.

21. SWB 7/22.

begin van zijn pacht heeft gescheurd²². Deze bepaling bestond reeds in 1531²³. In het Brugse Vrije bestaan gelijkaardige bepalingen die verschillen volgens het kwartier. Vooraf echter wordt bepaald dat oude melkweiden, maaiweiden en vette weiden niet mogen gebroken worden en dat van het overblijvende land in het noord- en westkwartier twee derden mag gescheurd worden,²⁴ ; in Hondshoote mag niemand meer dan één derde van zijn gronden bezaaien²⁵. Ogenshijnlijk bestaat er een verschil tussen de hoeveelheid akkerland per hoeve in de Kasselrij Veurne en het Brugse Vrije, wij moeten vaststellen dat hier alleen maxima worden vastgelegd : de pachter is niet verplicht één derde van zijn gronden te breken zoals in Veurne of twee derden zoals in het Vrije, vele pachters zullen integendeel helemaal geen weiden scheuren. Daar ook in het Brugse Vrije de meeste hoeven meer dan 50 % oude weiden en melkweiden hebben, komt het scheuren van de twee derden van de resterende landen goed overeen met het breken van één derde van het totale land in de Kasselrij Veurne.

Welke vruchten de boer al dan niet moet of mag zaaien wordt in de costumen niet omschreven, alleen in de Kasselrij Veurne wordt bepaald dat de boer geen tweemaal de weerwinning op een stuk grond mag toepassen en bij die weerwinning wordt ook het zaaien van lentetarwe en zomergerst gerekend²⁶.

Om de vruchtbaarheid van de grond te verzekeren worden de pachters in de Kasselrij Veurne verplicht de op de hoeve geproduceerde mest op de hoevelanden te spreiden, gebeurt dit niet dan kan de pachter beboet worden met zes lb par²⁷. Ook in het Brugse Vrije en in de Kasselrij Sint-Winnoksbergen gelden dezelfde verplichtingen, in deze laatste Kasselrij bedraagt de boete tien lb par²⁸. Deze regeling schijnt zeer oud te zijn want zij

22. KV 33/13-14.

23. Gil. 547.

24. BV. 110.

25. Hond. 11/3.

26. KV 33/10-11.

27. KV 33/16.

28. BV 108 en SWB 7/19.

kwam reeds voor in 1502 in de Kasselrij Veurne.

C. In de costumen werd het niet verboden nieuwe weiden aan te leggen maar het breken of scheuren van weiden werd streng gereguleerd. In de Kasselrij Veurne is het strikt verboden oude weiden en vette weiden te scheuren op straf van pachtverbreking tenzij de eigenaar zijn toestemming geeft ; deze bepaling bestond zeker reeds in 1538³⁰. In het Brugse Vrije is men nog strenger : het is er verboden vette weiden, melkweiden en maaiweiden te scheuren ; het is eveneens verboden de vette weiden en de melkweiden te maaien zonder uitdrukkelijke toestemming van de eigenaar. De boete bij overtreding bedraagt - naast de pachtverbreking - dertig lb par per gemet, daarvan gaat één derde naar de Vorst, één derde naar het Vrije en het laatste derde naar de eigenaar³¹. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen mogen de vette weiden noch gescheurd noch gemaaid worden, en er mogen ook geen paarden of veulens op deze weiden grazen ; ook mogen andere weiden niet gescheurd worden binnen de drie laatste jaren van de pacht. De boete bij deze bepaling is pachtverbreking, verlies van de pachtsom en twintig lb par³². Ook in de Kasselrij Burburch geldt een gelijkaardig verbod om graslanden te scheuren³³. Een speciale aandacht krijgen de weiden die in de zogenaamde broeken gelegen zijn : in de Zuidbroek, Oerenbroek, de Moeren en in de andere plaatsen waar niet afgebakende hooiweiden bestaan - alle in de Kasselrij Veurne - mag men alleen dieren laten grazen tussen Sint-Gillis en Kerstmis ieder op zijn eigen bedrijfsdeel, dit op boete van drie lb par per dier³⁴. Trouwens alleen die personen die eigenaar of pachter van een stuk maaiweide in de broeken zijn mogen er dieren laten grazen. Het aantal dieren dat er mag grazen hangt af van de grootte van de eigendom of pachtgrond, maar er mag één koe per gemet en één jaarling per half gemet geplaatst worden.

29. Gil. 546.

30. KV 33/15 en Gil. 547.

31. BV 109.

32. SWB 7/13-14.

33. KB 16/10.

34. KV 33/27.

Bij overtreding wordt een boete van zes lb par per dier opgelegd, de helft gaat naar de vorst, de andere helft naar de armen van de parochie waar de overtreding gebeurt³⁵.

D. Daar op heel wat landerijen bomen en elsten staan wordt ook daaraan in de costumen aandacht geschonken. In de Kasselrij Veurne wordt alleen over de lating van de bomen gesproken - waarover verder meer. In het Brugse Vrije wordt bepaald dat de pachter geen hagen van eik of els of tronken mag kappen die geen negen jaar oud zijn; opgaande bomen en scheuten die ouder zijn dan negen jaar mogen eveneens niet afgehouden worden; eveneens mogen de dieren slechts grazen in de partijen kaphout drie jaar na de laatste kapping³⁶. Wilgen en tronken van zacht hout mogen vanaf de ouderdom van vier jaar gesnoeid worden, maar dan volgens een regelmatige kapping waarbij ieder jaar één vierde aan de beurt komt³⁷. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen mogen de pachters geen hout afkappen op weiden, tenzij zij dit weiland wenssen te scheuren, ook moeten zij de scheuten van het kaphout beschermen gedurende drie jaar tegen hun dieren³⁸. Ook is het de pachter verboden opgaande bomen of hagen af te kappen die hem niet toebehoren op boete van tien lb par³⁹.

E. Een belangrijk element is de betaling van de pachtsom, ook hieraan wordt aandacht geschonken in de costumen.

Daar er mogelijk bij de pachters nalatigheid inzake de betalingen kan ontstaan, wordt de eigenaar het recht gegeven de goederen en meubelen die de pachter op het pachtgoed bracht, en de vruchten die hij er gewonnen heeft, in beslag te nemen om de lopende pacht of achterstellige pachten en leningen te kunnen recupereren; daarbij heeft de eigenaar voorrang op andere schuldeisers⁴⁰. In het Brugse Vrije vallen de betalingen van de

35. KV 33/28.

36. BV 114.

37. BV 115.

38. SWB 7/15.

39. SWB 7/16.

40. KV 33/6.

pachten voor de ene helft met Bamis en de andere helft met Kerstmis tenzij er andere regelingen getroffen werden⁴¹. In dezelfde Kasselrij wordt bepaald dat de pachters hun pacht moeten betalen als zij daartoe door de eigenaars worden aangemaand⁴². Ook mag de eigenaar pacht eisen van de pachter, napachter of diegene wiens dieren op zijn eigendom lopen⁴³. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen vallen de landspachten op Sint-Maartensmis, tenzij er andere afspraken bestaan⁴⁴. Indien de eigenaar in de Kasselrij zijn gronden met dieren bezet vindt, kan hij pacht eisen en verbieden dat de dieren er zouden weggehaald worden⁴⁵.

3. Na de vooropgestelde pachttermijn komt een einde aan het pachtkontraat en moet de pachter het pachtgoed overdragen aan de eigenaar. Deze overdracht of lating wordt door een aantal bepalingen geregeld die ook in de costumen de nodige aandacht kregen. Eerst en vooral beschouwen wij enkele algemene bepalingen. Wanneer een pachter in de Kasselrij Veurne niet over een nieuw pachtgoed kan beschikken moet hij de weiden ontruimen tegen Lichtmis, hij mag wel een stuk weide behouden bij de hofplaats, de grootte van dit stuk weiland hangt af van de grootte van de hoeve en van de veestapel⁴⁶. Wanneer een pachter zijn hoeve in mei moet verlaten mag de aankomende pachter de gronden reeds bewerken vanaf de maand oktober - of vroeger zelfs - voorafgaand aan het einde van de pacht; weigert de pachter dit dan moet hij de schade vergoeden⁴⁷. Alleen in het zuidkwartier van het Brugse Vrije mag de aankomende pachter reeds met Bamis de landerijen ploegen maar de afgaande pachter mag op de hoeve blijven tot mei⁴⁸. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen moeten de pachters hun huizen, stallen en graslanden ontruimen met half maart, de zaailanden die met tarwe bezaaid

41. BV 123. Bamis is Sint-Baafsmis of 1 oktober.

42. BV 122.

43. BV 106.

44. SWB 7/17.

45. SWB 7/5.

46. KV 33/22.

47. KV 33/7.

48. BV 113.

waren met Bamis na de laatste oogst en de andere zaailanden onmiddellijk na de oogst⁴⁹. Blijft een pachter toch op zijn pachtland na het beëindigen van de pacht zal hij een dubbele pacht moeten betalen⁵⁰. In de stad en heerlijkheid Hondshoote geldt dezelfde regeling als in de Kasselrij Sint-Winnoksbergen⁵¹.

Wat de lating van de gebouwen betreft moeten wij verwijzen naar de bijzondere bepalingen betreffende de gebouwen : het is zo dat de eigenaar de meerwaarde van de gebouwen aan de pachter vergoed op het einde van de pachttermijn.

De lating van akkerland en weiden krijgt ruime belangstelling in de costumen. In de Kasselrij Veurne wordt dienaangaande niets specifiek aangestipt, in de kasselrij van het Brugse Vrije daarentegen wel. Zoals boven reeds gemeld mochten de pachters in het Brugse Vrije twee derden van de gronden breken die geen oude vette weiden of melkweiden waren. Bij het einde van de pacht moet in het noord- en westkwartier de rest van hogervermeld land gelaten worden als gras van drie en zes jaar oud. In het oostkwartier werd geen specifieke graslating vereist, in het zuidkwartier moet de pachter zijn grond als volgt laten : de ene helft is gras van één, twee en drie jaar oud, de andere helft is zaailand waarvan de helft wintervruchten en de andere helft zomervruchten zijn⁵². In het Brugse Vrije - het zuidkwartier uitgezonderd - moeten de akkerlanden gedurende het laatste jaar van de pacht bezaaid worden met één derde wintergranen, één derde haver en gerst en één derde zwarte granen of ronde granen⁵³. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen wordt net als in de kasselrij Veurne geen bepaalde lating geëist. Boven zagen wij dat de mest in de meeste kasselrijen op de hoevelanden moest gevoerd worden ; uiteraard zou er dan geen specifieke lating voor mest vermeld moeten worden. Toch zijn er een paar bepalingen : in de Kasselrij Veurne mogen de landbouwers die ten westen van de

49. SWB 7/7.

50. SWB 7/8.

51. Hond. 11/6.

52. BV 110-112-113.

53. BV 111.

Lovaart wonen - wat grosso modo overeenkomt met het Zandleemgebied - de mest van twee jaren pacht overlaten aan de eigenaar die er voor betaalt⁵⁴. In het Brugse Vrije blijft de mest op de hoeven van het noord-, west- en oostkwartier aan de eigenaar en is er dus geen prijzij. In het zuidkwartier is er prijzij van de mest van het laatste jaar ; de mest die reeds in de grond verwerkt werd mag als halve mest gerekend worden⁵⁵. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen moet de pachter de mest van de twee laatste jaren op de hoeve laten maar de eigenaar moet dit overnemen en opnieuw overlaten aan de aankomende pachter⁵⁶.

Heel wat aandacht gaat naar de lating van het houtgewas. In de Kasselrij Veurne moeten de pachters voor half maart aan de eigenaar bekend maken hoeveel kaphout er meer staat dan bij het begin van de pacht, dit surplus wordt geprezen door ervaren schatters en tot zolang mag de pachter dit kaphout niet afhouden⁵⁷. Deze bepaling was reeds in 1538 van kracht⁵⁸. Ook moet de pachter alle bomen en opgaand hout die hij tijdens zijn pachttermijn plantte aan de eigenaar overdragen en door kenners laten prijzen, doct de pachter dit niet dan blijven deze bomen op het pachtgoed zonder dat de pachter er nog mag aan raken⁵⁹. Verzuimt de eigenaar deze bomen te laten schatten en overnemen dan heeft de pachter de keuze : ofwel hernieuwt hij zijn pacht en blijven de bomen gewoon staan, ofwel gaat hij weg en laat hij de bomen vellen en is de winst voor hem, ofwel laat hij ze over aan de aankomende pachter⁶⁰. Deze bepalingen waren in de kasselrij reeds in 1575 bekend⁶¹. In het Brugse Vrije komen dienaangaande geen bijzondere bepalingen voor. In de Kasselrij Sint-Winnoksbergen gelden dezelfde bepalingen als in de Kas-

54. KV 33/17.

55. BV 116-117.

56. SWB 20.

57. KV 33/23.

58. KV 547.

59. KV 24.

60. KV 25.

61. KV 548.

selrij Veurne⁶², ook in de heerlijkheid Hondshoote werd hetzelfde bepaald⁶³.

Om de pachter enigzins tegen de willekeur van de eigenaars te beschermen werd zowel in het Brugse Vrije en in de Kasselrij Sint-Winnoksbergen bepaald dat de pacht niet kon verbroken worden door de verkoop van het goed of door de dood van de eigenaar, wanneer de eigenaar zelf de boerderij wil bedrijven kan de pachter verplicht worden het goed te verlaten⁶⁴.

Uit de opsomming der verschillende pachtartikelen die in de costumen werden opgenomen mag men gerust besluiten dat de kasselrijbesturen de pacht en het pachtkontrakt zeer ernstig opnamen. Hierbij mag men de vraag stellen welke rechten het meest werden beschermd: die van de eigenaar of die van de pachter. Uit de verschillende voorwaarden komen zowel verplichtingen als verbodsbepalingen voor de pachters naar voor en deze bepalingen beschermen de rechten van de eigenaar. Maar ook de pachter komt zeer goed aan zijn trekken: hem wordt een zeer grote vrijheid gelaten in het beheren en bedrijven van zijn landbouwuitbating. De eigenaar kan hem wel opleggen geen grasland te breken en op het einde van de pacht het akkerland volgens een vooropgesteld schema te bezaaien. Globaal gezien mag men wel besluiten dat er in de pachtvoorwaarden opgesteld door de costumen een zeer goed evenwicht bestaat tussen de belangen van de pachter en de eigenaar: de belangen van de eigenaars zijn maximaal beveiligd maar ook de pachter geniet van de grootst mogelijke vrijheid op landbouwtechnisch vlak.

§2. Een type pachtkontrakt uit de XVIe eeuw.

Graag hadden wij een type pachtkontrakt willen vinden voor de XVIe en XVIIe eeuw. In de pachtboeken van de grote abdijen en instellingen van de Kasselrij Veurne hebben wij tevergeefs naar dergelijke typekontrakten gezocht. Uiteindelijk vonden wij

62. SWB 7/12.

63. Hond. 11/7.

64. BV 125, SWB 7/1.

een dokument, dat als typekontrakt kan doorgaan, op het achterschutblad van een register van de Duinenabdij⁶⁵. De titel van dit dokument, dat in Bijlage I integraal wordt weergegeven, is : «Favorabel conditien besproken in oude tyden by den Abt van Duynen tot laste vande pachters». In deze bron worden bepalingen uit 1564 en 1584 samengebracht. Om deze bepalingen te kunnen vergelijken met deze uit de costumen was het nodig de gegevens te ordenen waarvoor wij ons lieten leiden door het kleine schema dat wij hoger opstelden⁶⁶.

1. Algemene bepalingen. Het kontrakt eist van de pachters dat zij zich borg stellen voor de pacht en het pachtkontrakt, daarbij wordt ook het naverpachten verboden. Beide voorwaarden komen voor in de costumen van de Kasselrij Veurne.

2. Bijzondere bepalingen.

A. Wat de gebouwen betreft wordt bepaald dat de pachter moet instaan voor het onderhoud ; herstellingen worden bekostigd door de abdij nadat de abt toestemming heeft gegeven. De pachter moet de materialen op zijn kosten halen en hij moet de werklieden kost en inwoon bezorgen. Ook glas in de vensters moet door de pachter eventueel vervangen en bekostigd worden. Om de daken in goede staat te kunnen houden moeten de pachters jaarlijks 100, 200 of 300 gleischoven leveren, wat meer nodig is wordt door het klooster vergoed. In de stallen moet de pachter de staanplaatsen en eetbakken onderhouden en ook de steenwegen en drenkplaatsen dienen regelmatig gereinigd te worden. De bepalingen die wij hier opsommen stemmen overeen met deze uit de costumen die betrekking hebben op de gebouwen en het onderhoud ervan maar de voorzieningen waarover de abdij Ter Duinen het heeft, zijn meer gedetailleerd.

B. Wat het akkerland betreft zijn de bepalingen meer afgestemd op het onderhoud van de akkers dan op het specifiek gebruik ervan. Zo wordt bepaald dat de grachten tussen de velden en de hofgracht jaarlijks van riet en andere planten moeten gezuiverd worden, daarbij moeten jaarlijks 100 tot 200 roeden grachten ge-

65. ASE, 173.

66. Zie p. 8.

dolven worden en moet de aarde uit deze grachten op de aanpa-
lende akkers gespreid worden. Eveneens wordt bepaald dat de
mest die op de hoeve wordt voorgebracht op de landerijen van
de hoeve moet gespreid worden

C. De bescherming van de weiden komt in dit kontra^{kt} duidelijk
naar voor : het is de pachter niet toegelaten weiden te breken,
ook mogen de weiden niet gemaaid worden tenzij de maai-
weiden : deze mogen eenmaal per jaar gemaaid worden door de
pachter, de tweede snede blijft ten voordele van de eigenaar.
Ook moeten de distels uit de weiden verwijderd worden en mo-
gen geen paarden of veulens op de weiden lopen.

De bepaling over de akkers en de weiden liggen opnieuw duide-
lijk in de lijn van deze door de costumen opgetekend maar ook
hier moeten meer gedetailleerde opmerkingen genoteerd worden.

D. Aangaande de houtgewassen werd bepaald dat de pachter
jaarlijks ofwel 20, 50 of 100 wilgen moest planten en laten
groeien ; het was hem ook verboden bomen te snoeien.

3. Ook aangaande de lating worden een aantal regelingen ge-
troffen. Zo moet de pachter in het laatste jaar van zijn pacht de
akkers bezaaien met één derde tarwe, één derde haver en één
derde ronde granen. In sommige plaatsen moest de eigenaar de
mest overnemen. Op de Hemme - de grootste hoeve van Ter
Dunin - moeten de landerijen als volgt gelaten worden : één
derde zaailand, één derde gras van zes jaren oud en één derde
gras «nieuwgras» genaamd. Voor de andere hoeven moet be-
paald worden hoeveel zaailand en hoeveel weiden moeten gela-
ten worden. Ook moet de eigenaar de meerwaarde van de
houtgewassen aan de pachter uitbetalen.

Ook deze bepalingen sluiten zeer goed aan bij deze door de
costumen uitgevaardigd.

Overschouwen wij dit type pachtkontra^{kt}, dat helaas enig is voor
de XVIe eeuw, dan mogen wij gerust besluiten dat de gelijkenis-
sen met de pachtvoorwaarden uit de costumen zeer treffend zijn.

§3. De Pachtkontrakten van de XVIe en XVIIe eeuw.

Waar wij ons in de twee vorige paragrafen steunden op theoreti-
sche pachtbepalingen willen wij ons hier houden aan een reeks

pachtkontrakten zoals die voorkomen in de verschillende bronnen. Wij hadden het voordeel dat deze kontrakten in de meeste gevallen gegroepeerd voorkomen in de documenten : zeker 80 % van de overeenkomsten staan opgetekend in de pachtboeken van allerhande instellingen, de rest vonden wij in de «wettelijke passeringen». Volgende pachtboeken konden wij weerhouden :

- Pachtboek van de Sint-Niklaasabdij te Veurne ca 1540 - ca 1570⁶⁷ ;
- Pachtboek van de Grote Heilige Geest te Diksmuide 1545—1613⁶⁸ ;
- Pachtboek van de Kerk en Dis van Oostkerke 1545-1631⁶⁹ ;
- Pachtboek van Eversam ca 1583 - ca 1600⁷⁰ ;
- Pachtboek van de Kerk en dis van Lampernisse 1619-1640⁷¹ ;

Andere pachtkontrakten vonden wij in de «wettelijke passeringen» van de Kasselrij Veurne en de stad Diksmuide⁷².

Onze onderzoeken leverden ons 805 pachtkontrakten op die zowel op hoeven, grasland of akkers slaan. Verdelen wij de kontrakten per parochie dan bekomen wij volgende indeling :

67. RAB, A 6898.

68. RAB, KV 1226.

69. RAB, Kerkarchief Oostkerke, 19.

70. ASB, E 196.

71. RAB, Gemeentearchief Lampernisse, niet geklasseerd.

72. Deze reeksen bevinden zich op het RAG, fonds Kasselrij Veurne.

Het pachtkontra^{kt} in Westelijk Vlaanderen

Pachtkontra^{kt}en per parochie.

Kolommen : 1 Parochie ; 2 Aantal kontra^{kt}ten van gronden niet-
hoeven ; 3 Aantal kontra^{kt}ten van hoeven ; 4 Totaal

1	2	3	4	1	2	3	4
Adinkerke	8	7	15	Alveringem	12	16	28
Avekapelle	1	4	5	Beosterpoort	4	4	8
Beveren	0	1	1	Bewesterpoort	8	6	14
Booishoeke	5	0	5	Bulskamp	8	2	10
Eggewaartskapelle	7	5	12	Hoogstade	7	6	13
Houtem	14	7	21	Kaaskerke	50	—	50
Koksijde	1	8	9	Krombeke	4	3	7
Lampernisse	164	6	170	Leisele	—	2	2
Lo	9	2	11	Nieuwkapelle	—	6	6
Oeren	3	—	3	Oostduinkerke	4	12	16
Oostkerke	184	—	184	Oostvleteren	10	2	12
Oudekapelle	31	2	33	Pervijse	12	4	16
Pollinhove	3	4	7	Proven	4	—	4
Ramskapelle	—	6	6	Reninge	3	—	3
's Heerwillems- kapelle	3	7	10	Sint-Jacobs- kapelle	—	1	1
Sint-Katheline- kapelle	2	1	3	Sint-Rijkers	—	1	1
Stavele	21	8	29	Sint-Walburga	2	7	9
Stuivekens- kerke	13	5	17	Steenkerke	3	14	17
Westvleteren	6	3	9	Vinkem	1	—	1
Wulveringem	1	—	1	Wulpen	0	4	4
Diksmuide	2	—	2	Zoutenaai	7	1	8
Woumen	6	—	6	Beerst	4	1	5
Mannekensvere	—	1	1	Esen	4	—	4
Onbekend	1	3	4	Schote	—	2	2
				Totaal	631	174	805

Bij deze tabel moeten wij het volgende aanmerken :

— de kontra^{kt}ten zijn zeer ongelijk verdeeld over de parochies : enerzijds hebben bepaalde parochies veel kontra^{kt}ten en andere nagenoeg geen, anderzijds zijn er meer kontra^{kt}ten in de polderparochies dan in die van het zandleemgebied.

— op de 805 kontra^{kt}ten zijn er 174 of 22 % aangaande hoeven

(= gebouwen + akkers + weiden) en 631 of 78 % aangaande allerhande gronden.

Naast een verdeling van de kontrakten in de ruimte, per parochie, kunnen wij ook deze overeenkomsten per jaar rangschikken. Voor de indeling per jaar verwijzen wij naar Bijlage II, in de volgende tabel geven wij de cijfers per tien jaar.

Pachtkontrakten per tien jaar.

Periode	Diverse gronden	Hoeven	Totaal
1550-1559	42	39	81
1560-1569	37	49	86
1570-1579	32	18	50
1580-1589	87	31	118
1590-1599	130	18	148
1600-1609	106	8	114
1610-1619	75	3	78
1620-1629	98	6	104
1630-1639	18	2	20
1640-1645	6	0	6
Totaal	631	174	805

Ook bij deze tabel moeten enkele bedenkingen geformuleerd worden :

- tot 1630 zijn de kontrakten redelijk goed verspreid over de verschillende tienjaarlijkse perioden, na 1630 ligt het aantal duidelijk lager ; dit heeft te maken met de bronnen zelf die juist vanaf dit tijdstip minder talrijk worden.
- tot 1600 is het aantal kontrakten betreffende hoeven vrij groot maar na deze datum komen zij slechts sporadisch voor, ook hier moeten wij verwijzen naar de aard van de bronnen : de meeste kontrakten betreffende hoeven komen voor in de pachtboeken van de twee abdijen die echter niet verder dan 1600 gegevens bevatten.

Uit de voorgaande tabellen moeten wij besluiten dat de studie

van de pachtkontrakten vooral zal gesteund worden op pachtkontrakten uit de Polders die gesloten werden gedurende de tweede helft van de XVIe en het begin van de XVIIe eeuw.

Was het terugvinden van de 805 pachtkontrakten geen te grote moeilijkheid, dan was het verwerken van deze gegevens zeker geen gemakkelijke taak : sommige kontrakten zijn zeer kort maar andere beslaan soms meer dan twee folio's. Het kwam er op aan een methode te ontwikkelen die een snel en precies maar bondig noteren van de gegevens mogelijk maakte. Daar het bij een eerste verkenning van de bronnen opgevallen was dat heel wat bepalingen voortdurend terugkeerden, vonden wij het geraadzaam een systeem op te bouwen waarbij aan iedere bepaling een codenummer werd gegeven. In plaats van op iedere steekkaart zelf de gebruikte bepalingen steeds te moeten noteren, ontwierpen wij een steekkaart waar een hele reeks codenummers op gedrukt werden, zo was het alleen nodig de voorkomende code te omlijnen. In Bijlage III geven wij een voorbeeld van een dergelijke steekkaart. Op deze kaart komen reeksen cijfers voor die de reeds gemelde code uitmaken, het is dan ook nodig de bepalingen die aan deze code beantwoorden in extenso weer te geven. Om een zekere orde in onze codering te kunnen houden hebben wij alle bepalingen in vijf groepen ondergebracht. De eerste groep — beginnend met 100 — geeft de algemene bepalingen weer ; de tweede groep — beginnend met 200 — bevat bepalingen aangaande het landgebruik ; de derde groep — beginnend met 300 — beschrijft de bepalingen aangaande de gebouwen ; de vierde groep — beginnend met 400 — handelt over de bomen ; de vijfde groep tenslotte — beginnend met 500 — bevat deze bepalingen die niet thuis horen in een van de vorige groepen.

In Bijlage IV geven wij de bepalingen die wij in de pachtkontrakten vonden.

A. De Pachtkontrakten van de hoeven.

De meest uitgebreide pachtkontrakten zijn ontegensprekelijk de overeenkomsten aangaande hoeven. Het zijn overeenkomsten tussen de eigenaar of eigenaars — zowel particulieren als instellingen — en één of meerdere pachters. Net zoals J. Mertens

vaststelde kon de eigenaar zich laten vertegenwoordigen door een tussenpersoon of zaakgelastigde. Ook stelden wij vast dat nu eens de pachter en dan eens de eigenaar als actieve persoon optreedt⁷³. Deze kontrakten werden neergeschreven — wellicht in dubbel⁷⁴ — soms in pachtboeken opgetekend en enkelen werden in de registers van de «wettelijke passeringen» opgetekend⁷⁵.

De pachtkontrakten beginnen normaal met de aanhef die weinig met het eigenlijke pachtvoorwaarden te maken heeft, wel worden er een aantal identificatiegegevens in vermeld. Wij geven twee voorbeelden van een dergelijke aanhef.

«Den 10e in marte 1551 (ns) zo nam in pachte Martin vanden Walle jehghens eerweerdighe heere ende vader in Gode min heere van Ster Niclaus neffens Veurne een behuude hofsteede staende in Bulscamp met 28 gemeten 2 linen 30 roeden landts ofte daeromtrent de bousse ofte de wicke om 13 lb groote ende een cupe bueter sjaers zuver ghelt van ovine ende brigghegelt waer of teerste jaer ougst ende bamesse wesen zal tjaer 1554 te betalen alle jaere deen helft te lichtmesse ende dander helft te sint jansmesse de zelve bamesse volgende metten conditien hier naer volghende»⁷⁶.

«Compareerde Joncheer Victor Mazin heere van Coudenburgh etc den welcke kende ende kendt al wettelijck by desen in pachte ghegheven thebben Jan Meeussuene jeghenwoordich woonende inde prochie van Oostdunckercke die tzelve ooc kende in pachte ghenomen thebben een zyne behuude hofstede ghenaeemt de Quinte met 83 ghemeten twee lynen landts thende maete thende gelde een termyn van neghen jaeren achter een volghende Ende dat voorde somme van neghen ponden thien schelle parisis van elcken ghemete tsiaers te betaelen deen helft telcker ghefallen baefmesse ende dander helft te Kersmesse danof teerste jaer vallen ende verschynen zal te Baefmesse 1580

73. J. MERTENS, *o.c.*, p. 245.

74. RAB, A 6898, f° 25 v°, 29 v°, 80 v°.

75. RAB, KV 611, 6 v°. Zie ook de volledige reeks wettelijke passeringen in dit fonds.

76. RAB, A 6898, f° 22.

ende also voorts van jaere te jaere totten expireren vande voor-
noemde neghen jaeren»⁷⁷.

De twee voorbeelden van een aanhef van een pachtkontrakt mo-
gen volstaan om de aanhef van een dergelijke overeenkomst te
typeren. In deze aanhef vinden wij alle identificatiegegevens te-
rug : de naam van de eigenaar en van de pachter, de parochie
waar de hoeve gelegen is, eventueel de naam van de hofstede,
de grootte van het bedrijf, de pachttermijn, de prijs en de beta-
lingstijdstippen.

Waar uiteraard de namen van eigenaars en pachters en de
grootten van de hoeven verschillen, konden wij toch vaststellen
dat de pachttermijn zeer dikwijls de zelfde is in alle kontrakten.
Omtrent de duur van een termijn en de evolutie daarvan konden
wij enkele statistische gegevens verzamelen die wij in de vol-
gende tabel uitdrukken.

Duur der pachttermijnen.

Kolommen : 1 Periode ; 2 Aantal gegevens ; 3 Pacht van drie
jaar met het aantal gegevens en procenten ; 5 idem
voor de pacht van negen jaar.

1	2	3		4		5	
1550-1569	39					36	92
1560-1569	49	1	2			43	88
1570-1579	18					15	83
1580-1589	31	6	19	5	16	17	55
1590-1599	18	3	17	5	28	9	50
1600-1609	8	2	25	1	12	5	62
1610-1679	3			1	33	2	66
1620-1639	8			3	37	4	50

77. RAB, KV 611, 6 v°.

77b. Zie de rekeningen van de instellingen vermeld op p. 3-65.

Bij deze tabel kunnen wij het volgende vaststellen :

- de meeste pachtkontrakten voor boerderijen hebben een pachtduur van drie, zes en negen jaar ; er zijn wel enkele andere pachttermijnen maar zij zijn te verwaarlozen.
- de meest gangbare pachtduur bedraagt negen jaar, de uitzonderingen daarop moeten verklaard worden door de politieke en sociale toestand : tot 1583 duren alle pachten 9 jaar, vanaf 1587 tot 1600 worden driejarige kontrakten afgesloten, tot 1630 worden wel wat zesjarige overeenkomsten gesloten maar na dit jaar overheersen opnieuw de negenjarige pachten. Tijdens de crisis en de daarop volgende herstelperiode werden door de eigenaar kortere pachten afgesloten omdat hij op deze manier beter het economisch herstel op de voet kon volgen en zijn prijzen aanpassen.

In de pachtkontrakten wordt niet alleen de duur aangeduid maar ook wordt vermeld hoe dikwijls de pacht moet betaald worden : gewoonlijk staat de eigenaar toe dat de pachter zijn pacht op verschillende tijdstippen betaald. In de volgende tabel brengen wij enkele statistische gegevens samen.

Aantal betalingstijdstippen.

Periode	1 betaling	2 betalingen	3 betalingen	onbekend	totaal
1550-1559	2	24	11	2	39
1560-1569	6	31	11	1	49
1570-1579	1	6	7	4	18
1580-1589	23	2	1	4	30
1590-1599	14	2			16
1600-1609	4	4			8
1610-1635	10	1			11

Er is een verschuiving waar te nemen in het aantal betalingstijdstippen : vóór de grote crisis van 1583 moeten de meeste pachters hun pacht in twee of driemaal betalen, tijdens en na de crisis neemt de eigenaar het zekere voor het onzekere en laat de pachter de pachtsom in éénmaal betalen.

Aansluitend bij het aantal betalingstijdstippen kan nagegaan worden wanneer juist die pacht dient betaald te worden. In de pachtkontrakten wordt meestal duidelijk bepaald op welke dag de pacht of een deel ervan moet betaald worden. In de volgende tabel brachten wij enkele gegevens daaromtrent samen.

Betalingsdagen.

Periode	1-10	11-11	25-12	2-2	Pa-sen	1-5	St.-Jan	St.-Remi	Gistelmarkt
1550-1559		33	3	25	5	10	10		
1560-1569	4	37	1	30	9	11	7	1	1
1570-1579	3	10	1	10	2	7			1
1580-1589	16	8	2	1	1	2			
1590-1599	13	3	1		1				
1600-1609	5	2		4				1	
1610-1635	7	2				1		2	

In de periode voor de crisis van 1583 waarin de pachtkontrakten meerdere betalingstijdstippen voorzien, bestaat een duidelijke voorkeur om deze pachten te laten betalen op 11 november en op 2 februari, en waar drie betalingen toegestaan werden, op 1 mei of met St-Jan. Na de crisis overheersen de pachtkontrakten met één betalingstijdstip en daarbij gaat de voorkeur naar 1 oktober. In de pachtkontrakten wordt steeds vermeld wanneer de pacht begint dit is altijd met «Bamesse» of 1 oktober, daarbij geeft men steeds het jaar op. Daar ook de meeste kontrakten gedateerd werden konden wij nagaan hoeveel maanden er verliepen tussen het sluiten van de overeenkomst en het begin van de pacht. In volgende tabel brengen wij enkele gegevens dienaangaande.

Tijdsafstand in maanden tussen datum kontrakt en begin pacht.

Periode	-6	6-12	13-18	19-24	25-30	31-36	37-42	43-48	+48	onbekend
1550-1569	3	7	3	2	4	2	4	2	5	7
1560-1569	3	7	11	4	1				11	12
1570-1579	2	4	2		1		1			8
1580-1589	3	11	2	3						12
1590-1599		7	2	2		1				6
1600-1609		2	2	1				1		2
1610-1635	1	2	1	2	1	1	1			2

In de eerste drie decennia van de tweede helft van de XVIe eeuw werden 48 kontrakten of 68 % afgesloten in de 24 maanden die het begin van de pacht vooraf gaan ; in de twee volgende decennia — waarin de grote crisis plaatsgreep — werden 65 % der kontrakten afgesloten binnen het jaar voor de aanvang van de pacht ; in de eerste helft van de XVIIe eeuw worden 78 % der kontrakten opgesteld in de 24 maanden die de pacht voorafgaan.

Na de aanhef volgt gewoonlijk een waaier van bepalingen die kriskras door elkaar opgesomd worden. Om een doeltreffende en grondige bespreking van deze artikelen te kunnen houden hebben wij alle gegevens samengebracht volgens het plan dat wij boven reeds aanhaalden.

1. De algemene pachtvoorwaarden.

In een eerste rubriek behandelen wij de algemene pachtvoorwaarden. Dienaangaande konden wij 14 verschillende bepalingen noteren die echter niet allen representatief zijn. Wij weerhielden de bepaling en die het meest voorkwamen : 100, 101, 102, 104 en 107. Deze bepalingen komen ook voor in de voorwaarden uit de costumen en in die van het typekontrakt van Ter Duinen.

Van de vijf vermelde voorwaarden zullen wij telkens een omschrijving uit de bronnen geven en waar nodig zullen wij er enige kommentaar aan toevoegen.

100 : «Item en zal niet moghen eenighe landen voort verpachten zonder ons expres consent ofte de kercke zal daeraen zelve handt moghen slaen zonder eenighe baete daervooren te gheven»⁷⁸.

«met conditien van zelve lant niet vóorts te verpachten»⁷⁹.

De bepaling die het verbod tot verder verpachten inhoudt, komt zeer veel voor in de kontrakten en weerspiegelt duidelijk de bezorgdheid van de eigenaar om een zekere controle op zijn hoeve te kunnen uitoefenen en om de keuze van zijn pachter in eigen hand te houden.

101 : «Voor al welcken jaerlicxschen pacht en het vulcommen vande voornoemde artickelen ende besprecken met desser breeder ancleeft ende dependeert kennen hemlieden borghen elck voor anderen en een voor al.....»⁸⁰.

Deze bepaling komt het meest voor in de 174 onderzochte pachtkontrakten, zij drukt dan ook ontegensprekelijk de bezorgdheid uit van de eigenaar die in de eerste plaats zijn eigendom wil zien renderen en daarom financieel «zekere» personen als pachter wil.

102 : «Alvooren waert by zo dat god voorzien wille dat dese pachter ofte pachteresse deser werelt overlede binnen desen pachte zo zal den blyfver ofte blyfveghe ghebruucken desen pacht zonder de kynderen ofte aedinghen vanden overleden eenighe baete te gheven voor tghebruuck ende blyfven in dezen pacht»⁸¹.

De bepaling die in eerste instantie de rechten van de pachters beschermt komt heel wat minder voor in de kontrakten. Alhoewel in normale toestanden deze voorwaarde weinig belang schijnt te hebben in in geval van oorlog en ziekte deze bepaling de werkgelegenheid en de inkomsten van de pachter waarborgen. Het niet voorkomen van deze voorwaarde in ca 80 % der kontrakten wil niet zeggen dat deze regeling voor deze kontrakten

78. RAB, KV 604 f° 379.

79. RAB, KV 1226, f° 60.

80. RAB, KV 612, f° 7.

81. RAB, KV 607, f° 242 v°.

uitgesloten was, integendeel de costumen voorzien juist in de mogelijkheid om een pachter of pachteres op het bedrijf te laten na het overlijden van de partner.

104 : «Ende waert by also dat god weeren wille datter eenich misschief van brande ghebuerde upde voorseide hofstede by negligentie ofte culpe vande pachter zyn wyf kynderen meslieden ofte upcommers de schade moet hy pachter oprichten by ordonnantie ende zegghen van goede mannen diemen van beede zijn daer toe roupen zoude waert noot»⁸².

Het spreekt voor zich dat de pachter de verantwoordelijkheid draagt over de gebouwen die hem door de eigenaar werden toe-
vertrouwd.

Deze voorwaarde — die in feite vanzelfsprekend is — komt niet zoveel voor in de kontrakten en staat niet vermeld in de costumen.

107 : «blyven alle quaede costen ten laste vanden pachter»⁸³.

«Item den voorseiden pachter moet jaerlycx betalen tzyne coste laste ende pericle zonder minderinghe ofte afslach van pachte alle de ovyne brigghelheit poinctyngghen zettinghen ende andere lasten int generaele ofte speciale tzy ordinaire oft extraordinaire die upt voorseide goet jaerlycx te betalen zyn ofte moghen vallen te betalene de losrenten kercke rente ofte disch renten up de zelve hofstede van oudts liggende»⁸⁴.

In veruit de meeste gevallen worden de allerhande lasten die op de grond verhaald kunnen worden — het watergeschot en de landkosten of kasselrijbelastingen zijn de belangrijkste — door de eigenaar aan de pachter overgedragen. In feite betekent dit een bijkomende pacht prijs die echter niet kan berekend worden omdat deze belastingen van jaar tot jaar kunnen veranderen zowel wat hun aantal als hun bedrag aangaat.

De andere bepalingen komen zo zelden voor dat zij als uitzonderlijk kunnen bestempeld worden. Bij het noteren van de gege-

82. RAB, KV 607, f° 243.

83. ASB, E 196, f° 32.

84. RAB, KV 604, f° 107.

vens gaven wij ook aandacht aan de mogelijke evolutie in de tijd maar vrij spoedig moesten wij tot het besluit komen dat er helemaal geen evolutie in deze rubriek te bespeuren viel. Vergelijken wij daarnaast deze bepalingen met deze uit de costumen dienaangaande dan mogen wij gerust stellen dat er geen tegenpraak is tussen deze voorwaarden en deze uit de costumen.

2. De uitbatingsvoorwaarden.

In deze tweede rubriek blijven wij stilstaan bij de bepalingen die het grondgebruik van de hoevelanden regelt. Van de 29 verschillende voorwaarden die dienaangaande verzameld werden zijn er 10 die als representatief kunnen beschouwd worden : 201, 203, 207, 209, 213, 214, 217, 219, 220. Wij behandelen deze achtereenvolgens..

201 : «Ende vermach de pachter niet meer te breken dan tderde vanden landen vande voorseide hofstede naer costume van dese casselrie»⁸⁵.

«Item de pachter mach maer sauwen tderde vande landen»⁸⁶.

Wij kunnen hier spreken van een vrij algemene bepaling die verwijst naar de costumen van de Kasselrij Veurne en die in feite op alle hoeven van toepassing is tenzij de eigenaar een andere voorwaarde opstelde. Op deze algemene regel werden wel uitzonderingen gemaakt die wij verder behandelen.

203 : «Item ten hende van zynen pacht zo moet hy leveren 36 of 37 ghemete 5 jaer oudt gras al wel over gemest»⁸⁷.

«Item is den pachter ghehouden te laeten tende desen pacht bequaeme gars omme behoorelyck te moghen melcken zesentertick zoo veertich melckoyen metsgaders omme thien peerden ten gheriefste vanden hofstede ende bequaemste vande pachte-re»⁸⁸.

«ende zal leveren oock ten hende van zynen pachte 28 ghemete

85. RAB, KV 614, f° 280.

86. RAB, A 6898, f° 94 v°.

87. RAB, A 6898, f° 94 v°.

88. RAB, KV 625, f° 10.

oudt gars ende 28 ghemete joncgars ten minste vier jaer oudt wel ende duchdelick over ghemescht»⁸⁹.

Het is gewoonlijk zo dat de eigenaar aan zijn pachter toestaat ongeveer een derde van de landen te bezaaien en twee derden in weiden over te laten waarvan de oudste minstens 9 jaar en de jongste 4 jaar oud zijn. Het laatste voorbeeld typeert deze vrij algemene voorwaarde, de twee andere voorbeelden geven een variante op deze algemene regel. Wel dient opgemerkt te worden dat er veel varianten bestaan op die twee-derden regeling.

207 : «Eerst de pachter werdt ghehouden alle jaere te doen delvene hondert roeden delfs tdeen jaer helpende tander ende de canten of te doen voeren ende spreedende up myns heeren landt tzyne cost ende last»⁹⁰.

In een polderland zoals een gedeelte van de Kasselrij Veurne is de goede afwatering zeer belangrijk, worden de grachten niet op tijd gereinigd en uitgediept dan ontstaat er een wateroverlast die steeds ten nadele van de gronden uitvalt. Vandaer dat de eigenaar deze voorwaarde inlast zonder steeds duidelijk te vermelden hoeveel meter per jaar dient gedolven te worden. Deze voorwaarde behartigt de belangen én van de pachter én van de eigenaar.

208 : «Item es voorwaerde dat den pachter gheen vruchten tzy groene ofte by de schoove en zal moghen vercoopen ofte vande stede laten voeren up de verbuerte van 100 lb par elck jaer indien ghevalle dattet zulcx ghebuere»⁹¹.

«Ende alle de vruchten stroy ende voestere jaerlycx vallende upt voorseide lant wert hy ghehouden zelf te hovene ende gheen te moghen vercoopen maer tzelve al slytene ende mesch maeckene»⁹².

Deze bepaling komt zowel voor in de pachtcontracten van de grote abdijen als in die van de private eigenaars maar dan vooral

89. RAB, A 6898, f° 18.

90. RAB, A 6898, f° 30.

91. RAB, KV 605, f° 409 v°.

92. RAB, KV 607, f° 242 v°.

in de tweede helft van de XVIe eeuw, na 1600 komt deze bepaling nagenoeg niet meer voor. In ieder geval is het een strenge bepaling die het belang van de veeteelt in de Polders duidelijk benadrukt.

209 : «ende alle tmesch jaerlycx vallende upde voorseide stede moet hy doen uitvoeren ende spreiden upde garslanden ende neivers elders»⁹³.

«metsgaders tmesch dat hy zal maeken met zyne beesten nergens voeren dan upde stede landen al up peyne van pachtbrake»⁹⁴.

Deze bepaling komt overeen met de gelijkaardige voorwaarde die door de costumen van de Kasselrij Veurne wordt gesteld. Een aantal eigenaars verplicht de pachters de mest op de weiden te spreiden.

213 en het hierbij aansluitende 202 : «Item de pachter mag maer zauwen 6 of 8 ghemeten»⁹⁵.

«de pachter zal moghen bezayen zyn pacht gheduerende een stick groot zeven ghemeten een lyne 36 roeden ghenampt het pitstick ende voorts zyn pacht gheduerende breken en bezayen 2 sticx bezuuden daer an ende an Pieter Laus 12 ghemeten groot 9 ghemeten ofte daeromtrent»⁹⁶.

In deze bepaling wordt aan de pachter uitdrukkelijk de toestemming gegeven een aantal gemeten grond te mogen bewerken en bezaaien. Dank zij dit artikel van het pachtkontrakt is het mogelijk de verhouding te berekenen tussen de weiden en de zaailanden binnen een bepaalde hofstede. In een antal kontrakten wordt bij de lating vermeld hoeveel nieuwe weiden mogen of moeten overgedragen worden en de verleiding is groot om te besluiten dat alle gronden die niet tot die weiden behoren als zaailand te beschouwen : dit is echter verkeerd want vele hoeven hebben vette weiden en maaieweiden die volgens de costumen niet mogen gebroken en bezaaid worden. Uit het kontrakt is het meestal niet

93. RAB, KV 607, f° 242 v°.

94. RAB, KV 618, f° 198.

95. RAB, A 6898, f° 22.

96. RAB, KV 605, f° 169.

mogelijk de omvang van die weiden te berekenen en langs deze weg de grootte van het zaailand te bepalen. Wij vonden het nuttig aan de hand van de kontrakten per decennium de omvang van het akkerland te berekenen en een eventuele evolutie te beoordelen.

Verhouding zaailand-weiland volgens de kontrakten.

Kolommen : 1 Periode ; 2 aantal kontrakten ; 3 aantal kontrakten met desbetreffende gegevende ; 4 procent van 3 tegenover 2 ; 5 grootte van de hoeven in ha ; 6 ha zaailand ; 7 procent zaailand.

1	2	3	4	5	6	7
1550-1559	39	32	82	1095,0	342,6	31
1560-1569	49	35	71	1284,3	427,1	33
1570-1579	18	5	28	160,6	58,8	36
1586-1609	57	13	22	406,2	157,6	39

Uit de cijfers mag men besluiten dat 30 à 40 % van de hoevelanden als akkerland konden gebruikt worden. Men mag echter niet te veel achter deze cijfers willen zoeken ; zij geven alleen een theoretische situatie. De werkelijke situatie kan men alleen uit de staten van goederen putten.

217 : «te leveren ten hende van zijn pachte 12 ghemet oudt gars ende 12 ghemete jounck gars ten minste 4 jaeren oudt wel ende deuchdelick overghemescht»⁹⁷.

«dies en mach hy pachter tzelve landt anders niet zayen dan redelick tzynder rechter noote ende behoorlick te messen al naer costumen slants van Vuernambacht»⁹⁸.

«Boven dien es voorwaerde dat hy de landen anders niet nooten noch plooten en mach dan naer costumen slants van Vuernam-

97. RAB, A 6898, f° 43.

98. ASB, E 196, f° 76 v°.

bacht ende moet behoorelyck de landen messchen up dobbel landtspacht ende pachtbraecke»⁹⁹.

De eis van de eigenaar om de gronden goed te bemesten is zeer goed te begrijpen : hij wil in de eerste plaats de vruchtbaarheid van de grond behouden en aldus de waarde van zijn eigendom bevestigd zien.

214 en 219 : «ende oock tselve landt niet anders te nooten dan tzynder rechte noote volghens de costumen van Veurnambacht»¹⁰⁰.

Chronologisch gezien komt deze bepaling veruit het meest voor na 1600 in deze kontrakten waar over de exploitatie van de gronden weinig of niets formeel bepaald wordt. Deze bepaling verwijst dan ook naar de bepalingen die in de costumen van de Kasselrij Veurne werden opgenomen.

220 : «ende tselve meesch datter ten expireeren van zyn pacht ten hoove bevonden zal worden es hy pachtere ghehouden tselve te laeten zonder yet daar vooren te moeten heeschene»¹⁰¹.

Deze voorwaarde komt het meest voor in de kontrakten van de polderhoeven en stemt overeen met de overeenkomstige bepalingen van de costumen.

In deze rubriek behandelden wij de verschillende representatieve voorwaarden uit de pachtkontrakten die betrekking hebben op de exploitatie van het bedrijf. Bij het doornemen van deze bepalingen zou men geneigd zijn het dwingend karakter ervan te overschatten. Het is zo dat de grootte van het zaailand en het spreiden van mest en het laten van mest een dwingend karakter vertonen maar in de andere voorwaarden moet veeleer de toelating dan de verplichting gezien worden. De belangrijke voorwaarde over het breken van weiden en het bezaaien van bepaalde oppervlakten spreekt van «mogen» en niet van moeten : dat de pachter niet meer dan één derde van zijn weiden mag breken impliceert inderdaad dat de pachter niet méér dan een

99. ASB, E 196, f° 28.

100. RAB, KV 618, f° 198.

101. RAB, KV 605, f° 341 v°.

derde mag breken maar impliceert evenzeer dat hij dat helemaal niet moet doen. Indien de landbouwer tevreden is met de zaai-landen die hij bij het begin van de pacht ter beschikking kreeg, waarom zou hij dan andere gronden moeten breken? De bepaling die bij deze voorwaarde aansluit, over het te laten grasland schijnt op eerste zicht een dwingend karakter te hebben, maar bij verdere ontleding gaat het hier opnieuw om een mogelijkheid: indien de pachter gras heeft gescheurd dan moet dit gras negen of vier jaar oud zijn bij het einde van de pacht, daarbij wordt steeds het woord tenminste gebruikt. Breekt de pachter geen graslanden dan zijn uiteraard alle graslanden tenminste negen en vier jaar oud. De vraag mag hierbij gesteld worden of de pachters in werkelijkheid veel weiden scheurden? Om twee redenen denken wij dat dit niet gebeurde: enerzijds omdat in de staten van goederen nagenoeg nooit melding gemaakt wordt van gescheurde weiden¹⁰²; anderzijds omdat nu nog steeds in de Polders de algemene mening gangbaar is dat het breken van weiden de landbouw slechts een klein voordeel oplevert en het aanleggen van nieuwe weiden steeds een twijfelachtige onderneming is.

Terugkomend op het geheel van de tweede rubriek mogen wij gerust stellen dat de weerhouden voorwaarden in overeenstemming zijn met de bepalingen van de costumen. Twee niet-representatieve voorwaarden verdienen toch even de aandacht: de bepaling over het laten van het zaailand waarbij een derde tarwe, haver en rondgraan moet zijn is in feite vervat in de bepalingen 214 en 219. In één kontrakt werd vereist dat er braak zou gelaten worden en wordt de hoeveelheid braak aangeduid, noch in de andere kontrakten noch in de costumen wordt verder nog van braak gesproken.

3. De bepalingen aangaande de bedrijfsgebouwen.

De derde rubriek omvat een aantal bepalingen die betrekking hebben op de bedrijfsgebouwen. 19 verschillende voorwaarden kwamen in de diverse kontrakten voor, daarvan werden er 8 als

102. Wij konden een duizendtal staten van goederen onderzoeken, in geen enkele hebben wij een vermelding van gebroken weiden gevonden.

representatief weerhouden : 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308.

300 : «Item alle de huusen vande hofstede onderhouden wel gheplaestert, overghebonden ende gheveurst zynen pacht ghe-duerende ende zo leveren ten hofschede vanden zelve pachte ende dit al tzyne coste. Item moet alle jaer tdeen jaer helpende tdander doen verdecken ende verstoppen up nieuwe latten drie hondert gleyus ghoet ghebin naer de mete van Veurnam-bacht»^{102b}.

301 : «Oock zo en vermach de voorseide Jan negheen reparatien te doene upde voorseide hofstede zonder ons consent maer zal alvooren de ghebreecken te kennen gheven up peyne van de zelve reparatien alzo gheen en aen hem zelve thebbene maer de reparatien ende materiaelen zullen wesen te coste vande kercke»¹⁰³.

302 : «Item de pachter moet doen delven zavel zandt ende maetsaerde ende die leveren up twerk tzyne coste»¹⁰⁴.

303 : «Ende houdt, calck, steenen ende alle andere materien ter refectie dienende moet hy halen ende leveren up twerck tzyne coste behoudens dat men hem dat levere ten naeste waetere»¹⁰⁵.

305 : zie voorbeeld bij nr 301.

306 : «Item alle de werclieden die ter zelve hofstede eenighe refectie doen ofte yet maken zullen, den pachter es ghehouden die de montcost te geven te bieren, te slapen ende te waken te zyne coste»¹⁰⁷.

307 : «Item de pachter moet al de huusen, stallen schueren te hofsteede staende onderhouden wel ghevuerst overghebonden ende gheplaestert te zyne coste»¹⁰⁸.

102b. .RAB, A 6898, f° 43.

103. RAB, KV 600, f° 23.

104. RAB, A 6898, f° 43.

105. Ibidem.

106. RAB, A 6898, f° 107.

107. RAB, A 6898, f° 43.

108. RAB, A 6898, f° 76 v°.

308 : «Item coegreppen, coeslieten, steenweghen, weddinghen, peerdepissinen moet hij onderhouden tzyne costen ende lasten desen pacht gheduerende»¹⁰⁹.

Wij vinden deze bepalingen, die in feite elkaar soms aanvullen en overbodig maken, bijna altijd gegroepeerd terug in de verschillende pachtkontrakten. Zij geven uiting aan de vaste wil van de eigenaar om zijn gebouwen zo goed mogelijk te laten beschermen en onderhouden. Zoals bij de vorige rubrieken mogen wij hier ook een grote overeenstemming met de bepalingen uit de costumen vaststellen.

4. De Bepalingen aangaande de bomen.

Een vierde rubriek behandelt de bepalingen omtrent de bomen en struiken, zowel de bestaande als de nieuw te planten. Wij konden dienaangaande elf bepalingen in de kontrakten terugvinden.

Uit de reeks genoteerde bepalingen zijn er slechts drie die als eningzins representatief kunnen weerhouden worden : 400, 406 en 409.

De bepalingen zijn de volgende :

400 : «Item de pachter werdt ghehouden alle jaere tdeen jaer helpende tander te doen pooten twee hondert poten zulcx als myn heere hem zenden zal tzyne coste ende die houden groyende te profyete vande kercke»¹¹⁰.

«Boven dien zal de zelve pachter ghehouden wesen alle jaeren te potene oft te doen potene vichtich wilghen poten daermen hem dat bewyzen zal ende indiender eenighe verdroochde zo zal hy ten toecommende jaere ghehouden zyn alzo vele te meer te pooten alsser verdroocht zyn»¹¹¹.

Bij deze bepaling wordt soms maar niet altijd duidelijk omljnd welke bomen en waar die moeten aangeplant worden. Het aantal poten varieert naargelang de grootte van de hoeve.

109. Ibidem.

110. RAB, A 6898, f° 53.

111. RAB, KV 601, 221 v°.

406 : «Item alle de upgaende bomen ende boomkins jonck ende oudt groot ende cleene draghende ende gheldde staende up de voornoemde 95 ghemeten binnen en buten den hove diere ghestaen hebben voor tincommen van zynen voorgaende pacht die behoorelyck de clooster toe en groeyen ten profyte vanden zelve clooster»¹¹².

Deze voorwaarde is volledig in overeenstemming met de voorwaarde die dienaangaande in de costumen werd opgenomen.

409 : «Item en zal an gheeene upgaende bomen hauwen ofte snoucken in gheenre manieren»¹¹³.

Bij deze bepalingen aangaande de aanplanting, het onderhoud en snoeien van bomen moet opgemerkt worden dat de meeste kontrakten handelen over polderhoeven waar het bomenaantal eerder beperkt is. In het zandleemgebied mogen wij veel meer voorwaarden verwachten aangaande de houtgewassen en de bepalingen in de costumen doelen dan ook in de eerste plaats op de toestand in het zandleemgebied.

5. Diverse bepalingen.

De laatste rubriek bevat die voorwaarden die in feite niet konden geplaatst worden bij de bepalingen van de vier hogervermelde rubrieken. Wij konden 11 van deze bepalingen in de kontrakten terugvinden.

Deze diverse bepalingen komen in de pachtkontrakten zo weinig voor dat zij bezwaarlijk representatief kunnen genoemd worden. Twee voorwaarden zijn wel de moeite waard om vermeld te worden : 503 en 509. Wij geven een paar voorbeelden en wat kommentaar bij deze bepalingen

503 : «Item de pachter moet dienen drie of 4 daghen tjaers buten de saisoene ende buten de ougst met een waghén met twee peerden daer toe versocht zynde zonder de coost van de kercke»¹¹⁴.

112. RAB, A 6898, f° 34.

113. RAB, KV 603, f° 86 v°.

114. RAB, A 6898, f° 38 v°.

«ende den pachter moet mijn heere tallen tyden dienen buten saysoene ende buten den ougust met een waghē met 2 paarden om 18 s. pars sdaeghs ende met een karreten een peerdt om 9 s. pars»¹¹⁵.

Deze bepaling doet maar al te goed denken aan de middeleeuwse hand- en spandiensten, zij het dan in een zeer afgezwakte vorm.

«Item moet alle jaere mijn heere garsin een osse met zyn ossen te zine laste ofte daervooren gheven drie scapen te paschen»¹¹⁶.

Deze bepaling komt enkele malen voor in de kontrakten door abdijen afgesloten.

Uit de grondige analyse van de 805 bestudeerde pachtkontrakten konden 27 bepalingen weerhouden worden die als representatief mogen beschouwd worden. Samenvattend mag aangenomen worden dat een pachtkontra^{kt} werd gesloten voor een periode van 9 jaar, tenzij in perioden van onlusten of oorlog, waar men kontrakten van 3 of 6 jaar sluit. Gewoonlijk werd de pacht in twee- of driemaal betaald op 11 november, 2 februari en 1 mei. De pachten gingen altijd met 1 oktober in. Het sluiten van het pachtkontra^{kt} gebeurde dikwijls één of twee jaar voor de pacht inging en dit naargelang de politieke en economische toestand. Uit de zeer verschillende voorwaarden moet zeker onthouden worden dat de eigenaar financieel degelijke personen als pachters wilde en normaal niet toeliet dat zijn eigendom werd voortverpacht. Hij eiste dat de vette weiden en maaiweiden niet werden gescheurd en liet toe dat van de andere weiden ongeveer één derde mocht gescheurd worden indien de landbouwer dit wenste. De pachter moet de akkers degelijk bemesten en moet op het einde van zijn pacht zijn weiden en akkers volgens de overeenkomst overlaten aan de eigenaar. Het normale onderhoud van de gebouwen was ten laste van de pachter, de grote herstellingen werden door de eigenaar bekostigd. De eisen van de eigenaar zijn in feite gerechtvaardigd ook van uit het standpunt van de pachter gezien. De eigenaar wilde immers in eerste instantie zijn eigendom beschermen en laten renderen. Wanneer de pachter

115. RAB, A 6898, f° 106 v°.

116. RAB, A 6898, f° 61.

aan deze voorwaarden vanwege de eigenaar voldoet dan kan hij gedurende de pachttermijn op het bedrijf nagenoeg doen wat hij wil, hij mag zijn weiden beleggen met zoveel dieren als hij wil, hij mag die gewassen verbouwen waarin hij de meeste winsten ziet. De pachter geniet over de grootst mogelijke vrijheid op landbouwtechnisch gebied. Men kan hierbij de vraag stellen of er in de pachtkontrakt fundamentele wijzigingen te noteren vallen tijdens de periode 1550-1645. In geen enkele representatieve pachtvoorwaarde kan enige wijziging vastgesteld worden, meer nog : enkele sporadische kontrakten uit de eerste helft van de XVIe eeuw vertonen geen verschillen met deze van de bestudeerde periode. Pachtkontrakten die in het begin van deze eeuw werden opgesteld vertonen ook geen fundamentele verschillen met deze uit de bestudeerde periode¹¹⁷.

Tot besluit mogen wij stellen dat in de vele pachtkontrakten een beeld van de perfecte harmonie tussen de belangen van de eigenaars en de vrijheid van de pachters te vinden is.

B. De pachtkontrakten van de losse gronden.

Naast de reeds vroeger besproken pachtkontrakten van de hoeven beschikken wij over een omvangrijke reeks kontrakten aangaande losse gronden : akkers en weiden die in eerste instantie los van een hoeve worden verpacht maar door de pachters bij een bestaand bedrijf kunnen gevoegd worden. De kontrakten betreffende de losse gronden zijn merkkelijk korter en minder uitgebreid dan deze afgesloten voor de hoeven maar zij verdienen toch ook onze belangstelling. Veruit het grootste aantal van deze kontrakten konden wij terugvinden in de verschillende pachtboeken van abdijen en armendissen. Geen enkel pachtboek beslaat de volledige periode 1550-1645 maar de meeste registers bevatten kontrakten over een periode van minstens twintig jaar.

Zoals bij de hoevekontrakten vinden wij in ieder kontrakt een aanhef die een aantal identificatiegegevens bevat. Wij geven een paar voorbeelden.

117. *Monographie agricole de la région des polders*, Brussel, 1902, pp. 80-85.

«Den 8e januari 1553 (n.s.) zo nam in pachte Andries Scipman ende Joannes de Ram jeghens min heere van Ster Nicolaus nef-fens Vuerne 12 ghemeten landts luttel min ofte luttel meer ligghende inde prochie van Wulveringhem de wicke ofte bouse om 44 lb pars tjaers zuver ghelt van ovine ende brigghhegheit een termin van 9 jaeren lanck gheduerende waer af teerste jaer ougst ende bamesse wezen zal tjaer vijfende vichtich te betalen alle jaere te sinde martinsmesse de voorseide bamesse volghende...»¹¹⁸.

«Jan Jobs inde qualiteyt als dischmeester van Oostkercke mits-gaders tconsent ende agregatie van dheer Jan de Boom pastor Rycquaert Fockedeij hooftman Pieter de Wilde Jasper Stockinck Eloy Ruushaeghe ende ander prochianen present hebben verpacht ter haucxe ende als meest biedende Eloy Aerleboudt de welcke kent ghepacht te hebben vijf lynen 77 roeden landts in Lampernesse inden gouden houck dit eenen termyn van drie jaeren naer een gheduerende wanof teerste jaer van betaelynghe vallen ende verscinen zal te baefmesse 1600 ende alsoo van jaere te jaere tot tespireeren vande voornoemde drie jaeren dit voor de somme zeventhien lb en thien schelle pars van elck ghemet zuver ghelt van ovine ende ander costen ten laste vanden defa-liant....»¹¹⁹.

Deze voorbeelden verschillen in feite weinig van deze gevonden in de kontrakten van de hoeve. Wel dient er op gewezen dat de gronden van kerkfabrieken en van armendissen bij opbod aan de meest biedende verpacht worden zoals dit door de costumen van de Kasselrij Veurne wordt voorgeschreven.

De identificatiegegevens die in de aanhef voorkomen zijn de volgende : de parochie, de grootte, de pachtduur, de prijs en de betalingsvoorwaarden.

Wat de pachtduur aangaat hebben wij een aantal gegevens verzameld en die in volgende tabel samengevat.

118. RAB, A 6898, f° 31.

119. RAB, Kerkarchief Oostkerke (voortaan afgekort : Oostk.), 19, f° 50.

Duur der pachttermijnen.

Kolommen : zie tabel bij de hoeven

1	2	3		4		5	
1550-1559	44					36	82
1560-1569	38					33	87
1570-1579	32					31	97
1580-1589	87	30	34	25	29	24	28
1590-1599	130	50	38	44	34	20	15
1600-1609	106	67	63	36	34	1	1
1610-1619	75	17	23	54	72	2	3
1620-1629	98	2	2	88	90	5	5
1630-1645	24	4	17	11	46	5	21

Bij het bestuderen der cijfers bestaat er geen twijfel over dat de normale pachtduur in de XVIe eeuw — maar dan vóór de crisis van 1583 — 9 jaar is. Na de crisis komen vooral de driejaarlijkse pachten aan bod, nadien komen vooral de zesjaarlijks pachten op de voorgrond. De negenjaarlijkse pachten kennen niet het zelfde herstel als in de voorwaarden voor de hoeven. Buiten deze pachten van 3, 6 of 9 jaar komen ook pachttermijnen voor die een afwijkende duur hebben maar daarvoor verwijzen wij naar Bijlage II.

Het was ook mogelijk inlichtingen te verzamelen over de betalingstijdstippen die wij in de volgende tabel samenbrengen.

Aantal betalingstijdstippen.

Periode	1 betaling	2 betalingen	onbekend	totaal
1550-1559	37	5	2	44
1560-1569	30	3	5	38
1570-1579	32			32
1580-1589	86	1		87
1590-1599	129	1		130
1600-1609	106			106
1610-1619	75			75
1620-1629	98			98
1630-1645	24			24

Het is hier overduidelijk dat de pachtkontrakten met één betalingsdag overheersen wat in tegenstelling is met de toestand bij de hoeven ; toch is het logisch dat voor de veel kleinere akkers en weiden maar één betalingsdag bepaald wordt in vergelijking met de veel grotere hoeven. Aansluitend bij de betalingstijdstippen onderzochten wij welke dagen in aanmerking kwamen voor de pachtbetaling, de resultaten volgen in de onderstaande tabel.

Betalingsdagen.

Periode	1-10	11-11	25-12	2-2	pasen	1-5	St.-Jan
1550-1559	13	25	1	5	1		2
1560-1569	19	13	1	2		1	
1570-1579	31		1				
1580-1589	85	2	1				
1590-1599	125	5	1				
1600-1609	106						
1610-1619	65	7		2		1	
1620-1629	39	5	59				
1630-1645	10		14				

Ontegensprekelijk is 1 oktober dé betalingsdag bij uitstek voor de meeste gronden die toebehoren aan de armendissen, alleen de armendis van Lampernisse maakt daarop uitzondering en laat zijn pachters op Kerstmis afrekenen.

Zoals voor de pachtkontrakten van de hoeven kunnen wij ook hier de tijdsafstand berekenen die er bestaat tussen het afsluiten van het kontrakt en het begin van de pacht. In de volgende tabel worden de gegevens opgenomen en samengebracht volgens groepen van zes maanden.

Tijdsafstand tussen datum kontrakt en begin pacht in maanden.

Periode	-6	6-12	13-18	19-24	25-30	31-36	37-42	43-48	+48	onbekend
1550-1559	3	8	5	5	1	3	2	4	3	10
1560-1569	1	7		7	1			7		15
1570-1579	2	10	2	6	1	4	1	4		2
1580-1589	16	43	7	3	1	1		2		
1590-1599	16	90	2	6		1				15
1600-1609	2	71	4	2				1		26
1610-1619	12	59				1				3
1620-1629	21	50	9	8	4	2	1			3
1630-1645	11	2	8	2						

In de evolutie van de tijdsafstand is er duidelijk een verschil vast te stellen tussen de periode voor en na de grote crisis van 1583. In de periode 1550-1579 worden slechts 49 % van de pachtkontrakten afgesloten binnen de 24 maanden voor het begin van de pacht. In de twee decennia volgend op de grote crisis worden daarentegen 76 % van de kontrakten binnen de 24 maand afgesloten en in de XVIIe eeuw komt daarin nagenoeg geen wijziging. Deze evolutie moet demografisch benaderd worden : tijdens de eerst vermelde periode is het bevolkingsaantal zeer groot in de Kasselrij Veurne en overtreft daarom de vraag naar gronden het aanbod waardoor men steeds vroeger wil pachten om er zeker van te zijn een stuk grond te kunnen gebruiken. Tijdens de daaropvolgende periode van demografische recessie is er grond genoeg te verkrijgen en worden de akkoorden niet lang vóór het begin van de pacht afgesloten. In de periode 1620-1645 zien wij weer ten gevolge van de demografische groei de tijdsafstand tussen de afsluiting van het kontrakt en het begin van de pacht groter worden.

Na de aanhef volgen gewoonlijk een aantal bepalingen die wij in rubrieken samenbrachten. Waar wij bij de hoeven vijf rubrieken konden onderscheiden moeten wij ons hier beperken tot twee : de derde rubriek over de gebouwen valt hier uiteraard weg en de vierde en vijfde rubriek tellen zo weinig vermeldingen dat wij zij

gerust achterwege kunnen laten. Wij beperken ons dus tot de twee eerste rubrieken.

1. De algemene voorwaarden.

Een eerste rubriek wordt gewijd aan de algemene pachtvoorwaarden van de losse gronden. Van de 9 voorwaarden die onder deze rubriek voorkwamen waren er 4 die representatief te noemen waren : 100, 101, 102 en 103. Wij bespreken zij achtereenvolgens.

100 : «ende en vermach tselve lant niet voorts te verpachten»¹²⁰.
«met conditien niet voorts te verpachten»¹²¹.

Deze voorwaarde beschermt de rechten van de eigenaar door een totaal verbod om de grond verder te verpachten.

101 : «Item den pachter es ghehouden goet suffisant zeker te doen met goede suffisante personen daer mede dat myn heere te vinden wert voordien jaerlicxschen pacht ende tvulcommen van desen tallen tyden alst myn heere believen sal op de verbuerte vanden pacht»¹²².

Zoals bij de hoeven waakt de eigenaar er angstvallig over dat zijn pachters in staat zullen zijn hun pacht te betalen, kan hij dit niet dan kan de eigenaar nog steeds zijn pachtsom verhalen op de borgen.

102 : «Ten laste want by al zo dat den pachter ofte pachtghe deser werelt overlede dat godt believen wil zo zal die lancxs leeft ghehouden zyn nieu goedt suffisant zeker te doene binnen zes weken naert overliden»¹²³.

Een aantal kontrakten vermelden duidelijk in de voorwaarden wat door de costumen van rechtswege werd opgelegd : na de dood van een der echtgenoten moet de overblijvende de kans krijgen het goed verder te kunnen gebruiken.

120. RAB, Oostk. 19 f° 49.

121. RAB, KV 1226, f° 85.

122. RAB, A 6898, f° 87.

123. RAB, A 6898, f° 59.

107 : «Landtcosten ovyne prochiekosten al ten laste vanden pachter»¹²⁴.

De vier voornoemde bepalingen werden ook genoteerd bij de meest voorkomende voorwaarden in de pachten van de hoeven. Deze bepaling en zijn ook in volledige overeenstemming met de costumen.

2. De uitbatingsvoorwaarden.

In deze tweede en laatste rubriek komen de uitbatingsvoorwaarden aan bod. Van de 26 genoteerde voorwaarden zijn er slechts zeven die als representatief kunnen weerhouden worden : 200, 207, 210, 214, 215, 217 en 219. Wij geven een paar voorbeelden uit de teksten.

200 : «en vermach tselve lant noch sayen noch mayen»¹²⁵.

«es oock besproken dat hy pachter dit lant niet en mach brecken noch mayen up peine van pachtbrake ende drie dobbel schade te betaelen»¹²⁶.

207 : «waert datter yet moste ghedolven wesen moet hy pachter dat doen tzyne coste»¹²⁷.

«voorts moet hy tzelve landt rontsomme doen bedelven behoorlyck ende de aerde er uutcommende upt lant voeren ende spreeden binnen zyn pacht»¹²⁸.

210 : «tzelve landt oock niet te belegghen met peerdebeesten up peyne van pachtbrake»¹²⁹.

214, 217, 219 : «tzelve landt anders niet te nooten noch te ontblooten dan redelyck tzynder rechter noote ende behoorlyck te messen al naar costumen slandts van Veurnambacht up verbuerte van dobbel landtspacht»¹³⁰.

124. RAB, Oostk. 19, f° 53 v°.

125. RAB, Oostk. 19, f° 22 v°.

126. RAB, KV 618, f° 9 v°.

127. RAB, Oostk. 19, f° 63 v°.

128. RAB, Oostk. 19, f° 65.

129. RAB, Kerkarchief Lampernisse, 3f° 7.

130. ASB, E 196, f° 45 v°.

215 : «tzelfde landt gars zynde gars blyvende»¹³¹.

Van de zeven bovenvermelde bepalingen zijn er vijf die wij reeds bij de pachtkontrakten van de hoeven konden aanstippen ; twee andere voorwaarden zijn nieuw : enerzijds mogen op bepaalde weiden geen paarden of veulens grazen — paarden hebben de gewoonte weiden zeer onregelmatig af te eten — anderzijds moeten de weiden blijven zoals zij waren en mogen niet gebroken worden. Alle vermelde voorwaarden zijn ook hier volledig in overeenstemming met de costumen van de Kasselrij Veurne.

Alhoewel wij hoger stelden dat de pachtkontrakten een maximale vrijheid lieten aan de pachters op landbouwtechnisch gebied zijn er toch een paar bepalingen die zeer duidelijk een aantal zaken omlijnen zoals het niet mogen bezaaien van de gronden tenzij voor een derde of een bepaalde oppervlakte, geen tweemaal weerwinning op dezelfde akkers te laten gebeuren en andere meer. Ook wordt geregeld verwezen naar boeten die kunnen opgelegd worden bij het niet naleven van de kontrakten. Wij stellen hierbij de vraag of de pachters zich hielden aan de voorwaarden van het pachtkontraakt. Het is zeer moeilijk daarop een antwoord te geven omdat wij dienaangaande geen processen vonden maar toch kunnen een paar aanwijzingen ons laten veronderstellen dat de pachter zich over het algemeen aan de voorschrift hield. In de staat van goederen van Antheunis Luucx die overleed op 9 april 1597 wordt vermeld dat er tussen de pachter en de eigenaar — in casu de abdij van Sint-Niklaas te Veurne — een geschil gerezen is omdat de pachter enerzijds meer land bezaaid had dan mocht en anderzijds aan weerwinning zou gedaan hebben wat tegen de costumen was¹³². Het is de enige vermelding die wij konden noteren en waaruit wij kunnen opmaken dat de pachter geen misbruik mocht maken van zijn vrijheid.

Het gebeurde wel dat de eigenaar toestemming gaf om een stuk grond te scheuren wat door het oorspronkelijke kontraakt verboden werd. Vooral in de crisisperiode na 1583 werd geregeld door de eigenaar toelating tot het breken van weiden gegeven¹³³.

131. RAB, KV 1226, f° 21 v°.

132. RAB, BV, StvG 1S/21176.

133. RAB, Oostk. 19, f° 2.

BESLUIT

In deze bijdrage poogden wij het pachtkontra^{kt} grondig te ontleden en te bestuderen : vanuit drie verschillende standpunten konden wij dit ondernemen. Enerzijds hadden wij een omvangrijke reeks bepalingen uit de costumen, anderzijds was er het typekontra^{kt} van de Duinenabdij, maar veruit het omvangrijkste materiaal vonden wij in de bestaande pachtkontra^{kt}ten zelf. Om de drie soorten gegevens met elkaar te vergelijken was het nodig de voorwaarden in detail te bespreken, pas dan was het mogelijk een ernstige evaluatie te maken.

Een eerste zeer belangrijke vaststelling is dat er geen fundamenteel verschil te vinden was tussen de drie soorten bronnen : de voorwaarden die in de diverse pachtkontra^{kt}ten waren opgenomen waren nergens in tegenstelling met elkaar. Wij mogen hier beklemtonen dat de pachtkontra^{kt}ten volledig in overeenstemming waren met de bepalingen van de costumen.

Een tweede vaststelling slaat op het pachtkontra^{kt} zelf : waar het gevaar bestond dat een kontra^{kt} ofwel de eigenaar ofwel de pachter sterk bevoordeligde moeten wij hier benadrukken dat in feite de belangen van de twee partijen maximaal behartigd worden. Dit kon omdat de belangen van de beide partijen op twee verschillende niveau's lagen. Voor de eigenaar kwam het erop aan zijn eigendom aan die mensen te verpachten die in staat waren het bedrijf goed te laten renderen en op tijd en stond de pacht te laten betalen. Als de eigenaar dan ook bepalingen over het breken en laten van grasland inschakelt moet dit dan eerder als een bescherming van zijn eigendom dan in een tussenkomst in het beheer van het bedrijf door de pachter. Het belang van de pachter lag in het vrij kunnen werken op het bedrijf : zaaien wat hij wil en dieren houden volgens zijn eigen opvatting en behoefte.

Het naast elkaar bestaan van twee soorten belangen die elkaar niet hinderen kan wellicht als verklaring gelden voor het kwasi ongewijzigd bestaan van dit soort pachtkontra^{kt}ten vanaf het begin van de XVIe eeuw tot op onze dagen.

Tenslotte dient er op gewezen dat het pachtkontra^{kt} zeker geen hinderpaal is geweest voor de ontwikkeling van de landbouw en het verbouwen van nieuwe gewassen zeker niet in de weg stond.

BIJLAGE I

ASB, 173, achterschutblad.

Favorabel Condititen besproken in oude tyden by den Abt van Duynen tot laste vande pachters.

1584 Registre Holman op Allaershuyzen moet den pachter onderhouden tsynen coste alle de resteelen, slieten, ende cribben, de grachten suyveren ende reyten yder jaer, pissinen, coeslieten, coegrippen calveren resteelen ende cribben, weddinghen, steenweghen tot voor t'woonhuuse.

1564 idem de Hemme, 1/3 gars van 6 jaeren, 1/3 zaylant, ende 1/3 nieuwgars laten

landen messchen

geen mesch wegvoeren maar spreeden op de landen

tverdecken jaerl. van 100, 200 ofte 300 gley ende reste leveren tot sekeren kleenen prys

de veursten te onderhouden

geen refectien doen zonder speciael last vanden prpr. oppeine van te blyfven tot laste van den pachter

de wercklieden te geven den montcost voor niet ofte eenen kleenen prys slapende ende wackende

gheene betalinghe te doene sonder schriftel. ordonnantie vanden proprietaris die te vooren de refectie biljetten sal visiteren

geen peerdebeesten te laten lopen op garserien uutland

jaerl. te planten 20. 50. 100 min ofte meer wulghen pooten en de selve houden groeyende

den houtprys over te nemen van den afgaenden pachter ende hem contenteren in cas van becortheyt t'sedert syne leste prysie

oock den mesch prys

de grachten delven tsynen coste tot 100 ofte 200 roeden, de aerde optevoeren ende spreeden

gheen bomen te snoucken

borghe stellen voor den pacht ende conditien

geen gars breken oppeine van pachtbrake

de distelen mayen

den hofwal jaerl. suiveren van lisch ende reyts oppeine van te doen doen op synen coste

t'onderhouden van glase veinsters

Het pachtkontrakt in Westelijk Vlaanderen

uutlant gars ter afscheiden wel bedolven te laten
niet voorts te verpachten
garserien niet mayen
ten afgaan van den pachter laten 1/3 terwe stoppel 1/3 haver stoppel
ende 1/3 stoppel
in cas van refectione de materialen haelen tsynen laste
te conditioneren hoe veel gars ende zayland hy moet laten
het maygars maer eens s'jaers mayen ende de namaat laten ten proffyte
vanden prop.
hoe veel gars ende hoe veel zayland den pachter moet laten.

BIJLAGE II

Duur der pachtkontrakten per jaar

Jaar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	4															
1550	0	2	2						2																																											
1551	7	1	8						7																																	1										
1552	2	4	6						5			1																																								
1553	5	1	6						5			1																																								
1554	6	3	9						9			1																																								
1955	9	7	16	1					13			1																																								
1556	2	6	8						8																																											
1557	2	4	6						6																																											
1558	5	5	10						7			1		1																																						
1559	4	6	10						10																																											
Tot.	42	39	81	1	1	1	1	1	72	1	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1								
1560	5	9	14						13																																											
1561	4	9	13						10				1																																							
1562	5	3	8						7																																											
1563	4	5	9						9																																											
1564	6	6	12						12																																											
1565	4	6	10						7				1																																							
1566	2	5	7						7																																											
1567	3	2	5						5																																											
1568	2	1	3						2			1																																								
1569	2	3	5						5																																											
Tot.	37	49	86	1	2	2	1	1	77	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Het pachtkontraht in Westelijk Vlaanderen

Jaar	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	27	36	4
1570	1	2	3							1		2								
1571	5	2	7									7								
1572	4	4	8								1	7								
1573	4	1	5									4			1					
1574	4	1	5									5								
1575	2	0	2										2							
1576	3	3	6									6								
1577	2	2	4									3	1							
1578	5	2	7									7								
1579	2	1	3									3								
Tot.	32	18	50							1	1	46	1	1	1					
1580	4	2	6				1					5								
1581	5	1	6				5					1								
1582	9	0	9	1			6				1	1								
1583	2	0	2				2													
1584	—	—	—																	
1585	1	2	3						1			2								
1586	7	6	13				3					5								
1587	42	16	58				2	15	1	19	21									
1588	10	1	11	1			3	1	4		2									
1589	7	3	10	1	1	1	2	1			4									
Tot.	87	31	118	3	3	36	3	1	30	1	41	1	41							

Jaar	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	27	36	4
1590	17	4	21	5	9			4	1	4	1	1								1
1591	21	4	25		11	2	1	2	1			9								
1592	4	2	6		1	1	1	3	1											
1593	19	4	23		6	1		11				5								
1594	10	0	10		8			1			1									
1595	5	1	6	1	1	1	1	1	1			2								
1596	18	1	19		8		1	1	4			6								
1597	11	0	11		1			5				5								
1598	5	0	5		3			2												
1599	20	2	22		5			16				1								
Tot.	130	18	148	6	53	4	4	3	49	2	1	29								1
1600	14	0	14		9	1		4												
1601	10	3	13		5			7				1								
1602	7	1	8		6			1				1								
1603	13	0	13	1	11			1												
1604	5	0	5		4			1												
1605	16	2	18		7			9				2								
1606	12	1	13		8			4				1								
1607	6	1	7		4			2				1								
1608	11	0	11		6			5												
1609	12	0	12		9			3												
Tot.	106	8	114	1	69	1	1	37				6								
1610	8	0	8		2			2	5											
1611	13	0	13		5			7												

Jaar	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	27	36	4
1612	11	0	11			7			4											
1613	4	1	5			1			3			1								
1614	10	1	11			2			7	1		1								
1615	6	0	6						5			1								
1616	3	0	3							3										
1617	4	1	5						5											
1618	4	0	4						4											
1619	12	0	12						12											
Tot.	75	3	78			17		1	55	1		4								
1620	15	1	16						14			1	1							
1621	14	0	14						14											
1622	4	1	5			1		1	2			1								
1623	8	1	9			1			8			1								
1624	7	1	8						7			1								
1625	16	1	17						16				1							
1626	17	0	17						13		1	3								
1627	7	1	8						8											
1628	4	0	4						3			1								
1629	6	0	6						6											
Tot.	98	6	104			2		1	91		1	7	2							
1630	8	0	8						7			1								
1631	4	0	4						1											

Jaar	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	27	36	4
1632	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1633	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1634	2	0	2	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
1635	1	0	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1636	1	0	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1637	2	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
1638	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1639	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tot.	18	2	20	4	1	1	1	1	8	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
1640	2	0	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1641	1	0	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1642	2	0	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1643	1	0	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1644	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1645	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tot.	6	0	6	1	1	1	3	1	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

1. Aantal kontrakten van gronden die niet tot een hoeve behoren.

2. Aantal kontrakten van hoeven.

3. Totaal.

4. Aantal jaren van de pacht.

BIJLAGE III

Voorbeeld van steekkaart waarop de pachtvoorwaarden genoteerd werden.

REFERENTIE :	NR :	ZONE :	PLAATS :	OPP. :									
EIGENAAR :	NAAM :												
PACHTER :	NAAM :												
DATUM KONTRAKT :		BEGIN PACHT :	TERMIJN :	STAANDE :									
PRIJS : GELD :		NATURA :											
BETALINGSVOORWAARDEN :													
PACHTVOORWAARDEN													
100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113
	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126
	127	128	129	130									
200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213
	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226
	227	228	229	230									
300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313
	314	315											
400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413
	414	415											
500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513
	514												
OPMERKINGEN :													

BIJLAGE IV

- 100 De pachter mag niet verder verpachten zonder toestemming van de eigenaar.
- 101 De pachter moet over degelijke borgen geschikken.
- 102 Indien een van de pachters overlijdt mag de overblijvende of de erfgenamen de hoeve verder uitbaten zonder dat die verdeeld wordt.
- 103 De pachter moet alle lasten en renten betalen maar mag die doorrekenen aan de eigenaar.
- 104 Bij brand of ander ongeluk veroorzaakt door de pachter, moet deze de schade laten vaststellen door bevoegde personen en moet de pachter de schade herstellen.
- 105 De pachter mag verder verpachten.
- 106 De staande prijs bedraagt...
- 107 De lasten en renten vallen ten laste van de pachter.
- 108 Indien de pachter zijn hoeve door heirkracht niet kan bedrijven moet hij niet betalen.
- 109 De last van oorlog en soldaten is voor de pachters.
- 110 De pachter moet op de hoeve wonen.
- 111 Indien één der kinderen huwt moet de pachter de hoeve verlaten mits een vooropzeg van drie maanden.
- 112 De pachter moet de hoeve alleen bedrijven.
- 113 De pachter mag iemand anders op de hoeve plaatsen.
- 200 De pachter mag geen weiden breken zonder toestemming van de eigenaar.
- 201 De pachter mag niet meer dan één derde van de weiden breken.
- 202 De pachter mag een volgend aantal gemeten gras breken.
- 203 Bij het verlaten van de hoeve moeten de weiden als volgt overgegeven worden.
- 204 Bij het verlaten van de hoeve moet de pachter de zaailanden als volgt overgeven : één derde tarwe, sucrioen of rogge, één derde haver, één derde peulvruchten.
- 205 De pachter moet braak laten.
- 206 Bepaling van de te laten braak.
- 207 De pachter moet de grachten laten delven en de aarde daaruit op de hoevelanden spreiden.
- 208 De op de hoeve gekweekte voedergewassen moeten op de hoeve verbruikt worden.
- 209 De mest door de dieren op de hoeve voortgebracht moet op de hoevelanden gespreid worden.
- 210 Paarden mogen niet in bepaalde weiden lopen.
- 211 Schapen mogen niet in bepaalde weiden lopen.

- 212 De pachter mag het land bezaaien maar moet de laatste jaren gras laten en goed bemesten.
- 213 De pachter mag volgend aantal gemeten bezaaien.
- 214 De pachter zal het land gebruiken «tzynder rechte noote».
- 215 Het land was gras en moet gras blijven.
- 216 Het gras moet drie jaar oud zijn bij het einde van de pacht en moet bemest worden.
- 217 Het land moet goed bemest worden.
- 218 Het laatste jaar moet het land met koren bezaaid worden en bemest worden.
- 219 Het land moet gebruikt worden «naer costume vanden lande».
- 220 De mest moet op de hoeve blijven op het einde van de pacht.
- 221 De pachter mag geen turf steken zonder toelating.
- 222 De pachter mag slechts lentegranen zaaien nadat hij het land gesloofd heeft.
- 223 De pachter mag geen gras maaien.
- 224 In het laatste jaar van de pacht moet één derde van de akkers met lentegraan bezaaid worden.
- 225 Tweemaal weerwinning wordt verboden.
- 226 Weerwinning is verboden.
- 227 De pachter moet op zijn weiden een aantal dieren houden.
- 228 Het zaailand moet als volgt gelaten worden.
- 300 Het normale onderhoud van de gebouwen en de strodaken gebeurt op kosten van de pachter.
- 301 Grote herstellingen en nieuwe gebouwen worden uitgevoerd en gebouwd op kosten van de eigenaar mits toelating van de eigenaar.
- 302 De pachter moet de mestaarde zelf delven en aanbrengen, dit geldt ook voor het zand.
- 303 De bouwmaterialen moeten door de pachter gratis aangevoerd worden.
- 304 Het dekstro wordt door de pachter geleverd.
- 305 De lonen van de werklieden vallen ten laste van de eigenaar.
- 306 Kost en inwoon van de arbeiders is ten laste van de pachter.
- 307 De stallen moeten door de pachter onderhouden worden.
- 308 Steenwegen, drinkplaatsen en bruggen moeten door de pachter onderhouden worden en mogen niet verlegd worden.
- 309 Er mogen geen stenen weggevoerd worden van de hoeve.
- 310 De pachter moet de huizen en stallen overnemen.
- 311 De pachter mag niets veranderen of bijbouwen.
- 312 De pachter moet de hofgracht laten reinigen en delven.
- 313 De pachter moet iets bijbouwen.
- 314 Nieuwbouw wordt door de eigenaar betaald.
- 316 De eigenaar neemt de gebouwen opnieuw over.
- 317 Na storm wordt de nieuwbouw door de eigenaar vergoed.

- 318 De pachter moet de uitweg onderhouden.
- 400 De pachter moet jaarlijks een aantal bomen planten en die beschermen tegen de dieren in de weiden.
- 401 De eigenaar mag bestaande bomen vellen en weghalen wanneer het hem belieft.
- 402 De bomen worden door de eigenaar overgenomen, anders blijven zij tot voordeel van de pachter.
- 403 Bomen die in de hagen groeien mogen niet verwijderd worden.
- 404 De pachter mag de bomen maar snoeien tot een bepaalde hoogte.
- 405 De pachter mag van de oude bomen geen snoeitakken houden.
- 406 Alle bomen behoren toe aan de eigenaar.
- 407 De pachter mag de bomen snoeien mits toelating.
- 408 De pachter moet de hagen laten groeien.
- 409 De pachter mag de bomen niet snoeien.
- 410 De pachter moet de boomgaard bezorgen en de dieren eruit houden.
- 500 De pachter moet een mis laten opdragen.
- 501 De pachter moet jaarlijks een kaars laten branden in de kerk van het klooster.
- 502 De pachter moet wijn schenken aan het convent.
- 503 De pachter moet een aantal dagen met paard en wagen dienen.
- 504 De pachter moet het land laten opmeten door een gezworen landmeter.
- 505 De eigenaar behoudt zich een uitweg voor.
- 506 Indien de pachter een mis laat lezen op de hoeve krijgt hij afslag op de pacht.
- 507 De pachter moet doorgang verlenen aan de dieren van de eigenaar of van andere personen.
- 508 De pachter moet de eigenaar ontvangen zonder daarvoor kosten te kunnen aanrekenen.
- 509 De pachter moet dieren van de eigenaar in de weiden laten grazen.
- 510 Niemand mag op de stedelanden of de uitwegen rijden tenzij zij aanlanders zijn.

WESTENDE, EEN GESLAAGD BRUSSELS TOERISTISCH INITIATIEF (1896-1914)

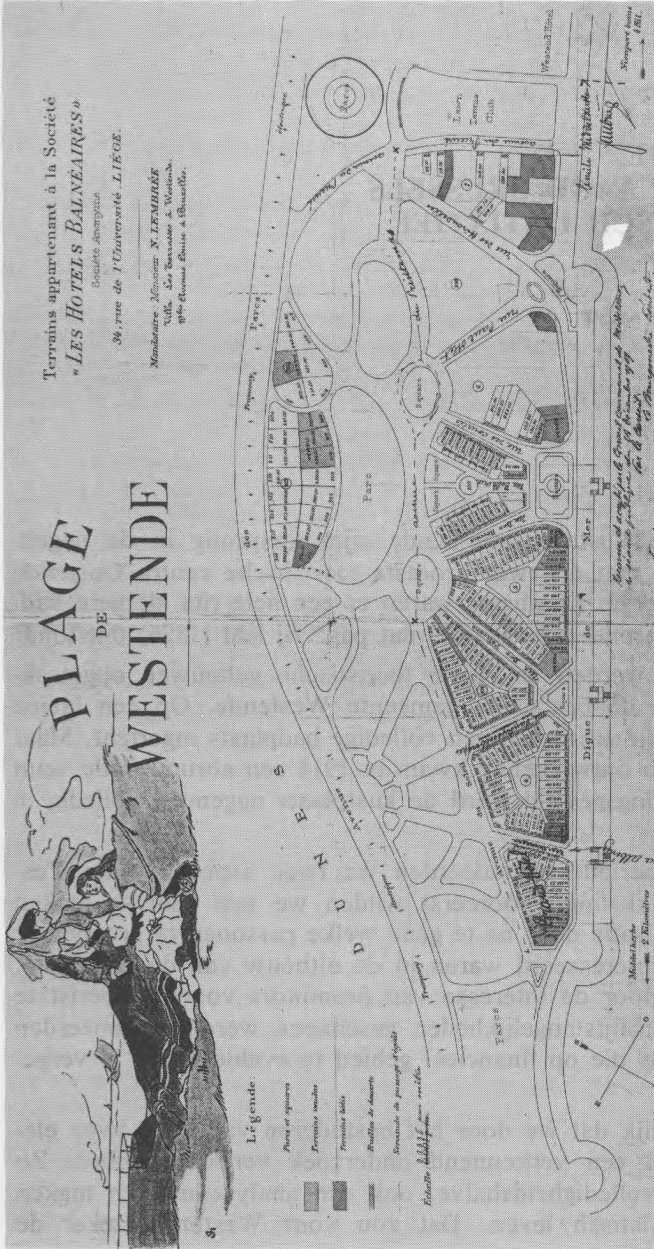
M. CONSTANDT

Problematiek

Het Belgisch kusttoerisme kende zijn oorsprong in de negentiende eeuw, met als twee grootste toeristische centra Oostende en Blankenberge. Daarnaast waren er een hele rits kleinere badplaatsen, waaronder Westende, dat pas vrij laat (1896) ontstond. In 1896 pas werden de eerste toeristische gebouwen opgetrokken, los van de bestaande gemeente Westende. Op een kleine twintig jaar tijd werd dan een volledige badplaats ingericht. Maar aan die snelle ontwikkeling kwam in 1914 een abrupt einde want door het oorlogsgeweld werd de kustplaats nagenoeg volledig in puin gelegd.

Binnen die periode bestudeerden we twee aspecten van Westendes ontwikkeling. Vooreerst wilden we een analyse maken van de organisatie door na te gaan welke personen of groepen er financieel geïnteresseerd waren in de uitbouw van de badplaats. Doordat nu door de interesse van promotors voor de toerist te Westende verblijfsmogelijkheden geschapen werden, probeerden we vervolgens die op financieel gebied te evalueren en te vergelijken.

Het is duidelijk dat we door het bestuderen van deze twee elementen enkel een verkennend onderzoek verricht hebben. Zo hadden we, volledigheidshalve, ook een analyse moeten maken van het toeristisch leven. Dat zou voor Westende zeker de

Het deel van de badplaats Westende op het grondgebied van Middelkerke. Zie de ligging van «Westend Hôtel» en «Le Grand Hôtel».
 Kaart 1909 v. erz. C. Van Troostenberghe.

moeite waard geweest zijn, omdat er een Kursaal was, en ook door de sportieve inslag van de badplaats. Maar dat aspect zou het onderwerp moeten uitmaken van een afzonderlijke studie, waarvoor we feitelijk niet zo direct een aantal bronnen kunnen aanstippen.

I. De organisatie

A. De familie Otlet, de pioniers.

Het merendeel van de gronden waarop de badplaats Westende werd uitgebouwd, was oorspronkelijk het eigendom van de «S.A. des Bains et des Dunes de Middelkerke et de Westende», maar die vennootschap had met die duinen niets aangevangen. Op haar algemene vergadering van 13/02/1884 verkocht ze de 992.460 m² aan Jules Chotteau-Duchateau voor 39.707,40 fr. Bijzonder eigenaardig was dat de koper, een industrieel uit Blaton, ook voorzitter was van de beheerraad van de verkopende firma. Hoewel de koper zich schroomvallig afzijdig had gehouden van alle administratieve handelingen die een verkoop begeleiden, werd tegen deze vrij vreemde gang van zaken toch door vier aandeelhouders klacht neergelegd bij de rechtbank van eerste aanleg te Brussel. In haar vonnis van 13/05/1885 trad die de opinie van de vier aanleggers bij en verklaarde de verkoop onwettig. Maar het Brusselse hof van beroep verbrak op 13/07/1885 het eerste vonnis, en de verkoop werd toch bekrachtigd¹.

Ondanks die gunstige uitspraak had Jules Chotteau weinig geluk, want kort daarop werd hij failliet verklaard. De voornaamste schuldeiser, Jeanne Mertens uit Sint-Joost-ten-Node, drong aan op de verkoop van 640.505 m² duinen, want op dat stuk grond had Jules Chotteau bij haar een hypotheek genomen van 15.000 fr. De rechtbank van eerste aanleg te Veurne verklaarde op 02/03/1887 haar eis gegrond en beval tot gedwongen verkoop

1. Hypotheekkantoor Veurne, reeks 72, vol. 753, nr. 20.
2. Hypotheekkantoor Veurne, reeks 72, vol. 834, nr. 1.

over te gaan. Trouwens, op die 640.505 m² die dus opnieuw verkocht werden, rustte nog een andere hypotheek van 10.000 fr. Op 25/06/1887 werd Edouard Otlet uit Brussel voor 35.000 fr de nieuwe eigenaar van die 64 hectaren². Zijn nieuwe aanwinst lag gedeeltelijk te Westende en gedeeltelijk te Middelkerke. Op de gronden richtte hij een volledig nieuwe badplaats op, die onder de naam «Plage de Westende» een zekere bekendheid verwierf.

Het is dus duidelijk, dat wat als badplaats Westende werd opgericht, territoriaal gedeeltelijk in Middelkerke was gelegen Tegen deze verwarrende situatie werd trouwens later geprotesteerd door een aantal eigenaars bij de gemeentebesturen van Middelkerke en Westende³. Zij wilden namelijk het stuk Westende dat onder Middelkerke ressorteerde, overhevelen naar de gemeente Westende om zo een homogeen bestuur te bekomen.

Edouard Otlet, die we terecht als «de vader van Westende» mogen beschouwen, had al eerder interesse betoond voor de Belgische kust.

Als ontwerper van de badplaats Westende en rechterhand van E. Otlet wordt meestal de architect Octave Van Rysselberghe aangewezen. Nog voor deze architect in Westende van start ging, had hij al voor de familie Otlet een opdracht vervuld : in 1894 had hij voor Paul Otlet, zoon van Edouard, een huis gebouwd in Elsene⁵.

Het startsein voor het toeristisch oord werd in 1896 gegeven toen de eerste vila's «en pleine dune» werden gebouwd. Maar erg comfortabel is een alleenstaande villa in de duinen niet, daarom werden stilaan straten aangelegd, en zelfs een zeedijk gebouwd. Al deze activiteiten werden door Edouard Otlet gefinancierd.

Op de zeedijk werd in 1898 ook een hotel gebouwd, dat de naam Westend-Hotel meekreeg. Architect was Alban Chambon, die

3. Brief gedateerd op 10/02/1908.

4. M. CONSTANDT, *Evolutie van het toerisme te Oostende, 1874-1914*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U.G., 1980, pp. 47-48.

5. Cfr. J. STEVENS & E. HENVAUX, *Octave Van Rysselberghe, (1855-1929)*, in *A plus*, nr. 16, maart 1979.

later ook in Oostende een aantal creaties heeft verzorgd⁶. In dit hotel, met zijn 60-tal kamers, konden 95 toeristen terecht⁷.

Op de zeedijk kwam eveneens een Kursaal, dat in zijn eerste vorm enkel een bescheiden houten constructie was. Dat gebouw sloot aan bij de villa's Onze Rust, Marguerite en Villa des Bluets.

Waarschijnlijk werd dit groots opgevat uitbouwplan voor Westende uiteindelijk wat te duur voor Otlet en daarom besloot hij om er een familieaangelegenheid van te maken. Samen met 6 familieleden stichtte hij op 05/07/1898 de «N.V. La Westendaise», met sociale zetel te Brussel, die tot doel had de badplaats Westende verder uit te bouwen⁸.

Aan die maatschappij droeg Edouard Otlet de reeds getrokken straten en lanen over, samen met het Westende-Hotel, het Kursaal en de zes villa's. Daarvoor werd bij bedacht met 3.400 aandelen van 500 fr. Daarvan moest hij er evenwel een aantal afstaan aan zijn zonen voor hun inbreng van bezittingen in Oostende, meer bepaald het Hôtel des Bains en La Terrasse. Op de overige 600 aandelen, goed voor 50.000 fr, werd door de familie Otlet ingetekend.

De nieuwe maatschappij «La Westendaise» verkocht dan grond aan particulieren ; de prijs schommelde uiteraard naargelang de ligging van de percelen. Zo werd in 1901 de grond op de zeedijk vanaf 40 fr per m², langs de aanpalende straten vanaf 20 fr per m² en in de duinen vanaf 15 fr per m² verkocht⁹. Aan de verkoop van gronden waren stricte voorwaarden verbonden : «... pour but de substituer à une simple juxtaposition de villas et de maisons construites au hasard du caprice individuel, un centre de villégiature organiquement conçu.»¹⁰

6. Zie : A. CHAMBON in A. BREUER, *Nos Contemporains*, Brussel, 1904, pp. 136-137.

«Dans l'art de bâtir et de décorer des salles de spectacles, des casino's, des Kursaals, des palais, Auguste Chambon est un de nos maîtres indiscutés.

7. *Plage de Westende*, saison 1901.

8. Annexe au *Moniteur*, 1898, nr. 3030.

9. *Plage de Westende*, saison 1901, p. 19.

10. *La Plage de Westende*, in *Le Cottage* 2 (1904), V, p. 210.

Teneinde dat doel te bereiken werd door Octave Van Ryselberghe in 1903 een definitief stratenpatroon uitgewerkt.

Om de urbanisatie geordend te laten verlopen, werd ook een lastencohier opgesteld. Dat document legde uniforme richtlijnen vast voor nieuwe bouwwerken en werd aan elke grondverkoop door «La Westendaise» verplichtend toegevoegd. Zowel het stadspatroon als het lastencohier werden door een overeenkomst op 12/01/1905 met de Belgische Staat bekrachtigd¹¹.

Naast de verkoop van grond, werd door «La Westendaise» ook de verhuring van villa's geregeld, die facultatief aangekocht konden worden. In 1901 werden er 14 te koop aangeboden, waarvan de prijzen sterk uiteenliepen. Daarop komen we verder nog terug.

Een derde activiteit van de vennootschap was het uitbaten van twee hotels. Behalve het Westend-Hotel, was er ook nog het kleinere «De Lekkerbek», in 1899 opgetrokken¹². Dat gebouwtje, gelegen aan de uiterste rand landinwaarts van de badplaats, werd pension genoemd, maar was feitelijk meer een restaurant.

Om al die activiteiten te propageren, werd er jaarlijks een publiciteitsbrochure uitgegeven, onder de nogal banale titel «Plage de Westende». Ook werden er geen kosten ontzien om de badplaats zo aantrekkelijk mogelijk te maken. Zo werd onder impuls van de firma de elektrische kusttramlijn doorgetrokken tot Westende en daarvoor bekostigde ze zelf het tramstation te Westende. Verder werd ook een elektrische krachtinstallatie uitgebouwd om zo het Westend-Hotel en de villa's op moderne wijze te verlichten. Zelfs werden door «La Westendaise» een lokaal voor de katholieke, naast een lokaal voor de protestantse eredienst, ter beschikking gesteld.

Omdat er vrij vlug een grote kolonie toeristen ontstond, al dan niet met een eigen verblijf te Westende, kwam men op het idee een samenwerkende vennootschap te stichten. Deze vennootschap «La Westendia», «dont seuls peuvent être actionnai-

11. Cahier des charges général pour la vente des terrains et des villa's, Brussel, 1905. (gedrukt).

12. Kadaster Brugge, Westende, mutatiebundel, 1899, onder nr. 20.

res les propriétaires de villas à la plage»¹³, bouwde een club «La Westendia». Door «La Westendia» werd ook aan Octave Van Rysselberghe opdracht gegeven een nieuw Kursaal te ontwerpen, dat in 1904 geopend werd.

Dat eerste Kursaal was ondertussen in 1903 door «La Westendaise» ten dele verkocht geworden aan een Antwerpse firma, die in het gebouw een handelszaak had ondergebracht, die onder de naam «Les Halles Westendaises» een zekere bekendheid verwierf en voornamelijk artikels voor dames verkocht. De andere helft van het originele Kursaal werd door «La Westendaise» gebruikt als administratielokaal, van waaruit alle bestuur over de badplaats Westende werd verricht¹⁴.

Het spreekt natuurlijk vanzelf dat de maatschappij «La Westendaise» een stevige greep behield op die samenwerkende vennootschap «La Westendia». Op 25/10/1906, waarschijnlijk door een zich uit de zaken terugtrekken van Edouard Otlet (+ 1907) werd de maatschappij «La Westendaise» geliquideerd¹⁵. Daardoor verdween meteen het grote overwicht van de familie Otlet op de badplaats Westende.

B. De wildgroei van de naamloze vennootschappen.

De firma «La Westendaise» bracht 30,5 hectaren, samen met het Westend-Hôtel, enkele villa's en het tramstation in, in een nieuwe N.V. «Westende Plage»¹⁶.

Daarvoor kreeg «La Westendaise» (lees familie Otlet) 7.500 aandelen van 1.000 fr. Op de overige 4.500 aandelen van de nieuwe naamloze vennootschap werd door maar liefst 14 personen ingetekend. Meteen wordt de «affaire Westende» meer dan een loutere Otlet-aangelegenheid. De belangrijkste nieuwe participant werd Georges Marquet.

13. *La Plage de Westende*, in *Le Cottage* 2 (1904), V, p. 213.

14. Kadaster Brugge, kadastrale legger 578, nrs. 1 en 2 ; kadastrale legger 708, nr. 1.

15. *Annexe au Moniteur*, 1906, nr. 5615.

16. *Annexe au Moniteur*, 1906, nr. 5771.

Georges Marquet was op dat ogenblik concessionaris van het Oostendse Kursaal, wat hij van 1904 tot 1908 bleef. Behalve culturele activiteiten, had Marquet daar ook een vrij duistere bezigheid, hij exploiteerde er namelijk een speelzaal. Die onderneming was nogal winstgevend, zodat hij door aandeelhouder te worden in Westende een deel van zijn aldus verkregen kapitaal kon beleggen. Hij investeerde maar liefst 10.000 fr en werd daarmee meteen ook voorzitter van de beheerraad.

Aan die functie, en zelfs aan het lidmaatschap van de beheerraad, verzaakte hij in september 1907¹⁷. De reden hiervoor kunnen we enkel gissen. Misschien was de onmogelijkheid om ook hier in Westende een roulette te installeren een doorslaggevende factor.

Als voorzitter van de beheerraad werd Georges Marquet opgevolgd door Ernest Suys, een Antwerps wisselagent, die 500 aandelen vertegenwoordigde, deels persoonlijk en deels als vennoot van de vennootschap onder firma «Suys gebroeders».

Een tastbaar gevolg van de ruimere geldmiddelen van de nieuwe maatschappij was wel een uitbreiding van het Westend-Hotel. Dat werd al vrij trots aangekondigd in de publiciteitsbrochure van 1907 (die op zichzelf al een erfenis vormde van «La Westendaise»): 'L'hôtel sera agrandi pour la saison 1908'. In zijn tweede versie werd de capaciteit meer dan verdubbeld, er konden nu 325 toeristen terecht in 155 kamers.

Ondanks het feit dat «La Westendaise» grond inbracht in de nieuwe N.V. «Westende Plage», bezat de N.V. «en liquidation» nog de «Lekkerbek» en wat grond. Het restaurant werd op 28/10/1907 verkocht aan de vennootschap onder firma «Henri et Cie» uit Dinant. Deze firma had tot doel «le commerce de fonds, effets publics, et négociations de banque»¹⁸, zodat er waarschijnlijk een beheerder werd aangeduid, misschien wel de volgende eigenaar. Op 05/07/1909 namelijk, verkocht «Henry et

17. Annexe au Moniteur, 1907, nr. 5848. Voor Marquet zie: P. LEFÈVRE, *Une nouvelle orientation du parti libéral brugeois: les élections législatives de 1912*, in Hand. Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, 114 (1977) 115-141.

18. Annexe au Moniteur, 1891, nr. 80.

Cie» het gebouw aan Gerard Egrix, een hotelier uit Laken¹⁹. Deze laatste werd in ieder geval vanaf dan in Westende gedomi-cilieerd. De resterende grond, 200 m², werd door «La Westendaise» overgedragen aan een nieuwe N.V., «Duinoord», die op 30/06/1908 werd gesticht, weeral te Brussel en tot doel had «la création, la mise en valeur et l'exploitation de stations balnéaires en Belgique et à l'étranger et plus spécialement sur le littoral belge.»²⁰.

Naast de inbreng van «La Westendaise» die met 18 aandelen vergoed werd, brachten ook «Westend Plage», baron de Blarer, Richard Geniers en Prudent Trachet grond in in de nieuwe maatschappij. Deze laatsten brachten feitelijk grond in die gekocht was van «La Westendaise», zodat «Duinoord» ook een rechtstreeks uitvloeisel vormt van de N.V. «La Westendaise».

Prudent Trachet, een Brussels wisselagent, was daarenboven liquidateur van de N.V. «La Westendaise», afgevaardigde-beheerder van «Westend Plage» en ook lid van de beheerraad van de N.V. «Duinoord» !

Om de zaak nog ondoorzichtiger te maken, had «La Westendaise» al op 03/06/1905 grond in Westende overgedragen aan de N.V. «Les Hôtels Balnéaires»²¹. Deze laatste maatschappij, die op 10/02/1902 te Brussel werd gesticht, had oorspronkelijk tot doel de Oostendse bezittingen van de familie Otlet te beheeren. Het reeds vermelde Hôtel des Bains en La Terrasse werden dus haar uitgangsbep. Maar door die nieuwe overdracht van grond die aan de twee buitenzijden van de badplaats Westende lag, werd ook die firma betrokken bij de uitbouw van Westende. Maar haar bezit in het westen stond de maatschappij in 1908 af aan de N.V. «Westende Plage», waarbij «Les Hôtels Balnéaires» wel grond kregen in het oosten (dus territoriaal in Middelkerke)²². Die ruiloperatie was voor beide betrokken N.V.'s voordelig omdat ze daardoor een aaneengesloten bezit kregen.

19. Kadaster Brugge, mutatiebundels 1908, nr. 20 en 1910 nr. 56.

20. Annexe au Moniteur, 1908, nr. 4280.

21. Vermelding in acte onder voetnoot 23 vermeld.

22. Zie o.m. «Le Recueil Financier», 1914, pp. 173-174.

In die vrij verwarde situatie van een groot aantal maatschappijen die allemaal in Westende ageerden, werd geprobeerd wat helderheid te brengen, door ... stichting van een nieuwe N.V. ! Op 23/12/1911 werd door «Westend Plage» (inbreng 133.910,7 m²), «Duinoord» (inbreng 1.836 m²), «Les Hôtels Balnéaires» (470 m²), samen met de «Société Française de Banque et de Dépôts» (600 m²) de maatschappij «La Société Immobilière de Westende» gesticht²³.

De «Société Française de Banque et de Dépôts» had die 600 m² op 22/03/1906 gekocht van «La Westendaise», maar er tot dan toe niets mee aangevangen. Trouwens, ook de andere inbrengende maatschappijen brachten grond in, die ooit bezit van «La Westendaise» was. Zo is dus ook hier weer duidelijk dat de nieuw opgerichte maatschappij feitelijk op onrechtstreekse wijze een uitvloeisel is van «La Westendaise».

Kort daarop kocht de «Société Immobilière de Westende» nog voor 500.000 fr grond van de N.V. «Westend Plage». Maar terzelfdertijd werd deze laatste firma belast met de verkoop van de gronden van de «Société Immobilière», tegen een commissieloon²⁴. Trouwens, in de zeshoofdige beheerraad van de «Société Immobilière» zaten drie personen die ook in de beheerraad van de S.A. «Westend Plage» zetelden. Zodat ze in feite hoofdzakelijk haar vroegere activiteiten nu «per commissie» verder zette. Die kweet zich trouwens vrij voortreffelijk van die nieuwe taak, want in 1912, het eerste jaar dus, werd 1800 m² verkocht voor een globale som van 135.834,65 fr. Haar eigen hotel, het Westend-Hotel, bracht in 1911 100.000 fr op en in 1912 zelfs nog iets meer²⁵.

Dat er winstmogelijkheden scholen in de horecasector, werd al vroeger (1908) aangetoond door de duidelijke noodzaak het bestaande hotel te vergroten.

Blijkbaar was er nog plaats voor uitbreiding, maar dat zou dan opnieuw collectief moeten gebeuren.

23. Annexe au Moniteur, 1912, nr. 234.

24. Le Receuil Financier, 1914, pp. 173-174, pp. 169-170.

25. Op. cit.

Daarom werd op 10/05/1909 de N.V. «Grand Hôtel Belle Vue» gesticht, met sociale zetel te Brussel²⁶. Aan die maatschappij werden gronden overgedragen door de N.V. «Les Hôtels Balnéaires» (3.038 m²) en Nicolas Lembrée (465 m²), zodat de nieuwe maatschappij de volledige blok 3 en ten dele blok 4 van het plan van aanleg in haar bezit kreeg. De inbrengers kregen daarvoor respectievelijk 200 en 62 aandelen. Op de overige 611 aandelen werd door 17 personen ingetekend. De interessantste daarvan zijn de bekende architect Octave Van Rysselberghe (50 aandelen) en de vice-gouverneur van Congo, Francis Dhanis (20 aandelen), die op deze wijze zijn koloniale winsten wou beleggen, maar die al hetzelfde jaar overleed²⁷.

Op de grond van die maatschappij, die dus in Middelkerke gelegen was maar toch deel uitmaakte van de badplaats Westende, werd dan een luxueus hotel opgetrokken.

Omdat de architect Octave Van Rysselberghe nauw bij de oprichting betrokken was geweest, was het niet meer dan normaal dat hij ook de opdracht voor het bouwen van het hotel in de wacht sleepte. Trouwens, het hotel Belle Vue, ook wel «La Rotonde» genoemd, mag een puike realisatie genoemd worden.

Door dit nieuwe initiatief werden nog 225 hotelkamers meer voor de toerist te Westende beschikbaar²⁸.

In de uitbouw van de badplaats Westende zien we dus een duidelijke lijn vanaf Edouard Otlet die grond doorspeelde naar «La Westendaise». Aan deze klare toestand van één firma die alles organiseerde en controleerde, kwam een einde. Het optreden van de maatschappijen «Les Hôtels Balnéaires», «Duinoord», «Société Immobilière de Westende» bracht een versnippering van dat grondbezit mee, hoewel er toch via bepaalde personen (o.a. Prudent Trachet) contact bleef tussen die diverse firma's.

26. Annexe au Moniteur, 1909, nr. 3411.

27. FRANCIS DHANIS °1862 - † 1909. Zie Biographie Coloniale belge TI kolom 311-326.

28. K. BAEDEKER, *Belgien und Holland*, 1914, p. 206.

Typierend voor de uitbouw van onze kust is wel dat het initiatief uitging van Brussel. Edouard Otlet, de pionier, woonde in Brussel en alle sociale zetels van de N.V.'s werden te Brussel genomen.

Hierbij dient ook een interessant verschijnsel genoteerd te worden : hoewel E. Otlet in Brussel woonde, kwam hij via Oostende op het idee om in Westende een badplaats uit te bouwen. Ook Georges Marquet bracht «Oostends» geld in de Westendse lade. Als we die lijn doortrekken, dan kunnen we voor Alban Chambon ook Oostendse activiteiten bespeuren, en zelfs Octave Van Rysselberghe heeft later in Oostende (Mariakerke) een appartementsgebouw opgetrokken. Zodat we dus duidelijk, afgezien nog van de gelijkenis op etymologisch gebied, een parallel op organisatorisch vlak kunnen trekken tussen Oostende en Westende.

II. De verblijfsmogelijkheden.

Het tweede luik van ons verkennend onderzoek betreft het logies van de toerist. Te Westende zijn er duidelijk drie vormen van toerisme te onderkennen : naast het hoteltoerisme, dat zoals uit het voorgaande bleek, niet erg ruim vertegenwoordigd werd, was er het belangrijke villatoerisme en tenslotte bestond er ook nog een schoolkolonie, wat wel als een speciale vorm van toerisme mag beschouwd worden.

De twee eerste vormen poogden we te evalueren wat de kostprijs van verblijf betreft. Maar zoals te verwachten viel, is er over de villatoerist niet veel materiaal beschikbaar. Voor het hotel-toerisme zijn we enkel vrij goed geïnformeerd over het Westend-Hotel. Bovendien moeten we axiomatisch aannemen dat het cijfermateriaal, afkomstig uit de publicitaire brochures «La Plage de Westende» betrouwbaar is.

A. Het villatoerisme.

Deze vorm van toerisme, die wel de belangrijkste was, werd gestimuleerd door de immobiëlenmaatschappijen. Door de aanleg van straten en door de opdeling in bouwpercelen die dan verkocht werden, schiep men een aantrekkelijke bouwrijpe situatie.

De urbanisatie verliep echter volgens strikte normen, zodat men een geordende badplaats bekwam. Zo waren er twee soorten villa's toegestaan : langs de zeedijk en in de aanpalende straten was er rijbouw ; verder van zee bouwde men losstaande villa's, die «cottages» werden genoemd. Ieder van die cottages moest van een aangelegde tuin voorzien zijn, wat een duidelijk voorbeeld van de «tuinwijkgedachte»²⁹ was.

Voor wat de kostprijs van zo'n cottage betreft, kunnen we als typevoorbeeld de «Shamrock Cottage» nemen. Ze werd door de Gentse architect Van Hoecke-Dessel gebouwd, op last van «La Westendaise» en kostte, omstreeks 1903, 10.500 fr alles inbegrepen, of 7.000 fr voor het huis alleen³⁰.

Het succes van het villatoerisme is duidelijk af te leiden uit het aantal. In 1903 telde men 65 villa's³¹ en cottages ; omstreeks 1914 was dat aantal al tot 250³² gestegen.

Gelegenheidstoeristen konden ook een villa huren. De firma «La Westendaise» verhuurde er in 1901 veertien, tegen uiteenlopende prijzen, wat blijkt uit volgende voorbeelden³³ :

		ka- mers	bed- den	sei- zoen	juni	juli	aug.	sept.
Zeedijk	Les Iris	6	10	1.300	200	300	900	400
	Onze Rust	4	7	1.200	175	250	800	400
Duinen	Les Pannes	4	4	900	175	250	500	300
	Le Dauphin	3	3	600	125	175	350	200

Uit dit tabelletje blijkt ook duidelijk dat augustus als topmaand van het toeristisch seizoen werd beschouwd, wat zich in hoge

29. Cfr. MARCEL SMETS, *De Ontwikkeling van de tuinwijk gedachte in België*, Brussel-Luik, 1977.

30. *Le Cottage*, 2, (1904), V, pp. 189-190.

31. *La Plage de Westende*, in *Le Cottage*, 2, (1904), V, p. 209.

32. *La Belgique*, Guide Remisch, Brussel [1931], p. 251.

33. *Plage de Westende*, saison 1901, p. 19.

huurprijzen vertaalde. Bijzonder eigenaardig is ook wel dat september hoger werd aangeslagen dan juli.

Als de promotiemaatschappij voor een villa 10.500 fr betaalde, (waarschijnlijk goedkoper dan dat het door een particulier gebouwd werd omdat de firma de grond al bezat), lijken de huurprijzen wel aan de hoge kant te liggen. In een goeie tien jaar had de firma haar villa ongeveer teruggewonnen !

Naarmate de badplaats meer aantrekkingskracht verwierf, werden de villa's trouwens nog duurder. Zo worden voor 1912 de volgende prijzen gepubliceerd³⁴ :

	aantal kamers	juli	aug.	sept.
Op de Zeedijk	7-9	800	1.600	600
Rond het Kursaal	5-7	650	1.200	450
In de binnenstad	5-6	500	800	350

Als we deze prijzen vergelijken met die uit de vorige tabel, is de prijsstijging wel overduidelijk. Ook merken we hier op dat de maand juli nu duurder uitvalt dan de maand september.

Als we dus merken dat op 10 jaar de huurprijs voor villa's nagenoeg verdubbelde, mag dat op zichzelf al als een bewijs van groeiend succes genoemd worden.

B. Het hoteltoerisme.

Als echte hotels kende Westende maar twee uitbatingen, Westend Hotel en Belle Vue, die vrij reusachtige proporties aannemen met respectievelijk 155 en 225 kamers. Beide werden trouwens ook door een naamloze vennootschap opgericht en beheerd.

Behalve die hotels bestonden er ook nog pensions, zoals bijv. De

34. G. BEAUVAIS, *Bains de Mer du Nord et de Belgique*, Hachette, Parijs, 1912, p. 163.

Lekkerbek. Ook werden er in 1911 drie villa's in gebruik genomen die tesamen fungeerden als pension voor Duitse toeristen³⁵. Over dit alles is de informatie vrij schaars. Gelukkig kennen we voor het Westend-Hotel wat meer gegevens die ons verstrekt werden door de reeks «Plage de Westende».

Zo kostte in 1901 een hotelkamer per dag :

	bedden	begin tot einde seizoen	topseizoen (vnl. aug.)
1° verdieping	2	6 fr	12 fr
2° verdieping	2	4 fr	8 fr
3° verdieping	2	2 fr	3 fr

Hoe hoger de kamer, hoe lager de prijs dus, en ook hier is er een duidelijk verschil tussen laag- en hoogseizoen.

Als we de prijzen van de hotelkamers vergelijken met de huurprijzen van de villa's, kan men goedkoper terecht in het hotel. Zo kostten twee kamers op de derde verdieping, voor vier personen en voor de maand augustus (1901) 186 fr, terwijl de cottage Les Pannes voor die periode 500 fr kost. Dat wijst er misschien op dat er een grote vraag naar villa's was.

Zowel villa's als hotels, althans volgens de tijdgenoot, werden bezocht door een «clientèle française, bruxelloise et surtout allemande»³⁶. Zo zien we ook hier een belangrijk aandeel van de Brusselse bevolking in het toeristisch leven te Westende.

C. La Villa Scolaire.

Onder deze titel werden prentbriefkaarten uitgegeven van de kinderhome die door «L'association des Marçunvins de Bruxelles» werd opgericht.

Dit initiatief houdt verband met de curatieve eigenschappen van de zee, meer speciaal voor kinderen.

35. K. BAEDEKER, *Belgien und Holland*, 1914, p. 206.

Zo zal in Bredene het «Werk der gezonde lucht voor de kinderen der stad Gent» worden gesticht in 1902, en in 1896 in Nieuwpoort het «Palais de l'Enfance» voor de Brusselse stadscholen. In 1900 kreeg ook Westende een dergelijke schoolkolonie.

De datum 1900 was niet willekeurig, want op dat tijdstip vierde de liberale vereniging «Association des Marchunvins» uit Brussel haar 25ste verjaardag. De vereniging, die tot doel had het officieel onderwijs te bevorderen, werd namelijk gesticht op 21 maart 1875 en die datum verklaart meteen ook de enigzins bizarre benaming (mars-un-vingt).

Ter gelegenheid van de verjaardag besloot de vereniging, die al wat filantropisch werk voor de Brusselse scholen op haar actief had, om in Westende een villa op te richten voor de schoolgaande jeugd³⁶.

De grond voor dit project werd belangloos afgestaan door Benjamin Crombez aan de stad Brussel, bij notariële akte op 1 mei 1900³⁷. Daarbij werd gestipuleerd dat de grond ten gunste van de Brusselse gemeentescholen moest worden gebruikt.

De «Association des Marchunvins» financierde dan dit project door een tombola en door bijdragen van leden.

Besluit

De nieuwe badplaats Westende, die eigenaardig genoeg voor de helft in Middelkerke lag, werd in eerste instantie door één Brusselse ondernemer, namelijk Otlet, uitgebouwd.

Daarna werd de exploitatie verder waargenomen door een aantal N.V.'s. Die hadden in ieder geval dit feit gemeen dat ze in Brussel gevestigd waren. Trouwens, ook de derde eigenaar van pension De Lekkerbek, Egrix, kwam uit Brussel (Laken).

36. L'Indépendance Belge, 28/01/1900, p. 2, 13/03/1900, p. 2 en 06/05/1900, p. 2.

37. Bulletin Communal de la Ville de Bruxelles, 1900, zitting van 14/05/1900, p. 499.

De volledige uitbouw van de badstad gebeurde dus voor het privé-initiatief, zonder noemenswaardige inbreng van de overheid.

Onder impuls van de privé-ondernemers ontstonden twee grote hotels, naast een aantal pensions en een groot aantal villa's. Merkwaardig daarbij is dat een verblijf in een hotel in eenzelfde periode meestal goedkoper uitviel dan het huren van een villa.

Ook in de toeristische kolonie die te Westende ontstond, werd duidelijk het Brussels element aangeduid. Heel expliciet werd dit bijv. bevestigd door de Brusselse kinderhome. Behalve de Brusselse toerist blijken vooral de Duitsers van groot belang geweest te zijn. In 1911 richtten zij zelfs een eigen pension op.

Zo wordt het duidelijk dat Westende voor 1914 een vrij gunstige aantrekkingskracht uitoefende op de kandidaat-toeristen. Als bewijs voor het groeiend succes van de badplaats kunnen we het stijgend aantal villa's nemen, begeleid door stijgende prijzen.

De verbouwingen tussen de strieters, zoals de velen 1128 bestaande, dorpelijn te 1913.

Nu is er geen sprake meer van een groep aannemers. De tijd dat de architecten en bouwers op een groep in elk hun voegde. De bouw van de krommen die in de periode tussen 1120 en 1260, was 20% van de op drie maanden vermeldde die Oostkade in 1913, maar voegen? Wanneer zijn rekening houdt

1. Zie deel I van dit verslag, in Handelingen van de Vlaamse Gemeenschap voor de Zeebodem, 1911, 1912, 1913.

2. Zie de verslagen van de Vlaamse Gemeenschap voor de Zeebodem, 1911, 1912, 1913.

3. Zie de verslagen van de Vlaamse Gemeenschap voor de Zeebodem, 1911, 1912, 1913.

4. Zie de verslagen van de Vlaamse Gemeenschap voor de Zeebodem, 1911, 1912, 1913.

5. Zie de verslagen van de Vlaamse Gemeenschap voor de Zeebodem, 1911, 1912, 1913.

DE RIDDERS UIT OOSTKERKE EN HUN GELIJKEN IN VLAANDEREN IN DE 12e EN DE 13e EEUW. DEEL II : 1130-1260¹.

W. von GROOTE (vertaling : L. VALCKE)

Kunnen de ridders uit Oostkerke na 1128 verder gevolgd worden? Latere gegevens kunnen wellicht nog meehelpen om de verhoudingen tussen de ridders, zoals ze vóór 1128 bestonden, duidelijk te maken.

Nu is er geen sprake meer van een groep anonieme ridders. De tijd dat de individuen naamloos opgingen in een groep is ook hier voorbij. Dat bewijzen de bronnen die, in de periode tussen 1120 en 1260, een 20-tal mannen en drie vrouwen vermelden die Oostkerke in hun naam voeren². Wanneer men rekening houdt

1. Zie deel I van deze verhandeling in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, CXVII, 1980, p. 57-75.

Ik herhaal mijn dank aan Dr. E. Warlop voor de belangrijke hulp die ik van hem mocht ontvangen. Ze maakte de publicatie van dit artikel mogelijk.

2. Vóór 1130 zijn het :

a) Dodinus (I) 1089 (F. VERCAUTEREN, *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, 1938, nr. 8).

b) Asricus, 1122 (F. VERCAUTEREN, *o.c.*, nr. 107).

Na 1130

c) Doninus (II), praecus of clericus 1133 (I. DE COUSSEMAKER, *Cart. de l'Abbaye de Bourbourg*, dl. I, 1882, nr. 41 en F. VAN DE PUTTE, *Chronicon monasterii Aldenburgensis majus*, 1843, nr. 8).

d) - e) Nikolaas (I) 1138, Ysaac 1169 (E. DE MARNEFEE, *Cartul. de l'Abbaye d'Afflighem*, dl. I, 1894, p. 91 en 199).

met de onvolledigheid van het bronnenmateriaal, dan hoort bij dit getal nog een vraagteken thuis. Het is evenmin altijd duidelijk

- f) Dodinus (III) junior, clericus 1149-66 (Parijs, Bibl. nation. 12895, fo. 70/71 : G., Dei Gratia Tornacensis episcopus, omnibus ad quos litterae istae pervenerint, salutem. Cum inter abbatem Sancti Quintini de Insula et Dodinum de Ostkerka controversia de personatu de Ostkerka et de appenditiis suis, quem ecclesia Sancti Quintini perpetuo tenendum salvo jure episcopali concessimus, ventilata ad Domini Philippi Flandriarum comitis pervenisset, Dodino praecepit ut quod juris sui erat ab abbate praefato requireret...»).
- g) - l) Rolinus, Bernardus, Donatus, Josephus (cfr. supra fo 72 : De debito ecclesiae Sancti Quintini de Insula apud Isendicam ab uno colligendo et apud Oskerke defrendo.
- Underschrift : sacerdotes, diacones, subdiacones, presbyteri, decani, notarii en Rolinus, Bernardus, Donatus, Josephus ; Symon, clericus de Oskerke. Ik acht het waarschijnlijk dat de vier voor Symon, clericus, genoemde personen, milites van Oostkerke zijn.
- m) Reinier 1190 - na 1210 (o.a. W. PREVENIER, *Oorkonden der graven van Vlaanderen 1191-1206*, dl. II, 1964, zie het register en F. VAN DE PUTTE, *Cronica et cartularium monasterii de Dunis*, 1864, p. 483, 489).
- n) en o) Willem (III), fs. Johannis, 1219 (Brugge, Groot Seminarie, Ter Duinen-Ter Doest archief, oorkonde nr. 552 : Oorkonde van de abt van Ter Doest over de afhandeling van een ruzie met «Willemus, filius Johannis de Ostkerka».
- p) Willem (II), fs. van Reinier, 1219-47, baljuw van Veurne (E. STRUBBE, *Egidius van Bredene*, 1942, p. 276, bijl. III, B 5, 278, 279, 202 ; L. VAN HOLLEBEKE, *L'Abbaye de Nonnenbossche*, 1865, p. 117 nr. 51 ; Rijksarchief Brugge, Aanwinsten, nr. 3468, f° 128, nr. 262).
- q) Jacob, zoon van Reinier. Hij noemt zich niet «van Oostkerke» : «Jacobus, frater domini Willelmi, militis de Oskerka (Paris, Bibl. nat. 12895 f° 72/73. 1224).
- r) Willem (I), fidelis van gravin Johanna, 1218/19 (CH. DUVIVIER, *La dime au moyen-âge* in : *Revue d'histoire et d'archéologie* II, 1860, p. 207 ev.) I.v.m. het onderscheid dat ik maak tussen Willem (I) en Willem (II) : cf. infra.
- s) Andreas (II) juvenis, 1224-51 (E. WARLOP, *De baljuws van Brugge tot 1300* in : *Album A. Schouteet*, 1973 p. 222-225).
- t) Andreas (I) 1115-1228 (E. WARLOP, o.c.). I.v.m. het onderscheid tussen Andreas (I) en (II), die ik voor vader en zoon houd : cf. infra.
- u) - v) Nicolaas, Willemans zoon, baljuw van Aalst, 1259-78, vrijscapen, (Stadsarchief Brugge, oorkonde nr. 7 ; Arch. Dept. Nord, 28 H 81/1661 ; Jezüetenklooster Drogen, liber fundationum, stuk 31).
- w) Willem (IV), Willemans zoon, vrijscapen 1263-86 (?), hij noemt zichzelf niet «van Oostkerke». (Arch. Dep. Nord., als boven ; Rijksarchief Brugge, oorkonden blauw nr. 4258 e.a.).
- x) Walter Grote, zoon van Hugo (E. WARLOP, cf. voetnoot 2, (s)).

of dezelfde naam ook altijd op dezelfde persoon slaat. De bijnaam «juvenis» van Andreas, ridder van Oostkerke (1229)³, wijst op een oudere Andreas, die zeker ook in Oostkerke te situeren is⁴. Die persoon kan slechts geïdentificeerd worden, ook al komt Oostkerke niet in zijn naam voor, als de man die gedurende lange tijd baljuw van Brugge, respectievelijk van Gent was en die tussen 1215 en 1228 oorkondt. Hij zal de vader geweest zijn van Andreas juvenis, die tussen 1235 en 1247 als «van Oostkerke» eveneens baljuw van Brugge is⁵.

De toenmalige Vlaamse modenaam Willem wordt, in het begin van de 13e eeuw, 3 maal met Oostkerke verbonden. Twee van deze personen, Willem (II), zoon van Reinier⁶ en Willem (III), zoon van Jan, tonen met de vermelding van de naam van hun vader aan dat zij zeker familie in de tweede graad kunnen zijn. De derde, Willem (I), gestorven na 1220, is de bestemming van een herhaalde oproep van gravin Johanna om een politie-actie uit te voeren tegen wanbetalers van tienden uit Vlissegem⁸. Hij is, zoals uit het bevel van de gravin af te leiden is, de aanvoerder van de Oostkerkse riddergroep en als dusdanig de opvolger van Reinier van Oostkerke, die in 1206 een gelijkkluidende opdracht kreeg⁹.

3. Andreas iuvenis, miles de Oostkerca (Brugge, Groot Seminarie, archief van Sint-Donaas, juni 1229).

4. Andreas iuvenis was vóór 1224 gehuwd met de dochter van Reinier van Oostkerke, Aleidis. (Paris, bibl. nat. lat. 12895 f° 73r : «Willelmus, dictus miles de Oskerka,... notum facio, quod, cum pater meus Reinerus de Oskerka laboraret in extremis, pro remedio animae suae in elemosinam contulit conventui ecclesiae Sancti Quintini de Insula duas marchas puri argenti ad faciendum anniversarium suum assignatas super totam decimam quam tenebat de ecclesia et quam nunc tenemus ego et Jacobus, frater meus, et Andreas, sororius meus ex parte sororis meae Aelis...»).

5. E. WARLOP, cf. voetnoot 2(s), p. 225 en Bisschoppelijk archief Brugge, archief Sint-Salvator, Grd. Cartul. f° 242 v.

6. Cf. voetnoot 4 : 1224.

7. Cf. voetnoot 2(n).

8. CH. DUVIVIER, cf. voetnoot 2(3).

9. 1204/06 (W. PREVENIER, cf. voetnoot 2(m) nr. 298).

In 1218 wordt deze Willem (I), een keer voorgaand op een zekere Willem van Staden, een andere keer op de baljuw van Brugge, als eerste vermeld en aangeduid als «*fidelis noster*». Bij de derde oproep, waaruit duidelijk grafelijke wrevel spreekt, wordt Willem (I) onmiddellijk na de protonotarius Walter van Kortrijk¹⁰ vernoemd. Deze gegevens en de erg verantwoordelijke functie als aanvoerder van de Oostkerkenaars maken het onmogelijk Willem (I) te identificeren met Willem (III) de overvaller van Monnikenrede¹¹ of met Willem (II), de erg met schulden belaste zoon van Reinier¹².

Het is onmogelijk alle personen die zich «*van Oostkerke*» noemen, in één familie onder te brengen. Dit kan slechts vanaf 1250 wanneer een stamboom van twee generaties beschikbaar is¹³. Dan ook eerst verschijnt het erfelijk geworden wapen van Oostkerke met de drie wassenaars¹⁴. Een drager van dit wapen wordt in de 13e eeuw «*dominus*» genoemd maar niet «*dominus van Oostkerke*»¹⁵. Grondheren waren er daar niet. Toch kan niet geloofwaardig worden dat Reinier van Oostkerke, gestorven na 1210¹⁶, reeds een omvangrijk grondbezit had rond Oostkerke, waarvan zijn zoon, Willem (II), gedwongen was een groot deel te verkopen¹⁷. Hij bekent dan dat hij zich in een zeer hachelijke toestand bevindt. Dit landbezit is zonder twijfel de basis voor een familienaam i.v.m. Oostkerke. Die naam was dan in het 1e derde van de 13e eeuw reeds zo ingeburgerd dat hij, ook na de omvangrijke landverkoop, bestaan bleef. Zo is Reinier wellicht reeds de stamvader van een familie «*van Oostkerke*», ook al kunnen wij slechts de 1e generatie van zijn nakomelingen feitelijk

10. E. STRUBBE, cf. voetnoot 2(p), register.

11. Zie voetnoot 7.

12. E. STRUBBE, cf. voetnoot 2(p), p. 283.

13. Willem/Willeman (?) - Nikolaas - Willeman (zie voetnoot 2(w), (v) en Rijksarchief Brugge, oorkonden blauw nr. 9779).

14. Stadsarchief Brugge, oorkonde nr. 7.

15. Nikolaas (II) fs. domini Willemani 1274 (Arch. Dept. Nord, Lille, B. 1561 f° 36).

16. Zie voetnoot 2(m).

17. E. STRUBBE, zie voetnoot 12.

situieren. Verschillende personen bewijzen door hun wapen dat zij niet tot de familie «van Oostkerke» behoren. Andreas van Oostkerke zegelt vanaf 1247 akten. Op zijn wapenschild staan drie ketels afgebeeld¹⁸ en op het zegel van Walter, genaamd de Grote van Oostkerke staat in 1260 een schild, gevierendeeld, waarin 12 mereltjes symmetrisch geplaatst zijn.

Het kwam natuurlijk voor dat leden van verschillende families dezelfde plaatsnaam gebruikten. Die naam wijst er dan alleen op dat in veel gevallen meer riddersgeslachten uit dezelfde plaats stamden of er op één of andere wijze mee verbonden waren²⁰.

Maar naast het feit van de verschillende wapens maakt het ongewoon groot aantal dragers van de naam «van Oostkerke» het onwaarschijnlijk dat die allemaal tot één familie zouden behoren. Hier moeten andere betrekkingen met Oostkerke bestaan hebben.

Het valt inderdaad op, wanneer men de Oostkerkse naamdragers met elkaar vergelijkt dat niet alle personen — of ze nu tot de familie «van Oostkerke» horen of niet — eenvoudig «van Oostkerke» heten. Het gaat tussen 1130 en 1260 om een tiental personen²¹. Van enkelen werd de naam gevolgd door de titel «miles»²². Miles is dan reeds ondubbelzinnig een standsaanduiding, die een maatschappelijke superioriteit moet uitdrukken. Maar anderen verschijnen minstens voor enige tijd in de oorkonden met de aanduiding «miles» of ook «dictus miles» vóór de plaatsnaam²³. Die manier van naamgeving — voornaam, miles,

18. E. WARLOP, zie voetnoot 2(s) p. 225. In de laatste tijd is de betekenis omstrepen. Het kunnen ook wassenaars zijn. De overname van het wapen van de familie van de vrouw is niet ongewoon.

19. Zie voetnoot 14. Het is mij tot nu niet gelukt het wapen te plaatsen.

20. Zie deel I van dit artikel.

21. Reinier ; Willem (I) ; Willem (II) ; Nikolaas (I) ; Isaac ; Willem (III) ; Andreas (II) ; Walter Grote ; Nikolaas (II). Zie voetnoot 2 en bijvoegsel 1.

22. Willem (I), 1219 (TH. DE LIMBURG-STIRUM, *Le chambellan de Flandre*, pièces justificatives, nr. 17, p. 20) ; Willem (II), zoon van Reinier 1247 (A. WARNKOENIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschiede*, Bd. II, 2 ; oorkonden nr. 114, p. 12). Andreas (II) 1274, 50, 51 (E. WARLOP, zie voetnoot 2(s) p. 225).

23. «miles de O» : Willem (II) 1219-29 (o.a. E. STRUBBE, zie voetnoot 2(p) p. 276) ; Andreas iuv. 1229-35 (o.a. Groot Seminarie Brugge, archief van Sint-Donaas, Grd. Cartul. 1229). «dictus miles de O» : Willem (II) 1224 (Paris, Bibl. nat. lat. 12895 f° 73).

plaatsnaam — plaatst de dragers ervan onmiskenbaar op één rij met hen die, in plaats van met miles met praeco of clericus vóór de plaatsnaam Oostkerke aangeduid werden.

Die manier van naamgeving kan niet anders geïnterpreteerd worden dan dat «miles» in deze gevallen geen standsaanduiding maar een beroepsaanduiding is, zoals oorspronkelijk met dit woord het geval was. Of een dergelijke naamdrager bovendien tot de familie «van Oostkerke» behoorde, zal bij elk geval afzonderlijk moeten bekeken worden.

Bij nader inzien blijkt dat de oudere naamdragers geregeld — zonder tot de familie «van Oostkerke» gerekend te mogen worden — «van Oostkerke» genoemd worden²⁴. Hetzelfde geldt ook voor enkele representatieve jongere vertegenwoordigers uit de 13e eeuw wanneer ze baljuw zijn of waren²⁵. In de jaren ervoor echter werden zij als «miles de Oostkerke» aangeduid²⁶. De verklaring hiervoor zou de volgende kunnen zijn: vóór het ontstaan van de familie «van Oostkerke» (vanaf Reinier) was het niet nodig het miles-karakter te benadrukken om het onderscheid met de familie te maken. Alle «van Oostkerkes» die vóór Reinier optreden, zijn «milites» van de Oostkerkse riddergroep. Na het ontstaan van de familie was het onderscheid belangrijker, alhoewel het niet telkenmale gebeurde.

In de periode dat de Oostkerkse ridders baljuw waren, rustte vanzelfsprekend de «miles-eigenschap». De ridder heette nu alleen nog «van Oostkerke». De bevelhebbers van de riddergroep gebruikten dezelfde naam, nl. zonder «miles» ervoor. Het ambt van bevelhebber was niet met de familie «van Oostkerke» verbonden. Wel is Reinier, die de bekende opdracht van 1206 kreeg, waarschijnlijk de stamvader van de familie. Bij Willem (I) die de opdracht in 1218 kreeg, is dit tot de familie behoren heel sterk te betwijfelen, zelfs te ontkennen. In plaats daarvan denkt men dat hij kan geïdentificeerd worden met de «officialis castellani» van Brugge van 1211 en later, ook al draagt hij in die functie de naam «Oostburg»²⁷.

24 en 25. Zie bijlage 1.

26. Willem (II) ; Andreas iuv.

27. E. WARLOP, *Flemish nobility before 1300*, 1976, bd. I, p. 238.

Het is mogelijk dat Reinier van Oostkerke dezelfde functie : baljuw van het Brugs gebied en het seneschalk-(officialis)ambt, bekleed heeft. Zijn veelvuldig optreden in grafelijke oorkonden, telkens wanneer het zaken uit het Brugs gebied betreft, schijnt mij hier het bewijs van²⁸. De veelvuldige tussenkomst als getuige is alleen te vergelijken met het optreden van de eerste baljuws in de andere Vlaamse burggraafschappen. Jammer genoeg ontbreken verdere opdrachten die het misschien mogelijk hadden gemaakt om het probleem van het bevelhebberschap op te lossen en er een stamboom van op te stellen. Als Willem van Oostkerke, zoals ik denk, dezelfde persoon is als Willem van Oostburg en officialis van Brugge zouden wij met hem de seneschalk(dapifer) respectievelijk baljuw van het burggraafschap voor ons hebben. Zijn opvolger zou dan in 1220 (1221 ?) — vanaf dat jaar wordt Willem (I) niet meer vernoemd — Eustachius van Leerne geweest zijn²⁹. Hij heeft tot 1249 het ambt bekleed. Na zijn dood werd het ambt van baljuw van de stad Brugge en dat van het Brugse Vrije verenigd³⁰ en dus werd het ambt van seneschalk (dapifer) van het burggraafschap niet opnieuw bezet. Of de baljuw van 1240-1250, Walter Grote, dan als eerste de functies voor Stad en Vrije van Brugge moest waarnemen, kan niet beantwoord worden. In 1258 noemt hij zich «van Oostkerke» en zeer waarschijnlijk was hij met Willem (I) van Oostkerke verwant³¹. Op grond van gegevens van Galbert kan men alleen vermoeden dat de Oostkerkse ridders, net zoals de Aardenburgers van 1128³², in politiewerk werden ingeschakeld.

28. Zie W. PREVENIER, voetnoot 2(m) ; register bd. 3.

29. E. WARLOP, zie voetnoot 27, bd. 3, p. 929.

30. H. NOWE, *Les baillis comtaux de Flandre*, 1928, p. 61. De uitdrukking «vereniging van de beide baljuw-ambten» die W. BLOMMAERT (*Les Châtelains de Flandre*, 1915) vanaf 1240 laat beginnen en waarvan H. NOWE 1255 als einddatum plaatst, geeft niet helemaal de realiteit weer. Het gaat meer om de uitbreiding van gezagsgebied van de baljuw van Brugge op het gebied van het Vrije en om de overname van de bezigheden van de dapifer/seneschalk van het burggraafschap, die tot dan a.h.w. als baluw gewerkt had (E. de Leerne, † 1249).

31. Walter was een zoon van Hugo Grote, vrijschepen, die een broer van Willem Grote/magnus was. Deze is waarschijnlijk gelijk te stellen met Willem van Oostburg ; (zie het artikel «Willelmus magnus» in het *Nationaal Biografisch Woordenboek*).

32. Galbert, *Le meurtre de Charles le Bon* ; 1891 ; ed. H. Pirenne kap. 108.

Het bewijs wordt geleverd door berichten uit de 13e eeuw : in 1204 of 1206³³ en weer in 1218, worden de Oostkerkse ridders inderdaad tot dergelijke acties opgeroepen. De eerste keer richt Filips van Namen zich tot Reinier van Oostkerke en tot alle procuratoren en baljuws van Vlaanderen en Walcheren³⁴, de 2e maal richt gravin Johanna zich tot Willem van Oostkerke en tot de baljuw van Brugge — dat moet Andreas senior geweest zijn — en tot Willem van Staden³⁵. Verwonderlijk genoeg worden de oproepen niet tot de burggraaf van Brugge gericht. De landsheer moet dus de seneschalk rechtstreeks onder zijn bevel gesteld hebben en hij moet het bevelhebberschap over de Oostkerkse ridders aan zichzelf voorbehouden hebben.

Daar ging het om de bescherming van het klooster van Middelburg³⁶, hier ging het om maatregelen tegen weerspannige tiendbetalers uit Vlissegem³⁷. Middelburg betrof een scheepsaan gelegenheid. In tegenstelling tot de actie van Aardenburg in 1128 treedt de leider hier duidelijk naar voren. In beide gevallen wordt de bevelhebber van Oostkerke als eerste vermeld. Bij de 2e onderneming zijn, naast de ridders van Oostkerke ook de Aardenburgse ridders weer betrokken. Het is mogelijk dat Willem van Staden hun aanvoerder is. In ieder geval kan men aantonen dat hij in nadere relatie met Aardenburg stond. Voor zijn verdiensten kreeg hij in 1222 de tol van Aardenburg in leen³⁸. Jammer genoeg ontbreken aangaande dit bevelhebberschap bevestigende berichten.

Wel is het absoluut zeker, zoals uit het vernoemen van de bevelhebbers af te leiden is, dat de collegiale componenten binnen de riddergroep op de achtergrond getreden zijn ten voordele van presidiale elementen. Bij het overzicht van de personen, die «miles», «praeco» of «clericus» van Oostkerke genoemd worden,

33. PREVENIER, zie voetnoot 9.

35. Zie voetnoot 8.

36. Middelburg op Walcheren.

37. 12 km ten noordwesten van Brugge.

38. *La Flandre*, bd. 4, p. 84.

38a. E. WARLOP, zie voetnoot 2(s) p. 226.

tekent zich een ruime groep van functionarissen af, die, in zoverre ze milites zijn, enkel met de «milites ex Ostcercka» van 1128 kunnen vergeleken worden. Het lijdt geen twijfel dat wij hier met hun opvolgers te doen hebben, waarbij, naast diegenen die in krijgsverband aan Oostkerke verbonden zijn, nu duidelijk de groep verschijnt die administratief aan Oostkerke gebonden is : praecones en clerici. De scheiding van de functies is echter niet scherp. We vinden ook ridders met administratieve functies terug.

Het veelvuldig optreden van Oostkerkenaars als baljuws van Brugge, Gent en soms Veurne is opvallend. Als baljuw van Brugge vinden we Walter Grote van Oostkerke in 1249/50^{38a}, Andreas juvenis in 1233 en 1247³⁹, zijn vermoedelijke vader, die eveneens tot het Oostkerkse gebied kan behoord hebben, tussen 1215, eventueel 1218 en 1228⁴⁰. Andreas senior bekleedde die functie ook in Gent⁴¹, Willem (II), zoon van Reinier, was in 1240/41 baljuw van Veurne⁴². Nikolaas van Oostkerke, zoon van Willeman, was in 1271 baljuw van Aalst en in 1273 waarschijnlijk baljuw van Gent⁴³.

Het schijnt zeker te zijn dat andere baljuws van Brugge uit de 13e eeuw, ook wanneer ze zich niet uitdrukkelijk «van Oostkerke» noemen, Oostkerkse ridders waren. In ieder geval kijkt men ervan op dat de baljuw van Brugge, Filips van Poele, die hetzelfde wapen voerde als Walter Grote, een versterkte woning bezat in Oostkerke⁴⁴. Bezaten alle Oostkerkse ridders, respectievelijk alle Brugse baljuws zo'n versterkte woning in het Oostkerks gebied? Bij gebrek aan gegevens kan die vraag niet beantwoord worden. Toch geeft de vermelde bronmelding over Willem van Poele stof tot nadenken.

39. *o.c.*, p. 224-225.

40. *o.c.*, p. 222-223.

41. *o.c.*, p. 222.

42. Rijksarchief Brugge, Aanwinsten nr. 3468, f° 60, nr. 143.

43. Zie voetnoot 2(u) en Rijksarchief Gent, archief Sint-Baafs, V L III, nr. 74 (1273).

44. E. WARLOP, zie voetnoot 2(s) p. 222.

Daarenboven stellen we vast dat Oostkerkenaren meermaals een speciale opdracht van de graaf toevertrouwd krijgen. Walter Grote is medelid van een arbitragehof dat meningsverschillen tussen Brugge en Gent moet beslechten⁴⁵. Veel Oostkerkse ridders waren schepen van het Brugse Vrije, openbaar verkozen en erkend door de graaf als grondbezitter in de omgeving van Oostkerke. In tegenstelling tot 1128 bezitten de Oostkerkenaren nu blijkbaar aanzienlijke landeigendommen. We spraken reeds over Reiniers rijkdom. Willem (III), zoon van Johannes, schijnt in het bezit geweest te zijn van de toezichtsrechten over verscheidene waterlopen, waardoor hij met de abdij Ter Doest in ruzie geraakte. Hij trok daarbij aan het kortste eind. Hij had opmerkelijke aanhang⁴⁶. Walter Grote stond in 1229 borg in een ontvoeringszaak voor de som van 200 pond — een aanzienlijke som in die tijd⁴⁷. Zeker waren de inkomsten, die de ridders uit de bewaking van het handelsverkeer te water ten deel vielen de grote basis van die rijkdom. Ook de clerici en praecones die dienst deden op de domeinen die van Oostkerke afhingen, deden ervaring op die ook elders te gebruiken was. Wanneer we ze op andere plaatsen terugvinden, is het niet altijd duidelijk of het om milites of clerici/praecones gaat. Er moet zeker melding gemaakt worden van Rolin —1178— die duidelijk identiek is aan de Gentse notaris en baljuw van 1196-1201⁴⁸. Ook zijn collega Calderon schijnt afkomstig te zijn van Oostkerke⁴⁹. Het gebruik van Oostkerkenaars als baljuws aan de kust moet geen verwondering wekken.

45. 1262 : A. MIRAEUS, *Notitia Ecclesiae Belgicae*, 1630, p. 511.

46. Zie voetnoot 7.

47. VAN DE PUTTE, zie voetnoot 2(m) p. 539.

48. J. NOTERDAEME, *De graven van Vlaanderen en hun domeinen rond Brugge* in : *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis Gent*, bd. 8, 1954, p. 31.

49. Zie voetnoot 2(g) tot (l). PREVENIER, zie voetnoot 2(m) nr. 50, 51, 94, 118, 120, 130, 148, 181, 182.

50. 1247 : Willem van Oostkerke, ridder, geeft aan de schepenen en inwoners van Damme toestemming om een weg aan te leggen «nevens den dike up myn land, darewter dat die calderonighe weenden». A. WARNKOENIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte 1835*, Bd. 2, 2, oorkonde nr. 114, p. 12/13.

Vanaf het ogenblik dat een nederzetting zich tot bestuurscentrum van een domeinencomplex ontwikkeld heeft, gelegen aan een verbinding met de zee, met werk voor land- en zeepolitie, kon er, bij de vervulling van de daaruit voortspruitende opdrachten, een ruime ervaring opgedaan worden.

Die ervaring was van groot nut bij het uitoefenen van opdrachten met handels- en zeerechterlijk karakter. Opdrachten van die aard namen in de 11e eeuw in Vlaanderen in aantal toe.

De oude feodale organisatie met haar erfelijke ambtsdragers, de burggraaf e.a., kon dit niet meer aan. Het ontstaan van een nieuwe ontwikkelde ambtenarengeneratie was noodzakelijk. Van hen werd een zeer goede kennis van het zeerecht geëist, zoals het toen in de codex van Oleron, respectievelijk Damme werd vastgelegd⁵¹. Dit was een op maat gemaakte opdracht voor de Oostkerkenars die ook als partners van de Hanzekantoren ter plaatse moesten optreden. Die ambten, zoals zeepolitie, kunnen reeds lang voor de oprichting van het baljuwambt, aanvang 13e eeuw, door Oostkerkenars uitgeoefend zijn. Dat ook precies de Brugse baljuw, later dan alle anderen optreedt⁵³, moet samenhangen met de reeds bestaande Oostkerkse organisatie. Van daar uit werd Brugge aanvankelijk mee beschermd (verzorgd). Waarschijnlijk waren de justiciarii, die vóór de eigenlijke baljuws in Brugge vernoemd worden⁵⁴, de zaakwaarnemers en vertegenwoordigers van Oostkerke in Brugge, vooraleer, ook daar, een eigen baljuw benoemd werd. Bij de vermelding van de bijzondere opdrachten van Oostkerkenars moet weer gedacht worden aan de Deense housecarls van Knut de Grote, die dan ook in Enge-

51. Zie F. KIESSELBACH, *Der Ursprung der Rôles d'Oléron und des Seerechts van Damme* in: *Hansische Geschichtsblätter*, 1906; K.F. KRIEGER, *Die Rôles d'Oléron* in: *Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte*, N.F. 15, 1968; *Cambridge Economic History*, Bd. III, p. 100 (De Roover).

52. F. KIESSELBACH, *Die Konzentration des hansischen Seeverkehrs auf Flandern* in: *Vierteljahrshfte für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* (VJSWG), 8, 1910, p. 321. Het Hansakantoor werd in 1300 van Oostkerke naar Damme overgebracht.

53. H. NOWE, *Les baillis comtaux de Flandre*, 1928, p. 370.

54. E. WARLOP, zie voetnoot 2(s), p. 222.

land een thuis vonden⁵⁵. Aan hen werden liefst opdrachten met een grote verantwoordelijkheid opgedragen, die overleg en grote persoonlijke inzet eisten en nodig hadden. Tot deze opdrachten behoorden de bescherming van konvooien, moeilijke diplomatieke opdrachten, belastingsinning en dergelijke. Het feit dat Walter Grote nu eens ridder van Dudzele dan weer baljuw van Sijsele genoemd wordt⁵⁶, werpt een licht op het polyvalent functiegebruik van de Oostkerkenaars.

Bij het eerste geval is er vrijwel geen andere verklaring mogelijk dan dat het gaat om een Oostkerkse ridder die gedetacheerd is in een bijplaats van het domeinencomplex met politieopdrachten van elke mogelijke aard^{56a}. Wegens gebrek aan gegevens kan niet nagegaan worden of de elders vernoemde ridders van dezelfde plaats, Dudzele, ook Oostkerkse ridders waren⁵⁷.

Ook Hugo Donker van Bassevelde, die hetzelfde wapen voert als Walter Grote, kan tot het Oostkerks gebied behoord hebben⁵⁸. Het is enkel een vermoeden dat het baljuwschap van Sijsele, dat door Walter Grote in 1262 bekleed wordt⁵⁹, een soort ere-ambt was, dat passend scheen voor de bekwame, oudere ridders van Oostkerke. Hun opdrachten eisten dikwijls een belangrijke persoonlijke inzet, die bij het ouder worden niet meer kon opgebracht worden. Een zekere Balduin, alias miles van Dudzele, die volgens mij een Oostkerkse ridder was, en via oorkonden uit 1223 en 1230 kan gesitueerd worden⁶⁰, werd in 1260 als «quon-

55. Zie deel I van dit opstel en L. LARSON, *The king's household in England*, 1904 en *Idem Canut the Great*, 1912, p. 131 en 173 ; P. VINA-GRADOFF, *English society in the 11th century*, 1908, p. 19 ; C.W. HOLLISTER, *Anglo-Saxon military institutions*, 1962, p. 10.

56. Baljuw van Sijsele, 1261 (Groot Seminarie Brugge, Archief van de abdij van Wevelgem, Cart. flam. f° 46/47) ; miles de Dudzele, 1268 (*Inventaire des archives de la ville de Bruges, Introduction*, p. 198).

56a. Detacheringen, zoals ze gewoon waren bij de housecarls. (L. LARSON, *Canut de great*, p. 131 ; C. HOLLISTER, zie voetnoot 55).

57. Barsel, miles de Dudzele, vrijsschepen, 1231, en Balduin, miles de Dudzele (VAN DE PUTTE, zie voetnoot 2(m), p. 546 en 483).

58. Hugo Donker van Bassevelde, miles van Avelgem (CH. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye de d'Eename*, 1881, 1239).

59. Zie voetnoot 56.

60. VAN DE PUTTE, zie voetnoot 2(m), p. 516 ; Algemeen Rijksarchief Brussel, «Trésor de Flandre», reeks I, nr. 1677.

dam miles» vernoemd⁶¹. Het doet denken aan de «milites emeriti» en aan de Romeinse «beneficiarii»⁶².

Samenvatting

Bij de poging om de groep mensen te achterhalen die, tussen 1127 en 1260, met Oostkerke verbonden was, tekenen zich, als men de groep en de gegevens die erop betrekking hebben van dichtbij bekijkt, de omtrekken af van een organisatie met politiekarakter, waarover de graaf kon beschikken. Die groep werd ingeschakeld bij het in stand houden van de vrede en de veiligheid in het land. Zoals we mogen aannemen, bestonden er oorspronkelijk nog zo'n garnizoenen die op burchten gelijkende versterkingen steunden. Ze worden, volgens mij, door Galbert vernoemd bij de samenkomst van 27 maart 1127 in Brugge. Alleen Aardenburg en Oostkerke treden echter handelend op en in 1200 overtreft de Oostkerkse groep die van Aardenburg ver in belangrijkheid. De Oostkerkse groep was gestationeerd in het middelpunt van het grote domeinencomplex ten noord-oosten van Brugge. Hij beschikte over politieposten in de omgeving. In 1127 was het reeds een aanzienlijk bestuurscentrum met militaire, administratieve, fiscale, rechterlijke en politie-opdrachten. In de volgende jaren ontwikkelde het zich tot een belangrijke kweekplaats voor de opleiding van geschoolde bestuurslui, te vergelijken met ambtenaren, die met bovengenoemde materies bezig waren. Oorspronkelijk van overal afkomstig en aanleunend bij de hospites, werden ze nadien overwegend uit de families uit het Oostkerkse gebied gerecruteerd.

De geschiedenis van deze instelling en haar mensen deint derhalve uit van een kapittel uit de politiegeschiedenis naar een onderdeel van de bestuursgeschiedenis van Vlaanderen in de 12e en 13e eeuw.

61. Paris, Bibl. nat. latin. nr. 17758, f° 204. De mogelijkheid dat het om een overledene gaat, kan zeker niet uitgesloten worden.

62. Zie deel I van dit opstel; R. EGGERT, *Aus dem Leben der donauländischen Wehrbauern* in: *Anzeiger der oesterreichischen Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist. KL. 1949, p. 1 spreekt op deze plaats over de verzorging van de ouderen bij de limitanei.

BIJLAGE I

De bij name bekende, mannelijke naamdragers «Oostkerke» voor 1260

«de Oostkerke»	miles de Oostkerke (dictus miles de Oostkerke)	vermoedelijke miles de Oostkerke ¹	clerici, praecones de Oostkerke
Ascritus 1122	«illi ex Oostkerke» 1128	Littellmann Gondelin 1128	Dodinus (I) 1089 clericus
Reinier 1190-1202 (vrijschepen) (fam.?)	Willem (II) zoon van Reinier 1219-29	Nikolaas 1138 Ysaac 1169	Dodinus (II) 1133-54 clericus praeco
Willem (I) 1218/19	Willem (II) zoon van Reinier 1219-29	Rolinus 1178(?) ² Bernardus 1178 Donatus 1178 Josephus 1178	Dodinus iuvenis 1166/74 clericus
Willem (II) 1229/47 baljuw van Veurne	Willem (II) zoon van Reinier 1219-29	Johannes Willem (III) 1219 Calderon (?) ³ 1247	Symon 1178 clericus

Andreas iuv. 1235-51
 baljuw van Brugge

Andreas iuv. — ?
 1224-29/35
 schoonzoon van Reinier
 zoon van Andreas sr.?

Andreas (I) 1215/29(?)²
 baljuw van Brugge
 baljuw van Gent

Balsel 1231(?)²
 vrijscheper
 miles de Dudzele

Balduinus 1223/30(?)²
 vrijscheper
 miles de Dudzele

Hugo Donker de
 Bassevelde 1239(?)²
 miles de Avelgem

Walter dictus Grote 1258

baljuw van Brugge
 baljuw van Sijsele

Nikolaas 1259/78
 baljuw van Aalst
 baljuw van Gent

Walter dictus Grote
 (vrijscheper)
 1260 miles de Dudzele
 Philippe van Poele²
 1243/71
 baljuw van Brugge

1. Dat deze zich ook «de Oostkerke» noemen, schrijf ik toe aan de onnauwkeurigheid van de schrijver van de oorkonden.
2. Hij noemt zich niet «de Oostkerke».
3. Een natuurlijk persoon wordt niet genoemd.

BIJLAGE 2

Vermoedelijke opeenvolging en bezetting van de hogere ambten in het Brugse, 1200-1250

dapifer/seneschalk	bevelhebber Oostkerke	baljuw van het Brugse Vrije en voorafgaande functies	baljuw van Brugge en voorafgaande functies	tijd
Reinier van Oostkerke(?)	Reinier van Oostkerke ¹	Reinier van Oostkerke(?)	Renier van Oostkerke(?)	-1209
Willem van Oostburg ⁵	Willem van Oostburg ⁵ = Willem van Oostkerke	Willem van Oostburg(?)	Willem Ward ² (justiciarius)	1211
"	"	"	Andreas sr. ² (justiciarius)	1215
"	"	"	Walter van Zomergem ² (baljuw)	1217
"	"	"	Andreas sr. ² baljuw	1218
Eustaas van Leerne ⁴	Eustaas van Leerne(?)	Eustaas van Leerne(?)	"	1220
"	"	"	Andreas iuvenis ²	1248

-----6
 Walter dictus
 Grote

Walter Grote

1249

Walter
 Grote²

1. W. PREVENIER, *Oorkonden*, zie voetnoot 2(m).
2. E. WARLOP, *Baljuws*, zie voetnoot 2(s).
3. CH. DUVIVIER, *La dime*, zie voetnoot 2(r).
4. E. WARLOP, *Nobility*, zie voetnoot 29.
5. *O.c.*, Bd. II, p. 96.
6. H. NOWE, *Les baillis*, zie voetnoot 30 ; W. BLOMMAERT, *Les châtelains*, zie voetnoot 30.

DE SABBATINE EEN BRUGSE VERENIGING VAN RECHTSGELEERDEN IN DE 18de EEUW

A. SCHOUTEET

In 1743 was het min of meer een gewoonte geworden dat de rechtsgeleerden, in dienst van de stad Brugge, de zaternamiddagen in het Brugse stadhuis samenkwamen om er onder het drinken van een glas wijn te verbroederen, de goede onderlinge verstandhouding te bevorderen en van gedachten te wisselen over zaken in verband met de rechtspleging. Uiteraard werd er op deze bijeenkomsten ook wel af en toe over koetjes en kalfjes gesproken, maar de eigenlijke discussies waren toch hoofdzakelijk gewijd aan rechtsaangelegenheden. Zo werd er gehandeld over hangende gedingen, over rechterlijke uitspraken en vonnissen, over bepaalde verordeningen uitgaande van de overheidsinstanties, over wettenrecht en costumier- of gewoonterecht, over rechtspleging in het algemeen, vooral met het oog op het praktisch nut voor de deelnemers aan de discussies. Het waren recreatieve en tevens leerrijke vergaderingen, die zowel voor het maatschappelijk bestel als voor de beroepspraktijk voordelen opleverden.

Deze zaterdagse samenkomsten, genaamd de Sabbatine, kenden al vlug succes, zodanig dat er op 9 februari 1743 werd gehandeld over de manier waarop aan deze vergaderingen een vaste vorm kon gegeven worden. Het gevolg van deze bespreking was, dat zou overgegaan worden tot het stichten van een vereniging met eigen bestuur en welbepaalde leden alsmede met een passend reglement of statuut. Alle leden zouden de verplichting moeten

aangaan iedere zaterdag om half vijf in het Brugse stadhuis aanwezig te zijn op boete van één schelling groot, behalve wanneer zij door «notoire en reële sieckte» of om een andere wettelijke reden daartoe zouden verhinderd zijn, waaromtrent de betrokkenen zich zouden moeten verantwoorden bij hun eerstvolgende aanwezigheid in de Sabbatine. Over de bestemming van de boeten, zou de algemene ledenvergadering met meerderheid van stemmen te geleger tijt beslissen.

Geleidelijk aan wekte de Sabbatine meer en meer belangstelling, ook van de rechtsgeleerden en rechtsbeoefenaars die niet in stadsdienst waren. Sommigen onder hen vroegen uitdrukkelijk om tot deze zaterdagse bijeenkomsten toegelaten te worden of om lid van de vereniging te worden.

Dit had tot gevolg, dat op 17 januari 1751 uiteindelijk werd overgegaan tot omvorming van de Sabbatine. Voortaan kon iedere rechtsbeoefenaar, -geleerde of -practicus, tot de vereniging toetreden op de enige voorwaarde zich schriftelijk te verbinden de reglementen na te komen. Bij het afsterven van een lid zou door de vereniging een zielmis worden gecelebreerd, waaraan alle leden op straf van boete zouden moeten tegenwoordig zijn en aan de offerande deelnemen. Deze zielmissen zouden plaats hebben in de kapel van Sint Ivo in de benedenkerk van het Heilig Bloed op de Burg¹. En wanneer een lid uit de vereniging wenste te scheiden, was hij gehouden persoonlijk in de Sabbatine zijn ontslag te komen aanbieden en hij bleef tot zolang verschuldigd de boeten voor eventuele afwezigheden te moeten betalen. Alle beslissingen in verband met de vereniging zouden door de gezamenlijke leden moeten getroffen worden en waren slechts bindend bij meerderheid van stemmen in een vergadering bestaande uit meer dan de helft van de leden. Van deze beslissingen zou nota worden gehouden in een speciaal daartoe bestemd register.

Het bestuur werd als volgt samengesteld. In de plaats van de

1. Dit was de kapel van de broederschap, die de stadspensionarissen en -griffiers, de vier gewone taallieden en de procureurs-klerken van de vierschaar verenigde, met sint Ivo als schutpatroon. Zie : A. SCHOUTEET, *De klerken van de vierschaar van Brugge met inventaris van hun protocollen, bewaard op het Brugse stadsarchief*, Brugge, 1973, blz. 35 en volg.

vroegere president, Jacob Fourbisseur, die intussen schepen van het Brugse Vrije was geworden, werd verkozen Lucas Bernard Pulinx, griffier van de Brugse Weeskamer, en tot griffier de stadsprocureur Frans van Eenooche. Tot thesaurier-principaal werd aangesteld de stadsprocureur Karel Donny ter vervanging van zijn ambtgenoot, Boudewijn Boone, die als zodanig om ontslag had verzocht. Als thesaurier-rentier, belast met het innen van de boeten, werd verkozen Frans Parridaen, terwijl Jacob Gheys werd aangesteld als «fiscael» belast met het doen naleven van de reglementen.

Benevens de zoëven genoemde zeven personen werden deze beslissingen nog door twaalf andere leden ondertekend². In 1751 telde de vereniging dus in 't geheel negentien leden.

Naderhand zijn nog eenenzeventig nieuwe leden tot de Sabbatine toegetreden³, maar er vielen ook afschrijvingen te noteren. Wegens overlijden ontvielen vier leden, namelijk Lucas Bernard Pulinx, Jacob Fourbisseur, Filips Salens en Pieter Simon van Overloope. Daarentegen waren de uittredingen heel wat talrijker, namelijk : Ferdinand Pulinx op 11 aug. 1753 ; Frans Bouuaert op 25 jan. 1758 ; Frans de Wree gezegd Verannemen en Benedictus Buquoy op 23 dec. 1758 ; Karel de l'Espée op 8 nov. 1760 ; Bernard van der Hofstadt op 4 apr. 1761 ; Frans Bouuaert op 9 jan. 1762 ; Frans Ignace Beyts op 27 jan. 1762 ; Jozef d'Hooghe de Gauguerie, Jan Simon en Pieter de Penaranda op 13 febr. 1762 ; Boudewijn Boone op 1 mei 1762 ; en Bernard de Deurwaerder op 13 jan. 1787.

Van geen enkele van deze uittredingen wordt de reden waarom ontslag werd genomen aangegeven. Opmerkelijk nochtans is het, dat de helft van de ontslagen tussen januari en mei 1762 plaats hadden, wat de indruk wekt het gevolg geweest te zijn van enige onenigheid onder de leden.

Het bestuur van de Sabbatine werd nooit herkozen. Wel werden er enkele wijzigingen aan gebracht, maar deze waren uitsluitend het gevolg van overlijdens, waardoor vervangingen noodzakelijk

2. Zie : Bijlage I

3. Zie : Bijlage II.

waren. Aldus werd in de plaats van Lucas Bernard Pulinx, in 1759 overleden, als president verkozen Filips Salens, raadspensionaris van het Brugse Vrije, die te dezer gelegenheid verzocht tot aanstelling van een vice-president om hem bij gebeurlijke afwezigheid te vervangen. Dit verzoek werd door de vergadering ingewilligd en de advocaat, Jozef Emmery, werd daartoe aangevozen. Filips Salens overleed op 28 december 1765 en werd als president opgevolgd door Pieter van Overloope, warandeur van de Munt te Brugge, die na zijn overlijden op 9 december 1769 werd vervangen door Karel Verhulst, griffier van de Brugse Handelskamer.

Volgens de beroepen van de leden waren de advocaten met zeventig eenheden het sterkst vertegenwoordigd, wat nogal begrijpelijk is voor een vereniging van rechtsgeleerden. Daarvan was er één tevens warandeur van de Munt te Brugge, één griffier van de heerlijkheid van Oostkamp en één gewezen griffier van de stad Menen. De stadsprocureurs, tevens zogenaamde klerken van de Brugse vierschaar, waarvan er verscheidene eveneens notaris waren, vormden met zestien leden de tweede belangrijkste groep. Drie leden waren procureurs bij de Raad van Vlaanderen. Van vijf leden wordt alleen hun academische graad van baccalaureus of van licentiaat in de rechten vermeld. Van vijf andere leden, waarvan er twee schepen van het Brugse Vrije, één raadslid van de stad Brugge, één griffier van deze stad en één griffier van de Brugse Handelskamer waren, mag eveneens aangenomen worden dat zij een universitaire rechtsopleiding hadden genoten. En dat zal ook wel het geval geweest zijn met de drie andere leden over wie geen inlichtingen omtrent hun opleiding of hun beroep worden medegedeeld.

Dit alles wekt de indruk dat weliswaar verscheidene van de Brugse rechtsgeleerden en rechtspractici bij de Sabbatine waren aangesloten, doch op verre na niet allemaal. Opvallend is onder meer het geringe aantal rechtsgeleerden verbonden aan het bestuur van het Brugse Vrije⁴.

4. De opgave van de Brugse rechtsgeleerden met hun functies vindt men regelmatig vermeld in *Den grooten Brughschen comptoir almanach*, uitgegeven door de Brugse drukker Pieter de Sloovere. Wat inzonderheid de procureursklerken van de vierschaar betreft, worden eveneens bijzonderheden aangetroffen in A. SCHOUTEET, a.w., inzonderheid blz. 77-145.

De laatste vermelding van de Sabbatine dateert van 13 december 1788 en betreft de toetreding van jonkheer Jan Jozef Baston. Het lijdt geen twijfel, dat de toenmalige onrustige tijden en de politieke verwickelingen niet bepaald gunstig waren voor de vereniging. Dat blijkt overigens zeer duidelijk uit de toetredingen van de laatste jaren⁵. Maar nadien zijn de toestanden er bepaald niet beter op geworden. Wel integendeel. De inval van de Fransen in onze gewesten, gevolgd door de annexatie bij Frankrijk samen met de invoering van de Franse wetten die onder meer alle vroegere verenigingen afschafte, moet ook de dood van de Sabbatine voor gevolg hebben gehad.

De veranderde tijdsomstandigheden waren overigens al van bij de omvorming tot een open vereniging in 1751 duidelijk te bespeuren. De nieuwe vereniging noemde zich weliswaar nog een broederschap en had nog een godsdienstige inslag in die zin dat er voor de afgestorven leden een zielmis werd gecelebreerd. Maar het was geen broederschap meer zoals weleer, met een eigen schuts- of patroonheilige en meestal met een eigen altaar, waarin de godsdienst en de christelijke naastenliefde op het voorplan stonden. Een vast inkomrecht noch een regelmatige contributie werd geëist. Ook van het betalen van een doodschuld bij het overlijden of de uittreding was geen sprake meer. Wel beloofde jonkheer Karel de l'Espée ter gelegenheid van zijn opname een stuk wijn ter waarde van zestien pond groot aan de vereniging te zullen schenken, maar dat deed hij zonder enige verplichting uit pure welwillendheid. Aan deze belofte werd overigens niet bij de uittreding uit de vereniging, op 8 november 1760, voldaan, maar naar aanleiding van zijn afsterven in september 1786. De Sabbatine was een gezelschapsclub tot beoefening en ontwikkeling van kennis en wetenschap.

Dit verschijnsel werd waarschijnlijk nog aangewakkerd door het feit dat er onder de leden van de vereniging, die toch alle goed ontwikkelde lieden waren en de geestesstromingen van hun tijd volgden, ongetwijfeld verscheidene zogenaamde verlichte geesten waren met sympathieën voor de nieuwe filosofische en maatschappelijke ideeën. Enkele leden vinden we trouwens inge-

5. Zie : Bijlage III.

schreven bij de Brugse club der Jacobijnen in 1792-1793⁶. Of velen zullen bevroed hebben tot welke gevolgen de nieuwe opvattingen zouden leiden en onder meer het einde van de Sabbatine zouden veroorzaken, valt wellicht te betwijfelen.

De vereniging van Brugse rechtsgeleerden heeft maar weinig sporen nagelaten. Het enige wat ervan overblijft zijn twee registers, die op het stadsarchief van Brugge worden bewaard. Het ene register, gaande van 1751 tot 1788, behelst de beslissingen, waaronder de opname van de nieuwe leden. Het andere register bevat de jaarlijkse rekeningen, alle opgemaakt door Frans Parridaen, die in 1751 werd aangesteld tot het innen van de boeten. De eerste rekening gaat over het jaar 1759 ; de laatste over de periode van 23 december 1786 tot 12 januari 1788.

De hierboven medegedeelde bijzonderheden zijn alle aan deze twee registers ontleend.

6. Worden er aangetroffen : Karel de Brouckere, Bernard de Deurwaerder, Jozef d'Hooghe de Gauguerie, Karel Donny, Eugeen vanden Kerchove, Jacob Pecsteen en Karel Verhulst. Zie : Y. VAN DEN BERGHE, *De reacties van de Brugse Jacobijnen tijdens de eerste Franse inval (1792-1793)*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.r., dl. XIX (1965).

BIJLAGE I

1751 januari 17. — *Omvorming van de Sabbatine tot open vereniging*

Alsoo door den meerderen deel van de practysynen der stad van Brugge, naer voorgaende bij hun ghenomen resolutie, reets onder hun inghestelt is gheworden eene wekelijksche vergaedinghe op elcken saterdagh, ghenampt Sabbatine, waeruyt elck soo in sijn particulier als in het generael de vruchten van de goede unie ende correspondentie met volcommen wederzijdsch ghenoughen reets hebben commen te smaecken, sooverre dat omme die meer ende meer aen te queecken al van den IXen february 1743 ghesaementlijk gheresolveert hebben sigh bij onderteekeninghe te verobligieren van wekelijkcx deselve Sabbatine te onderhouden ende ten dien effecte al te compareren telcken saterdaeghe ofte wekelijkxschen marctdagh in het stadthuys van Brugge, 's avondts ten vier uren en half, ten eynde van aldaer benefens de voordere verobligierde heeren confraters, onder het beneficie van het drincken van een glas wijn, elckanderen te oeffenen in de onweerdeerlijke fonctie van rechtspleginghe ende practyque, soo van saecken reets ghedecideert als van alle andere questiën, soo ongedecideert als degonne souden connen occurerene, tzij in materie van reghte, costume, placcaeten ende daerop ofte daerontrent te observerene practyque, ende nietmin sigh onder elckanderen eerelijck ende met minsaemheydt te recreëren op peyne dat denghonnen niet comparerende telckens incureren sal eene boete van eenen schellynck grooten wisselgheldt, ghereserveert degonne hebbende wettelijke reden van excuse, bij den diffailiant te doen t'zijnder eerste opvolghende comparitie, omme notoire reële sieckte ; welcke boeten van absentieën souden gheïnt ende ontfanghen worden door den procureur, sieur Boudewijn Boone, daertoe bij de respectieve verobligierde geauthoriseert gheweest sijnde, ten eynde van alle dezelve boeten telcken jaere ofte minder tijdt te worden geëmployeert achtervolghens de resolutie daerontrent bij pluraliteyt van de voysen te nemen.

Alle hetwelcke in dier vougen soodanigh achtervolgt is gheworden, dat veele andere heeren rechtsgelerde ende practysynen, siende de goede unie ende correspondentie die onder dezelve confraters meer ende meer exubereerde, hunne gheneghentheynt omme in dezelve confrerye gadmitteert te worden hebben niet alleene laeten blijcken, maer zelfs te kennen ghegheven, hun verobligierende, benefens alle de voorgaende confraters soo sij hun al andermael bij d'onderteekeninghe deser verbinden, te sullen onderhouden ende doen onderhouden alle den respectieve obligatoire pointen voorscreven.

Ende diesvolghens wiert voorder gheresolveert, dat telckens als eenen

heer confrater soude comen te overliden, dat van weghens de andere heeren confraters t'hunnen ghemeenen coste voor den overleden sal ghedaen worden eene zielmisse binnen de cappelle van Sint Ivo der stadt Brugghe⁴ ende dat zij in deselve zielmisse sullen compareren ten offer op peyne van te betaelen eenen schellynck grooten wisselgeldt voor boete ofte andere ende voorders bij d'heeren confraters telcken te resolveren.

Ende dat bovendien elcken confrater, tzij present ofte absent, sigh sal onderworpen aen sulckdanighe voordere ende andere resolutiën als bij pluraliteyt van voysen, dienende tot welstant van dese confrerye, sullen worden ghenomen, op peyne van vier schellinghen grooten wisselgeldt voor boete, wel verstaende dat daertoe de vergaedinghe sal moeten bestaen in meer als d'heft van d'heeren confraters, ende dat van de genomen resolutie sal ghehouden worden schriftelijcke notitie op desen bouck.

Ende dat wanneer eenen heer confrater soude willen scheeden uyt desen confrerye verplicht sal sijn in de sabbatinaele vergaedinghe te comen doen behoorelijk afscheet, op pene van altijd ghereputeert te blijven als confrater ende t'zijnen laste verhaelt te worden de respective boeten. Tot onderhoudinge ende observantie van welcken voor president ghecooren is gheworden dheer ende meestre Lucas Beernaerd Pulinx, greffier van weesen deser stadt, in plaetse van joncker Jacques Fourbisseur ter oorsaecke van deszelfs promotie als schepen 's Landts van den Vrijen ; ende voor greffier deser confrerye den procureur sieur François van Eenoooghe ; ende voor tesorier-principael den procureur Charles Donny in de plaetse van den voornoomden procureur Boone, versocht hebbende sijnne demissie ; mitsgaders voor tesorier-rentier ontfangher van de respective boeten, sieur François Parridaen ; ende voor fiscael dheer Jacques Gheys, belast zijnde met te doene onderhouden ende executeren dese onse resolutie ende alle andere die d'heeren confraters gheraedigh sullen worden voorders ofte andersints te nemen, dienende tot de goede unie, correspondentie ende welstant van dese confrerye.

Aldus gheresolveert in den stadthuuse van Brugghe op den 17 januari 1751.

(Getekend :) J. Fourbisseur - Philips Salens - L.B. Pulinx - D.C. Plaschaert - R. Emmery - J. Emmery - J.B. van der Espt - B. Boone - F. van Eenoooghe - F.L. Forret - A. de Gheldere - Chls. Donny - Suvée, procureur - F. Duhamel - J. van der Espt - Jac. Gheys - François Parridaen - Joannes François Pecsteen - J. Clé.

BIJLAGE II

Opgave van de leden van de Sabbatine, toegetreden na 17 januari 1751.

- 6.3.1751 : dheer ende meester Simoen Pieter van Overloope, advocaet van den Raede in Vlaenderen ende warrandeur van Haere Majesteys Munte binnen dese stadt
- id.: dheer ende meester Ferdinande Pulinx, greffier substituyt van den heer greffier-civil deser voorn. stadt
- 10.7.1751 : den procureur Josephus Joannes Delbeecq
- 4.3.1752 : sieurs François Ignace Beyts ende Jacques Logghe, respective procureurs deser stadt
- id.: meester Joannes vande Walle, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 6.5.1752 : jonckheer François de Vree dict Veranneman, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 2.9.1752 : joncker Charles de l'Espée, basselier in de rechten
- 30.9.1752 : meester Benedictus Buquoy, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 28.10.1752 : meester Ambrosius vanden Bussche, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 4.11.1752 : joncker Jan Stochove, licentiaet in de rechten
- 3.3.1753 : den procureur Jacques Neyts
- id.: sieur Pieter Wallop, procureur van den Raede in Vlaenderen
- 11.8.1753 : den procureur Charles Cortals
- 10.8.1754 : meester Martinus vanden Broucke, advocaet vanden Raede in Vlaenderen
- id.: sieur Pieter Boeykens, procureur van denselven Raede
- 21.9.1754 : meester Philippe Pecsteen, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 25.1.1755 : meester Jeronimus van Biesbrouck, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 13.9.1756 : sieur Carel Coopman, procureur deser stadt
- 3.12.1757 : meester Ignatius van Lesberghe, advocaet van den Raedt in Vlaenderen
- 21.1.1758 : meester Fransois Bouuaert, advocaet van den Raede in Vlaenderen

- 28.1.1758 : meester Felix de Genellis, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 8.4.1758 : den procureur Rochus Aerts
- 9.9.1758 : meester Joannes Slock, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 16.12.1758 : Bernardus vander Hofstadt, procureur deser stadt
- 10.3.1759 : dheer ende meester Philippus Guillaume Ferdinand van Meldert, advocaet ende greffier van den ambachte, prochie ende heerlijkhedede van Oostcamp
- 17.3.1759 : meester Jan Fransois Marquier, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 11.8.1759 : mher Louys baron van Haveskercke, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 18.8.1759 : sieur Jan Fransois Verplancke, procureur deser stadt
- 29.12.1759 : joncheer Henderyck Vleys, heere van ten Doele etc., advocaet van den Raede in Vlaenderen
- id.: joncheer Jan Simon, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 5.1.1760 : joncheer Josephus d'Hooghe, licentiaet in beyde de reghten
- 26.7.1760 : meester Charles Verhulst, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 30.8.1760 : sieur... vander Vichte, procureur van den Raede in Vlaenderen
- 20.10.1760 : joncheer Joannes Louys Rotsaert, heere van Dhertaing, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 10.7.1761 : meester Pieter Pol, advocaet van den Raede in Vlaenderen, gheboortigh van Tourhout
- 8.8.1761 : joncheer Petrus Peneranda, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 13.11.1761 : dheer ende meester Robert Lambrecht, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 8.5.1762 : meester Jacobus Franciscus Sola, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 17.12.1763 : meester Jan Kesteloot, advocaet
- 9.2.1765 : meester Jan vanden Abeele, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 8.10.1765 : joncheer Philippe de Stappens, licentiaet in de rechten
- 7.11.1767 : meester Charles Holvoet, advocaet van den Raede in Vlaenderen

- 24.9.1768 : dheer ende meester Theodoor Kesteloot, junior, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 19 nov. 1768 : joncheer Jan Pieter Melgar, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 21.1.1769 : meester Jan Baptiste de Meester, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 23.12.1769 : dheeren ende meesters Antone van Damme, Philippe Woets ende Pieter de la Rue, respectieve advocaeten van den Raede in Vlaenderen
- 13.2.1773 : sieur Thomaes Latruwe, procureur deser stadt van Brugghe
- 20.2.1773 : mijnheer Antone Buquoy
- 4.1.1775 : dheer ende meester Jan Baptiste Pulinx, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 2.3.1776 : dheeren ende meesters Eugenius vanden Kerckhove ende Joannes Benedictus Neudt, advocaeten van den Raede in Vlaenderen
- ongedateerd : dheer ende meester Beernaert de Deurwaerder, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 20.12.1777 : joncheer Louis vanden Bogaerde, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 21.7.1779 : den notaris ende procureur sieur François Anthonne Beyts ende joncheer Jan Wauters, advocaet van den Raede in Vlaenderen ende gewesen greffier der stede van Meenen
- 30.10.1779 : dheeren ende meesters Philippe van Provyn ende Josephus Angelus vander Donckt, advocaeten van den Raede in Vlaenderen
- 12.1.1781 : dheer ende meester Jan vande Walle filius dheer ende meester Jan, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 6.10.1781 : dheer ende meester Petrus de Blauwe, advocaet
- 12.1.1782 : dheer ende meester Jacques Pecsteen, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 23.2.1782 : dheer ende meester Benedictus Pot, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 29.3.1783 : dheer ende meester Antone Willaert, advocaet van den Raede in Vlaenderen
- 5.4.1783 : sieur Jan François Corthals, procureur ende notaris deser stadt
- 10.4.1784 : dheer ende meester François Marrant, greffier van de wet-achtige Camer van Commerce deser stadt

- 20.8.1785 : dheer ende meester Carel de Brouckere, advocaet van den Raede in Vlaenderen
3.9.1785 : joncheer Livinus de Lavillette, raedt deser stadt
10.9.1785 : dheer ende meester François Beyts, primus van d'universiteyt van Loven ende licentiaet in de rechten¹
13.10.1788 : joncheer Jean Joseph Gislain Baston, schepen 's Lants van den Vrijen.

BIJLAGE III

Opgave van de nieuwe leden van de Sabbatine per jaar na 17 jan. 1751

1751 : 3	1762 : 1	1773 : 2	1785 : 3
1752 : 8	1763 : 1	1774 : 0	1786 : 0
1753 : 3	1764 : 0	1775 : 1	1787 : 0
1754 : 3	1765 : 2	1776 : 2	1788 : 1
1775 : 1	1766 : 0	1777 : 2	
1756 : 1	1767 : 1	1778 : 0	
1757 : 1	1768 : 2	1779 : 4	
1758 : 5	1769 : 4	1780 : 0	
1759 : 6	1770 : 0	1781 : 2	
1760 : 4	1771 : 0	1782 : 2	
1761 : 3	1772 : 0	1784 : 1	

BIJLAGE IV

Alfabetische ledenlijst van de Sabbatine

Abeele (vanden) Jan	Boone Boudewijn
Aerts Rochus	Bouuaert Frans
Baston Jan Jozef	Boucke (vanden) Martinus
Beyts Frans	Brouckere (de) Karel
Beyts Frans Anton	Buquoy Anton
Beyts Frans Ignace	Buquoy Benedictus
Biesbrouck (van) Hiëronymus	Bussche (vander) Ambrosius
Blaeuwe (de) Pieter	Clé J.
Boeykens Pieter	Coopman Karel
Bogaerde (vanden) Lodewijk	Cortals Jan Frans

1. Over deze persoon, zie : L. FRANÇOIS, *Frans Beyts, Brugge 17 mei 1763 - Brussel 13 februari 1832*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, CXI (1974), blz. 32-55.

Cortals Karel	Neudt Jan Benedictus
Damme (van) Anton	Neyts Jacob
Delbeecq Jozef Jan	Overloope (van) Pieter
Deurwaerder (de) Bernard	Parridaen Frans
Donckt (vander) Jozef Angelus	Pecsteen Filips
Donny Karel	Pecsteen Jacob
Duhamel Frans	Pecsteen Jan Frans
Eenooghe (van) Frans	Penaranda (de) Pieter
Emmery Jozef	Plasschaert D.C.
Emmery Rochus	Pol Pieter
Espée (de l') Karel	Pot Benedictus
Espt (vander) J.	Probyn (van) Filips
Espt (vander) J.B.	Pulinx Ferdinand
Forret Frans Lieven	Pulinx Jan Baptist
Fourbisseur Jacob	Pulinx Lucas Bernard
Genellis (de) Felix	Rotsaert Jan Lodewijk
Gheldere (de) Albert	Rue (de la) Pieter
Gheys Jacob	Salens Filips
Haveskercke (van) Lodewijk	Simon Jan
Hofstadt (vander) Bernard	Slock Jan
Holvoet Karel	Sola Jacob Frans
d'Hooghe de Gauguerie Jozef	Stappns (de) Filips
Kerchove (vanden) Eugeen	Stochove Jan
Kesteloot Jan	Suvéé Jacob
Kesteloot Theodoor	Verhulst Karel
Lambrecht Robert	Verplancke Jan Frans
Latruwe Thomas	Vichte (vander)...
Lavillette (de) Livinus	Vleys Hendrik
Lesberghe (van) Ignatius	Walle (vande) Jan
Logghe Jacob	Walle (vande) Jan fs. Jan
Marquier Jan Frans	Wallop Pieter
Marrant Frans	Wauters Jan
Meester (de) Jan Baptist	Willaert Anton
Meldert (van) Filips	Woets Filips
Melgar Jan Pieter	Wree (de) gezegd Veranneman Frans

OORLOGSDAGBOEK VAN SINT-JAN BIJ IEPER, 1914-1923

B. JANSSENS DE BISTHOVEN

Deze grensgemeente van Ieper, aan de oostkant gelegen en in 1970 bij de stad Ieper gevoegd, werd in 1914-1915 volledig verwoest en na de oorlog terug opgebouwd.

Al de inwoners hadden in het voorjaar 1915 moeten vluchten, ook de pastoor, Emiel Tyberghein, die op 24 september 1904 benoemd was en op 6 augustus 1919 een nieuwe benoeming kreeg als pastoor van Haringe. Hij is op 26 januari 1928 te Moorslede overleden. Zijn opvolger als pastoor van Sint-Jan was Hilaire Van Geluwe, geboren te Ieper op 10 mei 1874, onderpastoor te Hulste sedert 1905. Hij werd op 19 juni 1920 deservitor of dienstdoende pastoor van Sint-Jan en op 23 december 1930 pastoor tot 4 december 1936. Hij was toen 62 jaar oud geworden en bekwam eervol ontslag. Hij ging wonen in zijn geboortestad in het ouderlijk huis, dat hij intussen heropgebouwd had en is aldaar op 13 april 1943 tijdens de tweede wereldoorlog overleden. In het *Liber memorialis* van de parochie Sint-Jan had hij, na zijn benoeming van 29 juni 1920, een omstandig verslag geschreven over de gebeurtenissen in de oorlogstijd en het begin van de wederopbouw van de verwoeste gemeente. Van de oorlogsfeiten ter plaatse was hij geen ooggetuige geweest, maar heeft deze vernomen van pastoor Tyberghien en andere inwoners van Sint-Jan. Hetgeen gebeurd is te Sint-Jan vanaf juni 1920 heeft hij zelf beleefd. Hier volgt de tekst van zijn verslag over

de jaren 1914-1923 in het *Liber memorialis*, bewaard in de pastorie van Sint-Jan, opgeluisterd door fotografische documenten door Johnny Claerebout verzameld en vriendelijk meegedeeld.

Tot memorie schrijf ik hier eenige gebeurtenissen neer van den oorlogstijd, onze parochie betreffende. De feiten hier aangehaald heb ik vernomen ten deele van den gewezen pastor van St-Jan, Eerw. Heer Em. Tyberghein, nu pastor te Haringhe bij Rousbrugge, ten deele van geloofbare inwoners der parochie, die de parochie bewoonden toen de oorlog uitbrak.

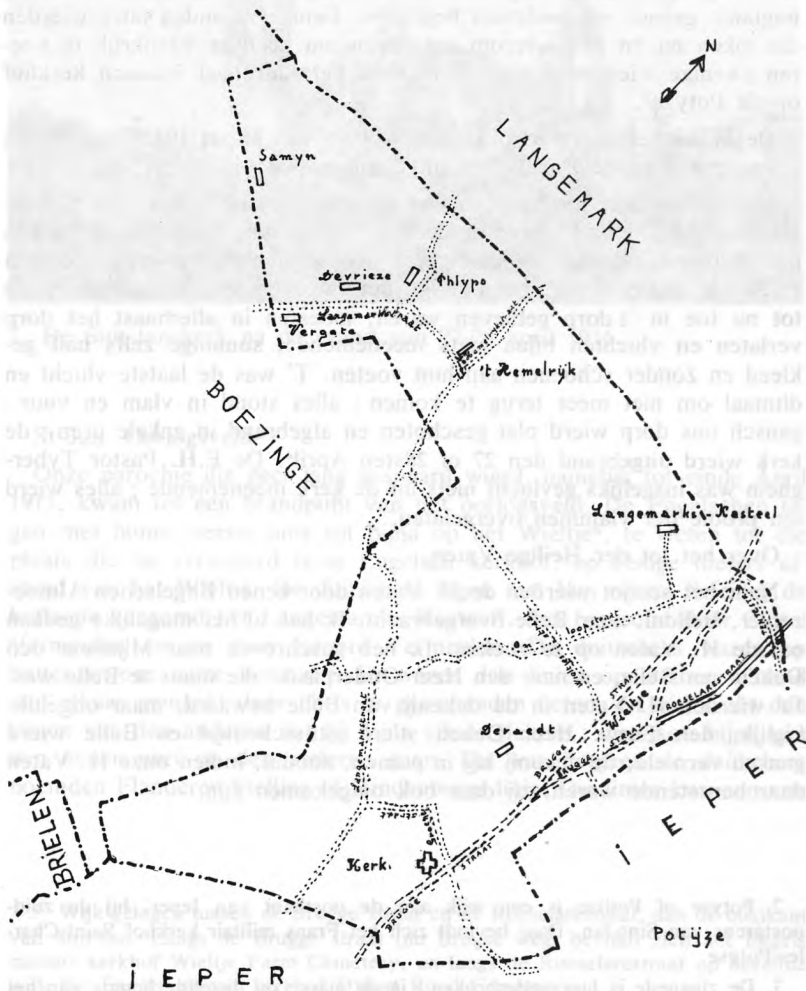
De oorlog wierd door de Duitschers verklaard den 4 oogst 1914. Na den slag van de Marne, waar de Duitschers uiteen geslagen wierden, kwam een vleugel van het verslegen Duitsch leger afgezakt naar België; een deel van die soldaten kwam in Yper en 't omliggende in 't begin van September; patrouillen kwamen insgelijks in St Jan rond den avond en waren 's morgens vertrokken; zij deden eenige opeischingen van eetwaren; vleesch bij A. Parret; brood bij Em. Slembroek, en andere eetwaren bij Em. Poot; geen soldaten waren meer te zien in St Jan tot na den val van Antwerpen 28 Sept. 1914.

De Franschen kwamen St Jan bezetten den 14 October 1914. Ons dorp bleef niet meer zonder soldaten. De toestand in 't gebuurte verergerde. Van alle gemeenten waren de inwoners op de vlucht gedreven, zoodat op 20 October een groot deel van de inwoners van St Jan de gemeente verliet. Dagelijks waren de huizen bezet van vluchtelingen en ontelbare soldaten; alles was opgepropt, huizen, schuren, stallingen alles zat vol. Dit was noodlottig; veel vluchtelingen waren naar huis teruggekeerd en vonden geen plaats.

De groote hoeveelheid menschen in de huizen geherbergd, de weinige zorgen welke men kon besteden aan de reinheid en de netheid van lichaam en woonst brachten eenen geweldigen typhus in ons dorp; de ziekte was ten ergsten in de maanden December en Januari 1915; er stierven ongeveer honderd vijftig menschen van den typhus in enkele weken, vluchtelingen en inwoners van St Jan¹.

1. In de lijst der zieken, gekwetsten en vluchtelingen, die na de beschieting van 26 december 1914 in het Burgerlijk Hospitaal Gesticht H. Hart te Ieper werden opgenomen, telt men er 37 uit Sint-Jan. Het waren 3 gekwetsten en 34 typhuslijders, die tussen 28 januari 1915 en 19 april 1915 aankwamen. J. GELDHOF, *Oorlogsdagboeken over Ieper (1914-1915)*, deel I, Brugge, 1974, p. 260-271.

Dagelijks bracht men naar St Jan gesneuvelde officieren om die te begraven op ons kerkhof. Het waren al Fransche. Het plan van die begravenissen, opgemaakt door l'Abbé Remy, aumônier du 146e régiment infanterie, vermeldt twee en zestig fransche officieren en onder-officieren in ons kerkhof begraven. Dat eigenlijke plan, met al de namen en aanduiding van régiment, is tot nu toe in mijn bezit en ligt vóór mij

1. Plan van Sint-Jan bij Ieper in 1923.

terwijl ik deze regelen schrijf. Die soldaten zijn begraven geweest van October 1914 tot Maart 1915. Terwijl ik van die gesneuvelde spreek, vind ik best hier bij te voegen, dat ik tegenwoordig geweest ben aan de eerste ontgraving van al die soldaten ; zij waren in redelijk goede staat bewaard ; sommigen hadden nog bij hen hun gouden geld, zakhorlogen, papieren, trouwring, enz., stukken waarmede de herkenning zeer gemakkelijk geschiedde. Zij wierden in nieuwe kisten, zeer eenvoudig nogtans, gelegd, en wederom begraven. Eenige maanden later wierden die lijken nu en dan weerom ontgraven om ze naar Vrankrijk te voeren ; eenige wierden overgebracht naar het Patronaal Fransch kerkhof op de Potyze².

De Franschen zijn vertrokken in 't begin van Maart 1915, en wierden vervangen door de Engelschen uitgenomen...³.

Met de maand April 1915 begon de toestand in St Jan zeer te verslechteren ; de vijand naderde en deed geweldige aanvallen ; op 22 april, 6 uur 's avonds, deeden de Duitschers den eersten aanval met stikgazen en 't was moorddadig ; het overige der inwoners en vluchtelingen, die tot nu toe in 't dorp gebleven waren, moesten in allerhaast het dorp verlaten en vluchten bijna niets meenemende, sommige zelfs half gekleed en zonder schoenen aan hun voeten. T' was de laatste vlucht en ditmaal om niet meer terug te komen ; alles stond in vlam en vuur ; gansch ons dorp werd plat geschoten en afgebrand in enkele uren ; de kerk werd uitgebrand den 27 of 28sten April⁴. De E.H. Pastor Tyberghein was insgelijks gevlucht niets uit de kerk meenemende ; alles werd ten prooie der vlammen overgelaten.

Over het lot der Heilige Vaten.

Naar het schijnt wierden de H. Vaten door eenen Engelschen Almoezenier, Belloni, naar Belle overgebracht. Ik heb al het mogelijke gedaan om de H. Vaten op te zoeken. Ik heb geschreven naar Mijnheer den Deken van Belle, en naar den Heer Onderpaster die thans te Belle was. Er wierden H. Vaten in de dekenij van Belle bewaard, maar ongelukkigiglijk, den Eerw. Heer Deken stierf intusschentijd en Belle werd gansch vernield, de dekenij lag in puinen, zóódat, indien onze H. Vaten daar berustende waren, zij daar ook omgekomen zijn.

2. Potyze of Potijze is een wijk aan de oostkant van Ieper, bij de zuid-oostgrens van Sint-Jan. Daar bevindt zich het Frans militair kerkhof Saint-Charles-Potyze.

3. De zinsnede is hier onderbroken ; in de marge op dezelfde hoogte van het blad staat er : de Canadezen vervangen de Franschen.

4. Zie foto 2.

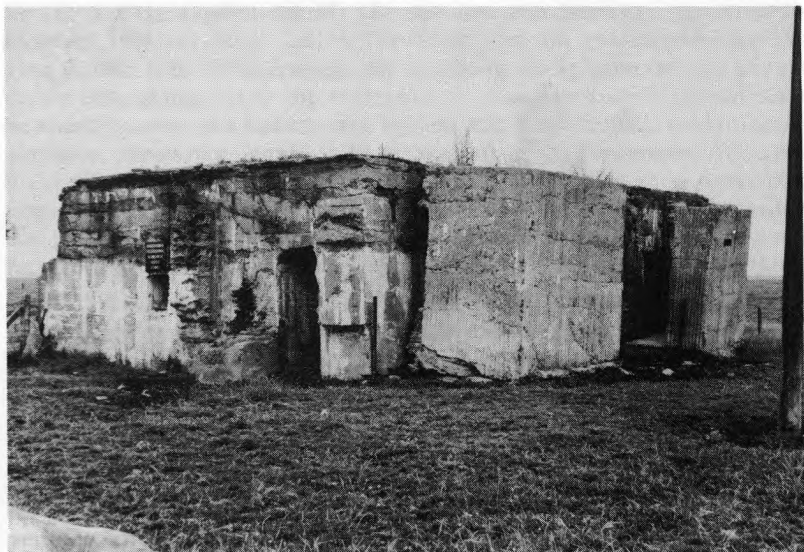
2. De Sint-Janskerk na de brand van 27-28 april 1916.

St Jan, Oorlogsveld.

Onze parochie die zeer lang gespaard werd, namelijk tot einde April 1915, kwam tot een brandpunt van het oorlogsveld. De Engelschen lagen met hunne eerste linie tot bijna op het Wieltje⁵, te weten tot die plaats die nu veranderd is in Engelsch kerkhof, op eenige meters afstand van het Wieltje. De Duitschers lagen met hun eerste linie bij de hofstede genaamd het Langemarcks Kasteel⁶, dan bewoond door Cyriel Vermeulen en nu door Benoni Vermeulen. De Duitschers waren op buitengewone wijze versterkt. Er waren drie linies op kleinen afstand van elkaar gemaakt door abris in gewapenden beton, en zóó dicht den eenen van den anderen dat zij bijna elkaar dakten ; men kon bijna van den eenen abri op den anderen gaan. Dit was hetgeen de Duitschers noemden Flanderens-Stelling of Hindenburgs-linie. Die linies kwamen van

5. Wijk gelegen tussen de Brugge straat en de Roeselarestraat, aan de oostkant van Sint-Jan. Langs de Brugge straat (nu Brugse weg) bevindt zich het Engels militair kerkhof Wieltje Farm Cemetery, en langs de Roeselarestraat op dezelfde wijk het Engels militair kerkhof Oxford Road Cemetery.

6. Hofstede aan de oostkant van Sint-Jan, langs de noordkant van de toenmalige Omloopstraat, nu Hoge Ziekenweg, en nu bewoond door André Heyman.

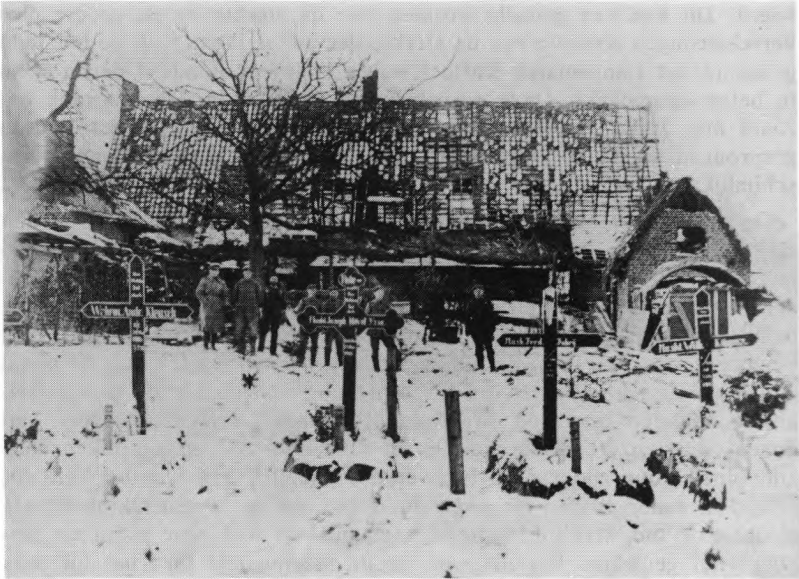
3. Heden nog bestaande bunker bij de hofstede Phlypo, met gedenksteen boven de vensteropening.

Zonnebeke door St Jan, door Boesinghe, en wierden gesloten door uitnemende sterke abris van den staf ; zóó was er op de hofstede Devrieze⁷, aan de kerk toebehoorende van St Jan, zulk een monsterachtig stuk, aan welk de muren tot 1 met. 75 dik waren in gewapenden beton ; zulkeen ook was er op de hofstede Vergote⁸, nu bewoond door Debaillie ; ook op de hofstede Phlypo⁹ ; ook op de hofstede Samijn¹⁰, nu

7. Hofstede bij de toenmalige Langemarkstraat, nu Vanheulestraat, aan de noordkant van de gemeente en bewoond door Emile Cool.

8. Hofstede langs de vroegere Langemarkstraat, of Vanheulestraat, ten westen van de voorgaande hofstede ; zij was bewoond door Oscar Debaillie, nu door zijn zoon Filip Debaillie.

9. Gelegen langs de Langemarkstraat, nu Briekestraat, ten oosten van de twee voorgaande hofsteden, nu bewoond door Willy Van Hecke. Bij deze hofstede Phlypo staat nog een bunker in gewapend beton door de Duitsers opgetrokken met de oorspronkelijke openingen naar het oosten gekeerd. Na hun overwinning in juli 1917 hebben de Engelsden deze bunker aangepast, de openingen aan de oostkant dicht gemaakt en een nieuw aanhangsel met openingen naar het westen bijgebouwd. Boven de vensteropening werd een gedenkplaat aangebracht : In Memory of Comrades of 38th (Welsh) Division, 1914-18. Zie foto 3. Foto 4 toont de hofstede Phlypo in januari 1917 onder Duitse bezetting.

4. Hofstede Phlypo in januari 1917 met grafkruisen van Duitse gesneuvelden. Drie ervan werden nadien begraven op het Duitse Krijgskerkhof te Langemark : Musketier Ferdinand Fabry († 24.5.1915), Wehrmann Andreas Kleush († 24.5.1915) en Wehrmann Hinderk Yzer (17.5.1915).

bewoond door Geysen. Maar deze was op de oude hofplaats, achter de hofstede Phlypo.

Op de hofstede Devrieze heb ik deze abri doen springen ; ik heb daaraan tegenwoordig geweest ; om dien abri in stukken te springen wierden voor de eerste ontploffing duizend kilos obussen aangelegd, waarvan elken obus honderd kilos woeg. Wij waren met den Majoor van den ontspringingsdienst verborgen in eenen afgelegenen abri, en de slag was verschrikkelijk. Maar den abri lag verbrijzeld. Het verder springen en wegruimen der steenen en ijzer heeft meer als drie maanden aangeslept ; de grootste stukken wierden in den wal geworpen, zoodat gansch den ouden wal, die rond de hofstede lag, er mede opgevuld

10. Deze hofstede, nu bewoond door Maurits Gheysens, ligt heel in het noorden van Sint-Jan, bij de grens van de gemeente Boezinge.

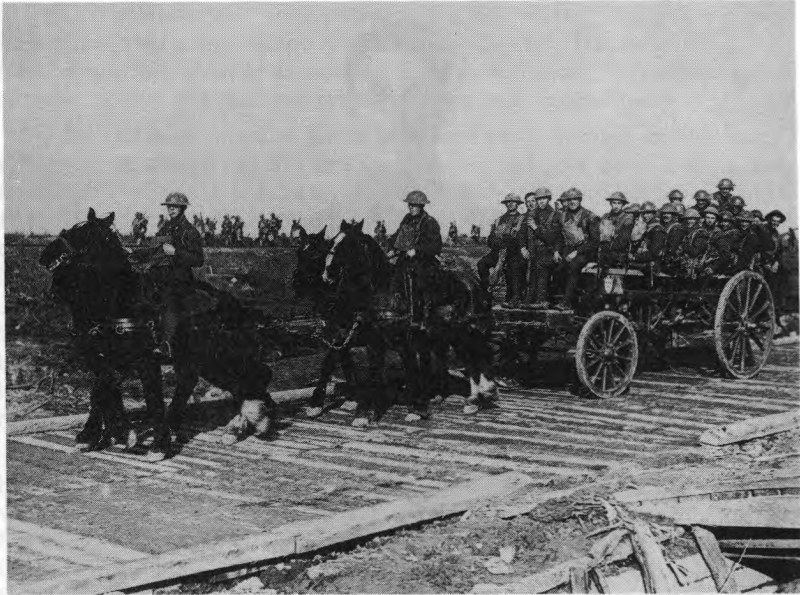
wierd. Dit kan een gedacht vormen van de sterkte en de groote dier verschansingen alsmede van de sterkte der duitse lijnen ; op de hofstede genaamd het Langemarck-Kasteel waren ongeveer honderd dertig abris in beton opgemaakt. Onze parochie was letterlijk in den Noorden bezaaid met zulke versterkingen. Op heden is het grootste getal reeds gesprongen en velen opgeruimd, eenige zullen blijven bestaan waarschijnlijk.

Ondanks hunne sterke verschansingen wierden de Duitschers in den slag van Passchendaele van Juli 1917 verplicht achteruit te trekken en hunne versterkingen te verlaten ; zij vielen in de handen van de Engelschen tot het einde van den oorlog¹¹ ; het Belgisch leger heeft ze ook benuttigd in de laatste slagen die den wapenstilstand voorafgingen. Ten bewijze was den abri op de hofstede Phlypo waarschijnlijk een hospitaal van het Belgisch leger geworden, want vóór dien abri lagen eenige Belgische soldaten begraven, waaronder Georges Lecluyse, broeder van onzen onderwijzer, inboorling Van St Jan, die alzóó op zijn eigen dorp zijn bloed voor zijn eigen volk vergoten heeft¹². Hij werd ontgraafd, gelegd in eenen zinken en eiken doodskist, en op 19sten Oktober 1921 plechtig op ons kerkhof begraven, s'namiddags met eene plechtige zinking ; het gemeente bestuur woonde de plechtigheid bij ; het lijk was omringd van twee rijen schoolkinderen in hunne handen Belgische vlagjes dragende ; de kerk was insgelijks versierd met Belg. vlaggen en eenen grooten toeloop van inwoners vergezelde het lijk tot zijne laatste woonplaats. Hier dient aangestipt te worden, dat het Wieltje gansch den oorlog niemands land gebleven is ; het was een brandpunt ; in 1915, 1916, 1917 weg en weer door Duitschers en Franschen en Engelschen ingenomen en verslegen. Niemand kon daar blijven stand houden tot aan het doorbreken der verbondene legers welke de Duitschers achteruit dreven tot over de Leye en de Schelde, waar zij stand hielden tot aan het onderteekenen van den wapenstilstand den 11 November 1918.

De eerste parochianen zijn naar St Jan, uit Frankrijk teruggekomen rond Kerstdag van 't jaar 1919. Zij kwamen naar hun geboortedorp terug, met veel moed beziel om hunne woonst te herstellen, om hun dorp uit de puinen te doen oprijzen. Sommige nogtans, de verwoesting in al hare pijnlijkheid van dicht bij ziende, lieten den moed varen en keerden naar Frankrijk terug. Eenigen hielden stand en sloegen hand

11. Zie foto 5 : Engelschen langs de Roeselarestraat op 't Wieltje begeven zich naar Langemark, op 18 februari 1918. De straat is belegd met dwarsliggende houten balken als wegdek.

12. Zie foto 6.

5. «Transporting troops in waggons», 18 februari 1918, langs de Roeselarestraat in de richting naar Langemark : foto nr 8511 van het Imperial War Museum, Londen.

aan 't werk om een onderkomen op te timmeren. Zij vonden hout en ijzeren platen in groote hoeveelheid en daarmee bouwden zij eene tent of barak. Zij waren op St Jan en zij bleven er, ondanks de ontbeeringen, de moeilijkheid levensmiddelen te bekomen, de verlatenheid.

Te dien tijde was er op het hof, nu bewoont door Desire Deraedt¹³ een kamp van Engelsche soldaten, die de lijken der gesneuvelde engelschen opzochten en begraafden. Die eerste burgers waren allicht in vriendschap met die engelschen en begonnen handel te drijven in tabak, cigaretten, en dranken ; zij hadden het bestaanmiddel gevonden, want die engelschen waren verheugd burgers te vinden en winkels om hun geld te verteren ; die zich wilde eenige opoffering doen om de verlangde waren te gaan halen buiten het front kon rijkelijk voor zijn moeite beloond worden. Onder de eerste burgers die teruggekomen zijn noemen

13. Hofstede langs de Brugge straat, tussen de Groenestraat en de Wieltjesstraat, nu Moortelweg, en thans bewoond door Wilfried Vandeputte.

6. Georges Lecluyse, soldaat bij het 2de Regiment Karabiniers, te Sint-Jan geboren 31.10.1895, en aldaar gesneuveld op 28.9.1918, 22 jaar oud.

wij Alfons Balduyck, veldwachter, Ang. Bossaert, Th. Dewanckel, smid, Bruno Brabant, Aloise Carrein, Chs Dewulf, Hector Deceuninck, Felix Bourdeau, Isidoor Bourdeau, Désiré Bourdeau, Medard Vandebussche op het Wieltje, Henri Huyghe, en nog eenige andere.

Bij het ontstaan van het Koning-Albert-Fonds wierden eenige barakken door die maatschappij opgetimmerd, en welhaast door nieuwe aankomers bezet. Later kwamen nog nieuwe barakken toe in Juli, Augusti 1920 ; naarmate er woonsten waren wierden zij bewoond. Er was bij de eerste terugkomst geen burgerlijk bestuur ter plaatse. De Burgemeester, Mr. Hector Dochy woonde in Hoogstade. Benoni Vermeulen, lid van den gemeenteraad, was in Poperinghe met Remi Lecluyse, secretaris. Stilaan wierd het noodzakelijk dat de overblijvende gemeenteraadsleden bijeen kwamen om den toestand der gemeente te bespreken en de belangen te verdedigen en de inwoners te helpen. Remi Lecluyse, secretaris, kwam naar St Jan terug en Ben. Vermeulen¹⁴.

De noodzakelijkheid liet zich gevoelen een priester op de parochie te hebben. Be. Vermeulen ging naar het bisdom en vroeg aan Zijne Hoogwaardigheid eenen Pastor naar St Jan te zenden. De gewezen Pastor, E.H. Tyberghien Em. was immers in 't jaar 1919 Augusti Pastor tot Haringhe geworden. Het was slechts na eene tweede aanvraag dat Zijne Hoogwaardigheid besloot een priester te zenden, en na verzekering bekomen te hebben van wegens het gemeente-bestuur dat voor het bestaan van den Pastor zou gezorgd worden. Op Ste Pieters dag 1920 wierd ik door Zijne Hoogwaardigheid naar St Jan gezonden en s'anderendaags s'morgens kwam ik te Yper toe bij den Zeer Eerw. Heer Deken De-laere, die op het punt stond naar Brugge te vertrekken met een auto-camion. Ik nam plaats nevens Mijnheer de Deken, die mij tot St Jan begeleidde. Wij stapten af en gingen naar eene barak die tot school

14. Benoni Vermeulen, geboren te Sint-Jan op 21 augustus 1874, huwt op 15 januari 1900 met Flavie Haghedooen, die hem twaalf kinderen schenkt en op 15 januari 1915 ten gevolge van de typhus overlijdt. Hun kinderen Leo en Daniël waren eerder reeds door deze ziekte overleden. Benoni Vermeulen was gemeenteraadslid van Sint-Jan (1905-1921), schepen (1920-1921) en burgemeester (1921-1936). Na de dood van zijn vrouw en de eerste aanval met verstikkend gas verlaat hij have en goed, komt eerst in Londen terecht en later bij zijn broer op een hoeve in Frankrijk. Onmiddellijk na de wapenstilstand keert hij naar Sint-Jan terug, waar hij de hofstede Langemarcks-Kasteel gaat betrekken. Hij is werkzaam als aannemer van openbare werken voor het effenen van de frontstreek en als steenbakker. Hij werd Vlaamsnationalistisch provincieraadslid in 1932 en lid van de Bestendige Deputatie in 1936 tot zijn dood op 22 oktober 1942. L. SCHEPENS, *De provincieraad van West-Vlaanderen*. Deel II : 1921-1978, Tielt, 1979, p. 402-403.

diende. Daar waren twee zusters en eenige kinderen. Mijnheer de Deken zei tot hen : Zusters ik ben hier met uwen nieuwen paster ; nog eenige woorden van aanmoediging en Mijnheer de Deken stapte weer in den camion en hielde zijne reis voort. Uit hetgeen vooraf gaat kan men zich een gedacht vormen van den toestand der parochie bij mijne aankomst.

Er waren ongeveer honderd menschen op de parochie, er was geen kerk ; alles was in den volledigsten staat van verwoesting ; buiten eenige meters grond rond de woningen was er nog niets vereffend ; men zag anders niets als loopgrachten, ijzerdraad en puinen en 't was uit die puinen dat eene nieuwe parochie moest oprijzen. In den hof der pastory was eene barak opgetimmerd ; daar nam ik mijn intrek in ; de barak der school verkoos ik om het H. Misoffer op te dragen ; een tafel, twee kandelaars en een valise van missionaris met het noodige om de H. Mis op te dragen en 't was alles. Onmiddellijk deed ik pogingen bij den toegevoegden Hoogcommissaris te Yper, Mr Biebuyck Eug.¹⁵, om eene barak te bekomen tot kerk. Zij wierd mij beloofd. Nogtans dagen en weken vervlogen, herhaalde pogingen en voetstappen werden gedaan en ongelukkiglijk zonder goede uitval. Op 12 Aug. 1920 nam ik het besluit te schrijven aan Mijnheer de Minister Jaspar¹⁶, om mijnen toestand uit een te zetten en door zijne welwillende tusschenkomst eene barak te bekomen. Op 17 en 18 Aug. ontving ik twee brieven van Mijnheer de Minister Jaspar, waarin hij mij verzekerde dat onmiddellijk een barak zou toekomen voor kerk. Inderdaad op 19 Aug. kwam de barak toe en werd seffens opgetimmerd¹⁷ ; op 30 Aug., Kermismaandag, wierd zij gewijd door Zeer Eerw. Heer Deken Delaere, na welke wijding een plechtig jaargetijde gezongen wierd voor de overleden parochianen, bijgewoond door al de parochianen.

Op Zondag 3 September wierd de Congregatie der Jongdochters heringericht. Op 7 Aug. heb ik van het Bisdom de Relikwie ontvangen van de H. Bartholomeus, alhier vereerd van aloude tijden tegen distels, ex-

15. Eugène Victor Biebuyck, geboren te Ieper op 7 juni 1889, adjunct-hoog-commissaris voor de oorlogsschade, streek van Ieper van 20 januari 1920 tot in maart 1923, overleden op 15 juni 1966.

16. Henri Jaspar, 1870-1939, was toen minister van buitenlandse zaken.

17. Zie foto 7. De nieuw Sint-Janskerk werd in 1923-1924 gebouwd en op dinsdag 23 oktober 1924 door deken Delaere gewijd, in afwachting van de plechtige kerkconsecratie, welke de bisschop van Brugge, H. Lamiroy op maandag 5 september 1938 kwam voltrekken. Brugge, Archief van het Bisdom, *Acta* 1938, p. 157.

7. Sint-Janskerk en pastorie, 1920-1923.

zema en kinderziekten ; op 23 Aug. zijn 3 nieuwe beelden toegekomen : van 't H. Hart, O.L.Vrouw, en H. Bartholomeus. Zij wierden gewijd door Mr de Deken, na de wijding van de kerk op Kermis-maandag. Die beelden heb ik gekocht in het huis Bressers te Gent.

Scholen.

Zoo als hooger gezegd werd, was er een barak op de plaats, welke diende voor schoollokaal. Er waren 2 onderwijzers : Mr Zénon Rogiers, schoolhoofd, en Mr Lecluyse. Al de kinders, knechten en meisjes, waren in 't zelfde lokaal bij de onderwijzers. Er was geen zuster voor 't lager onderwijs ; enkel een zuster voor de bewaarschool. Binst het groot verlot, wierd eene barak opgetimmerd voor de meisjesschool op de plaats waar vroeger de meisjesschool stond en eene barak voor woonst van de zusters. Na 't verlot kwam een 3^e Zuster toe voor 't lager onderwijs. De knechten wierden dus van de meisjes afgescheiden. Op 22 October 1920 trad Mr Rogiers in ziekverlof en op 18 Nov. 1920 gaf hij zijn ontslag om zijn pensioen te nemen. Onmogelijk eenen nieuwen onderwijzer te bekomen. Met October 1921 kwam een 4^e Zuster voor 't lager onderwijs ; zoo was de meisjesschool gansch in regel. De knechtenschool bleef intusschen met 1 onderwijzer tot 1 Maart 1923, dag waarop Juffr. Marie Baert van Waereghem als onderwijzeres benoemd wierd in de knechtenschool. De beide scholen, knechten en meisjes, zijn vrije aangenomen scholen. De lokalen der knechtenschool

behooren toe aan de Gemeente. De lokalen der meisjesschool staan nu op naam van Mr de Baron d'Huart van Brussel ; zij behoren in der waarheid aan den Pastor¹⁸.

Onze gemeente was volstrekt verwaarloosd op het punt van heropbouw. Er was niets gedaan en niets kon gedaan worden, omdat men geen steun vondt in het hoogcommissariaat van Yper ; veel beloften, veel brieven en papieren, maar geld en steenen, volstrekt niets. Ten einde geduld nam ik het besluit mijn toevlucht te nemen bij de hogere overheid. Op 23 Mei 1921 schreef ik eenen brief aan Zijne Excellentie Mijnheer Vandevyvere¹⁹, Minister van Economische Zaken, waarin ik de toestand van onze parochie uit een zette, en rechtstreeks zijne hulp en bescherming inriep. Op 27 Mei antwoordde de Minister dat hij persoonlijk mij kwam spreken op 28 Mei. Inderdaad op 28 Mei, in de namiddag, zijnde de Zaterdag, kwam Mijnheer de Minister Vandevyvere in auto naar mijne woonst, vergezeld van Mr Eug. Biebuyck, bijgevoegd hoogcommissaris. Ik ontving zoo wel mogelijk zijne Excellentie, die na dat hij neergezeten was tot mij zegde : Ehwel, Mijnheer de Pastor, zeg mij rechtuit welke klachten gij te zeggen hebt. Ik deed eenvoudig den toestand uiteen, en deed uitkomen dat sinds het jaar dat ik in St Jan gekomen was, nog geen steen gelegd wierd tot den heropbouw ; dat St Jan verlaten was. Mijnh. Biebuyck was niet geheel op zijn gemak en trachtte weerom ons te paaien met beloften. Wij gingen dan samen naar de kerk, en het dorp doorloopen (de plaats) en Mijnheer de Minister kon bestatigen dat inderdaad nog niets gedaan was.

Bij zijn afscheid drukte hij mij de hand, wenschte mij moed en zei : Mijnheer de Pastor, ik heb genoeg met eigen oogen bestatigd ; binnen de veertien dagen krijgt gij nieuws ; schrijf mij altijd openhertig.

Inderdaad het Ministerie nam andere schikkingen ; St Jan kwam onder het beheer van Mijnheer Chs Moreau, toegevoegde hoogcommissaris voor het Zuiden van Westvlaanderen, die last kreeg onmiddelijk hand aan 't werk te slaan om te bouwen op St Jan. Op 25 Juni ontving ik het bezoek van den secretaris van Mijnheer de Minister, Mijnheer Michant in gezelschap van Mijnheer Moreau, bijgev. hoogcommis., Mijnheer Esquelin²⁰, Commissaris special van den Rechtbank voor oorlogschade, en

18. Er is op die plaats in de oorspronkelijke tekst een uitwijding van een digitaal regels, over de lagere scholen van 1881 tot 1914, — die hier wordt weggelaten.

19. André Vandevyvere was toen minister van finanties.

20. Valère Esquelin, geboren te Naast (Henegouwen) op 18 augustus 1877, was toen controleur bij de registratie. Hij verhuisde van Ieper naar Etterbeek in 1931.

Edg. Delbrouck²¹, secretaris van Mijnh. Moreau. Die heren kwamen aankondigen dat zij samen zouden werken tot den heropbouw onzer parochie en legden eenige stelstels uit van heropbouw volgens de wetten. Mijnheer Michant drukte er op, dat kost wat kost Mijnheer de Minister huizen wilde zien te St Jan in de eerste maanden. Ik hield vergadering van de eigenaars die ter plaats waren om de zaken uit een te zetten. Korte dagen nadien kwam Mijnheer Moreau terug met zijnen secretaris, en de eigenaars kwamen naar mijn huis om contracten te teekenen om zelf te bouwen met voorschotten. Twee, drie weken later kwam hun geld toe, en men begon te bouwen. De inzet was gedaan, moed kwam bij het geld in de bevolking en de eerste huizen rezen welhaast uit de puinen. De eerste voorschotten in geld voor de eerste tranche of snee kwamen toe voor :

Slembrouck Ern.:	Waarde 1914	Voorschot
Huis en bakkerij	11.000	50.000
3 huizen	8.000	45.000
4 huizen	5.600	30.000
Samyn Evariste :		
hofstee	10.200	50.000
huis	4.000	20.000
Dewilde Alfons :		
huis	2.900	16.000
Bourdeau Désiré :		
hofstede	6.800	35.000
Poot Emile :		
3 huizen	5.300	27.000
Samyn Richard :		
1 huis-smis	2.900	16.000
Mahieu Emerence :		
2 huizen	6.000	33.000
Buysse Aimé :		
huis en aanhoorigheden	15.818,20	50.000
Benoni Vermeulen :		
huis	7.310	35.000
Deforche-Pauwelyn		
Balduyck Alfons		
Debrouwer Theoph.		

21. Edgard Debrouck, geboren te Ieper op 13 februari 1895, verhuisde van Ieper naar Roeselare in 1926.

Openbare aanbestedingen wierden gedaan voor den heropbouw van Sint-Jan. De eerste aanbesteding had plaats den 28 Jan. 1921 en wierd uitgevoerd door Vandoorne en Smidt.

Hofstee gebruikt door K. Dewulf - eigendom : Hospicen Yper

Hofstee gebruikt door Dés. Deraedt - eigendom : Hospicen Yper

Hofstee gebruikt door Jerome Haeghedooren - eigendom : Hospicen Yper

Hofstee gebruikt door Hector Deceuninck - Disch van Yper

Huis van Medard Vandebussche.

De 2e aanbesteding had plaats den 21 Juli 1921 en wierd uitgevoerd door Vandoorne en Smidt. De huizen van G. Reynaert, Bossaert Aug. Vermeulen Marie en broeders en zuster, Mr Rogiers, Th. Dewanckel, Chs Six.

De 3e aanbesteding had plaats den ... en wierd uitgevoerd door Van Goethem en Block. De hofstede gebruikt door :

1 Lecleir Em. - eigenaar : Kerkfabriek St Maarten Yper

2 Comyn Em.

3 Pascal Em. - eigenaar : Delva Paul

4 Vandamme - eigenaar : Delva Paul

5 Vandewelpen - eigenaar : Delva Paul

6 Sedeyn Isid. - eigenaar : Delva Paul

7 Descamps Em.

7 Bourdeau

8 Debleu Chs. - eigenaar : Poepaert

9 Devrieze Chs. - eigenaar : Kerkfabriek St-Jan

10 Phlypo Henri

11 Vercamer Chs.

12 Dereus - eigenaar : Ommeslag Yper

13 1 huis op 't Wieltje :

14 de hofstede Verbrugge.

Door den Boerebond wierden gebouwd de hofsteden van Jules Meersseman toebehoorende aan Dochy Camille.

Door de Maatschappij Cnapelinck, genaamd Entre Aide : de hofsteden van Gheysen Florent, toebeh. aan Breydel, de hofsteden van Debaillie Lievin, toebeh. aan de Hospicen Yper.

Andere eigenaars bouwden nog met voorschotten : zoals Benoni Vermeulen de hofste het Langemarcks Kasteel ; de Kinders Waterbley in het Paddegat ; Charles Soenens in de Bruggestraat plaats ; Decorte insgelijks in de Bruggestraat plaats ; Henri Hughe, insgelijks in de Bruggestraat plaats ; Aernoudt Arthur en zijn schoonbroeder Arthur Ar-

tezoone bij 't Hemelryck²². Mijnheer De Schrevel op 't Hemelryck en op de Brycke het huis van Soufflet. Mijnheer Donck vier huizen op de Brycke en een huis aanpalende aan Soufflet. Leys Aloise in 't Wieltjestraatje. Vijf semi-permanente huizen wierden gebouwd met recht op oorlogschade en toelaten. De Maatschappij van goedkoope woningen met behulp van den Staat bouwde zes en twintig werkmanswoningen op het Kattekerkhof. Al die werken en nog andere wierden uitgevoerd in 1921, 1922 en 1923.

DE BEVIJLDERING

Een der gewaardigste werken is de tweede helft van de 16de eeuw, die het bewaart de afbeeldingen mede in de processie van de Sint-Jacobsfeestdag op 11 sacramentsdag. Toen de kleermakers — tegen de Beeldenstorm, hun diensten — zoals gebeden — met deze kathedraal verrichten in de Sint-Kristoffelskerk van de Markt — en naar de Lanchalkskapel in de O.-I. Straatkerk — heeft de Sint-Damaskiedraai de Sint-Kristoffelskerk hersteld met van de kleermakers van 1611 in deze kathedraal toegekeerd.

Toen ze in 1611 door Sint-Jacobsfeest gevestigd werden om omroep in het sacramentsprocesse op de slappe maatschappij de O.-I. Vrouwekerk — beschikkingen.

Deze beschikking van de kathedraal geeft de huiskouder van de Sint-Jacobsfeest het herenlijc stroom. Van de gestelgeverslag van de kathedraal die in 1608 te Brugge geword heeft. Deze kathedraal was van de kathedraal met de beschrijving die W. Weydts in het bekende kroniek geschied heeft van een herenlijc kathedraal die

22. Hofstede langs de Hemelrijkstraat, aan de noordkant van de gemeente Sint-Jan.

EEN OOGGETUIGE OVER EEN EPIDEMIE TE BRUGGE ca. 1600

LUC DEVLIEGHER

Vóór de godsdienstroebelen in de tweede helft van de 16de eeuw ging het ambacht van de kleermakers mede in de processie van de Sint-Salvatorsparochie op H. Sacramentsdag. Toen de kleermakers, wegens de Beeldenstorm, hun diensten — zoals gebruikelijk — niet meer konden verrichten in de Sint-Kristoffelskapel op de Markt, gingen ze naar de Lanchalskapel in de O.-L.-Vrouwekerk. Nadat de Sint-Donaaskatedraal de Sint-Kristoffelskapel hersteld had, zijn de kleermakers ca. 1610 in deze kapel teruggekeerd.

Toen ze in 1615 door Sint-Salvators gevraagd werden om opnieuw in hun Sacramentsprocessie op te stappen, maakte de O.-L.-Vrouwekerk moeilijkheden.

Naar aanleiding van deze twist geeft de boekhouder van de Sint-Salvatorskerk het hieronder staande kort ooggetuigeverslag van de pest die rond 1600 te Brugge gewoed heeft¹. Deze korte nota kan men vergelijken met de beschrijving die W. Weydts in zijn bekende kroniek gegeven heeft van een besmettelijke ziekte die

1. In de kerkrekening uit 1605 vinden we een post van 1s. 4gr. voor een processie om God te danken voor de beëindiging van de pest in de Sint-Salvatorsparochie. («Betaelt voor meijen ende gars als men de procesie drouch om godt te dancken dat de peste uijit de prochie was, godt lof 0-1-4 lb.»). Brugge, Bisdomarchief S.553 : kerkrekeningen 1598-1613 ; 1605, ongefol.).

in Brugge woedde in oktober 1583 (uitg. E. Varenbergh, Guillaume Weydts, I, Chronique flamande, 1571-1584, Gent-Brugge-Den Haag, 1869, blz. 118).

«Up den heijlighe Sacramendts dach 1615 soo sijn verwillicht gheweest den deken van het ambacht vande cleermakers met sijne suppoosten omme naer houde hooch loffvelicke costume te gaen mede inde processe vande kercke van sinte Salvator soo sij voor de tijden vande revolte ende divisien van religien ofte quaede secten plachten te doen, ende dat te dier cause dat sij hun capelle houdende waren inde kercke van sinte Cristophel up de groote marct deser stede soo sij over alle immemoriale tijden plachten ooc hun cappelle daer te houden ende jeghenwoordelic noch houden. Soo wast gheschiet dat sij naer de elaps ofte ghepasseerde trouble, viandelicke orloghe ende trouble tijden, gheraseert en ghebroken sijnde van binnen sinte Cristophels kercke, te weten alle de altaren wech, te niete sijnde gheplettert, ter eerde gheworpen de beelden, ende andersins schandalenselich met die kercke gheleeft sijnde, ghelijct met alle kercken en godhuusen en oock cloosters gheschiet was. Soo dat dese sinte Cristoffelskercke was gheworden een refugie van aerme, benaude, bedructe landslieden die niet en wisten waer logieren, welker persoonen alle daghe 3, 4, 5 ofte 6 storven vande haestighe sijckte, vande quade camerganc ende ander overgroote benautheden daer Vlaender ghenouch mede in die allendighe tijden gheplaecht was. Ende de selfve persoonen ghestorven sijnde, wierden ghebonden in een bondt stroo ende alsoo haerlieder lichamen gheworpen up de peste carre die met een groote belle, met een peert inde karre ghespannen, ghevoert wierden naer de carniere up sint Salvators kerckhof, welcke carniere niet verre en stondt vande cleene noort kerckduere. Dit deden de reuwers bij claren daghe, want de stadt van Brugghe als doen generalick gheinfecteert was datter seer weijnich huusghesinnen quijte ghijnghen oft daer starf te minsten een ofte twee mensschen. Soo ic dit met mijn ooghen benaudelic heb ghesien wesende ghenouch een sake om inde ghedachtenesse der naercommeren ghebracht te worden». (Brugge, Bisdomearchief S. 141 : resolutieboek 1608-1746, fo. 5 v - 6).

BOEKBESPREKING

J.M. DUVOSQUEL en Cl. LEMOINE - ISABEAU, **La région de Comines - Warneton. Sept siècles de documents cartographiques et iconographiques.** Brussel, Crédit Communal de Belgique, 1980, 151 blz. 142 ill. (Collection histoire Pro Civitate, série in-4°, n° 8).

Tijdens het geslaagd congres voor Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis te Comines in augustus 1980 bracht het Gemeentekrediet van België de uitgave van het boven geciteerde werk, dat in alle opzichten niets dan lof verdient. Het gaat hier om een prachtig uitgevoerde publicatie, rijkelijk geïllustreerd en goed gedrukt.

De begeleidende tekst is duidelijk, vlot en zeer leeswaardig.

Waarom kon aan dit eerder begrensd onderwerp door de auteurs een commentaar met algemeen belang gekoppeld worden? Omdat hier uitstekend bronnenmateriaal aan de basis lag. Dit wordt verklaard door het feit dat de streek een grensgebied vormt dat herhaaldelijk het toneel was van strijd tussen de Spaanse/Oostenrijkse Nederlanden en Frankrijk. Dit leidde dan op zijn beurt tot het in kaart brengen van de streek. De auteurs wijzen er immers terecht op dat zeer veel materiaal van militaire oorsprong is. Dat ook de militaire ingenieurs en fotografen niet allen even nauwkeurig tewerk gingen of soms noodgedwongen moesten volstaan met (gedeeltelijke) overname van vroegere gegevens blijkt duidelijk uit de tekst. Ook particulieren bezondigden zich soms aan overname van veranderde en niet meer geldende (iconografische) gegevens. Een mooi voorbeeld hiervan is een tekening van het kasteel van Komen van Buzelin uit 1624 die via Blaeu doorwerkt tot in een publicatie uit de jaren 1676-94, die de inname van de stad door Turenne in 1658 voor-

stelt. De kritische benadering van dit materiaal wijst voldoende op de hoge wetenschappelijke en methodologische waarde van deze publicatie. De faam van beide auteurs staat borg voor de rijkdom van het gepubliceerde materiaal, dat uit bibliotheken en archiefdepots te Rijsel, Parijs, Vincennes, Brussel, Wenen, Madrid, Gent, Doornik en Delft komt.

Een afzonderlijke vermelding verdienen delen van de prachtige «Albums de Croy» o.m. in de Nationale Bibliotheek te Praag bewaard en in de collectie van Prins Antoine de Croy te Aulhal. Deze albums vormen een prachtig iconografisch document dat gemakkelijk de vergelijking doorstaat met cartografische evenknieën als van Deventer en Ferraris¹.

De beschrijvingen bij de afbeeldingen zijn beknopt maar precies. Vermelden wij toch volledigheidshalve dat de tekst op blz. 142 en de verwijzing naar fig. 140 doet denken dat het hier om het plan van Charles Bayart gaat terwijl deze figuur een afbeelding uit het Album de Croy is.

Het komt vaak voor dat lokale historici en historisch geïnteresseerden in het algemeen beter bekend zijn met het *top-level* cartografisch materiaal van Deventer, Fricx, Ferraris en Vandermaelen dan met kadastrale atlassen, atlassen van buurtwegen, waters, enz. Daarom is de tekst op blz. 107 zo bijzonder welkom. Inderdaad, als het blijkt dat voor Houthem niet veel bewaard werd, dan wordt dit ruimschoots gecompenseerd door het puik overzicht van het (hedendaagse) beschikbare cartografische materiaal.

Ten slotte moet hier nog gesignaleerd worden dat genoemd werk voor West-Vlaanderen niet enkel van belang is voor de exemplarische methodologische benadering van het onderwerp maar dat voor het zuiden van de provincie — de streek van Ieper tot Kortrijk — ook veel feitelijk materiaal in het boek besproken wordt.

J. MERTENS

1. Zie *Les Albums de Croy*. Exposition à la Bibliothèque Royale Albert Ier. Brussel 1979. - D. MISONNE en J.M. DUVOSQUEL, *Le Hainaut dans les Albums du duc Charles de Croy (fin XVIème - Debut XVIIème siècle)*. Mons 1980.

KRONIEK

PERSONALIA

In Memoriam François-Louis Ganshof (1895-1980). — François-Louis Ganshof werd te Brugge op 14 maart 1895 geboren uit een voorname familie afkomstig uit het Rijnland. Zijn vader was advocaat en zijn grootvader van vaderszijde afgevaardigde-beheerder van de Banque de la Flandre occidentale in deze stad. Hijzelf volgde de lessen aan het Koninklijk Atheneum aldaar. Aan de Rijksuniversiteit te Gent promoveerde hij tot doctor in de Letteren en Wijsbegeerte en tot doctor in de Rechten en studeerde te Parijs aan de Sorbonne en aan de juridische faculteit.

In 1923 werd Ganshof tot docent en in 1932 tot professor aan de Gentse hogeschool benoemd. Werkend lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België sinds 1939, was hij titularis van de Francqui-prijs in 1945 en voor de periode 1951-1955 van de Vijfjaarlijkse Staatsprijs voor Geschiedkundige Wetenschappen. In 1961 werd hij tot het emeritaat toegelaten. Doctor honoris causa van niet minder dan veertien buitenlandse universiteiten overleed hij te Brussel op 26 juli 1980.

François-Louis Ganshof staat alom en terecht bekend als de uitmuntende geschiedschrijver voor de periode gaande van de VIIIste tot de XIIIde eeuw. Aan Karel de Grote, Lodewijk de Vrome, de eerste graven van Vlaanderen en aan de instellingen toentertijd wijdde hij talrijke doordachte studies. Citeren we in 't bijzonder: *Etudes sur les ministérielles en Flandre et en Lotharingie* (1926), *Recherches sur les tribunaux de châtelainie en Flandre avant le milieu du XIIIe siècle* (1932), *Over stadsontwikkeling tusschen Loire en Rijn gedurende de middeleeuwen* (1941), en *Qu'est-ce que la féodalité ?* (1944).

In de Handelingen van ons Genootschap verschenen van zijn hand, buiten een zestal boekbesprekingen, twee artikels gewijd aan de moord op Karel de Goede, namelijk in deel LXVII (1924) *Note sur les évènements de 1127 en Flandre* en in deel LXXXVII (1950) *Trois mandements perdus du roi de France Louis VI intéressant la Flandre*.

Speciaal dient echter vermeld zijn bijdrage in deel I (1938) van de Nederlandsche Historiebladen. *Iets over Brugge gedurende de preconstitutieele periode van haar geschiedenis*, de klassiek gebleven publicatie over de oorsprong van de stad.

François-Louis Ganshof is de grote leermeester geweest van een gehele generatie Vlaamse historici. Op zijn eigen levendige manier heeft hij hun de accurate methode van de historische kritiek en de grondige kennis van de geschiedenis bijgebracht. In hun dankbare herinnering zal hij voortleven.

Jos. Marechal

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Daken van boerderijen. — Nadat in 1978 C. Trefois' «Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur» (1950) opnieuw uitgegeven werd en in 1979 van dezelfde schrijver «Van vakwerk tot baksteenbouw» verscheen, publiceerde de uitgeverij Danthe in 1980 het derde deel in de geplande vierdelige reeks. Het draagt als titel «Het boerendak», maar bevat daarnaast ook twee reeds vroeger uitgegeven studies: «De plattegrondvormen van zg. Frankische boerderijtypen en hun geografische verspreiding in ons land» (1933) en «De bouw der boerenhoven» [in Nederland] (1937).

In vroegere studies behandelde Trefois reeds de structuren van het dak; in zijn thans verschenen werk bestudeert hij de eigenlijke dakbedekking, inzonderheid de strodaken waarover hij reeds heelwat gepubliceerd heeft.

In de steden hebben de strodekkers vanaf de Middeleeuwen geleidelijk de plaats moeten ruimen voor de tegeldekkers, omdat een hard dak minder gevaar voor brand opleverde. En een brand van een huis kon voor een ganse straat of wijk noodlottig zijn. Dit was minder het geval voor een vrijstaande boerderij, zodat de strodekker daar eerst in deze eeuw uit het dorpsleven verdwenen is, zoals dit ook met andere ambachten gebeurd is.

Het strodak — eens de beste isolerende dakbedekking — is in snel tempo aan het verdwijnen; restauraties worden niet meer uitgevoerd. Hier en daar wordt het strodekkersbedrijf in tekst, foto's en tekeningen voor het nageslacht bewaard.

In zijn studie behandelt Trefois eerst het dekmateriaal (roggestro en riet), vervolgens het gereedschap (dakpeerd, priemen, dekspaan, dekhamer, messen, tandhaak) dat sinds de Middeleeuwen weinig of niet veranderd is. Uitvoerig gaat T. in op de technieken van het dekken ; gedreven dak, liggend dak, trappendak. De verscheidene vormen van de nokafdekking komen één na één aan bod ; een waterdichte afdekking is dwingende noodzaak. Op de daknok werden soms graszoden of heideplaggen gelegd, en daarop donderplanten. Bij latere herstellingen werd de oorspronkelijke nokafdekking dikwijls vervangen door nokpannen.

Kleinere strodaken bevonden zich op paalschuren, rosmolens en kippenhokken. Daarnaast maakte de strodekker ook nog hangende strowanden, bijv. aan wagenschuren.

Over de andere vormen van dakbedekking wordt veel minder uitvoerig gehandeld. Van houten daken is weinig geweten en nog minder bekend. Alleen molens hebben nog schindeldaken (bedekking met gekloofde plankjes). Tegel- en pannendaken krijgen maar enkele algemene bladzijden mee. Leidaken worden niet behandeld, alhoewel ze toch ook in Vlaanderen bij grotere hoeven voorkwamen ; de vele hoevenamen «blauw huis» zijn er het bewijs van.

Tenslotte wijzen we op de talrijke technische tekeningen en op de vele foto's, die ongeveer een halve eeuw oud zijn en een grote documentaire waarde hebben.

Hedendaagse architectuur in een historische omgeving. — Van 7 tot 15 februari was in het stadhuis te Brugge een fototentoonstelling te zien gewijd aan de *Hedendaagse architectuur in een historische omgeving*, ingericht door de «Vereniging van Historische Steden van België». Slechts in enkele zeldzame gevallen overtuigde de voorgestelde invularchitectuur. De meeste nieuwe gebouwen tasten het karakter van de oude stad aan ; door hun stijl, volume, kleur en materiaal blijven ze vreemd aan de sfeer van de straat of brengen ze een inhoudsloze nabootsing van oude vormen. Te Kortrijk geeft het pas gestarte project Centrum-Oost daarvan een treffend voorbeeld.

Licentiaatsverhandelingen. — In 1980 werden door de K.U. Leuven de volgende drie licentiaatsverhandelingen bekroond, die in het archief van het Brugse bisdom werden voorbereid : Bart Vandenbussche, De dekenij Gistel. Bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Brugge ; Anne Vansteelandt, De houding van Monseigneur J.J. Faict tegenover het arbeidersvraagstuk, 1864-1894 ; Piet Lamiroy, Jan-Baptist de Castillion, 15de bisschop van Brugge, 1743-1753, en zijn pastoraal beleid.

Leuvense necrologiën. — Door de publikatie van boekdeel XXIV van de *Annua Nuntia Lovaniensia* levert professor J. Coppens een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van twee Leuvense Fakulteiten : *De laatste zes jaren van de niet gesplitste Fakulteiten van Godgeleerdheid en Kerkelijk Recht, 1962-1968. Necrologiën en Chronica, 1962-1970*, Leuven, 1980, 418 blz. De necrologiën van oud-professoren en oud-studenten bieden een rijke documentatie over het theologisch denken en de pastoraal. Men vindt in deze reeks de necrologiën van o.a. de bisschop van Gent, K. Calewaert, zijn vicaris-generaal F. Claeys Bouüaert, de professoren J. De Caluwe en H. Van den Bussche uit het bisdom Gent, en de volgende priesters van het bisdom Brugge : R. Beel, J. Brys, R. De Schepper, M. Geerardijn, A. Hodüm, A. Legrand, A. Logghe, J. Mahieu, J. Sobry, G. Vandewynckel, A. Vandooren, A. Van Lersberghen en E. Willems.

B.J.d.B.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Oudheden in West- en Frans-Vlaanderen. — Dit is de naam van een nieuwe reeks die de uitgeverij Lannoo in samenwerking met de Provincie West-Vlaanderen op de markt brengt ; ze is a.h.w. een nevenreeks van de reeds langer bestaande serie *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen* die in opdracht van de Provincie eveneens door Lannoo uitgegeven wordt.

Oudheden in West- en Frans-Vlaanderen wil aan de hand van kleine boekjes (20-30 blz. inleidende tekst, ca. 20 tekeningen en ca. 200 foto's) het cultureel erfgoed in systematische onderwerpen bestuderen ; voor Frans-Vlaanderen kan het onderwerp ook geografisch omlijnd zijn. De eerste twee deeltjes behandelen «Vensters in West-Vlaanderen» en «De huisgevels te Sint-Winoksbergen» ; het derde deeltje zal de koorgestoelten (vanaf de 15de tot de 20ste eeuw) tot onderwerp hebben.

Archeologisch onderzoek in het zuiden van West-Vlaanderen. — De jonge *Archeologische Stichting voor Zuid-West-Vlaanderen* heeft de laatste jaren een drukke activiteit tentoongespreid. In de reeks «Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen» verscheen in 1979 als deel 1 een studie over Harelbeke, in 1980 gevolgd door Marke ; telkens wordt door verscheidene auteurs de geschiedenis en de oudheidkunde van de gemeente geschetst. In 1981 zal als nr. 3 «Kaster» verschijnen. De voornaamste auteur, Ph. Despriet, publiceerde onder

de auspiciën van dezelfde Stichting twee delen «Twintig Zuidwest-vlaamse hoeven» (1978, 1980) die door tekst en illustratie een voor-beeldige inventaris uitmaken.

Nieuwe inventaris in het Brugse Stadsarchief. — In de Kroniek van onze Handelingen, 115 (1978), 245-246 meldden wij voor het Brugse Stadsarchief de verwerving van het archieffonds van de Watering Moerkerke-Noord-over-de-Lieve, die zich uitstreckte over Moerkerke, Damme en Lapscheure. De documenten bestrijken de 16de tot de 20ste eeuw, en omvatten zowel rekeningen, grondbeschrijvingen als belangrijk kaarten-materiaal.

Thans is de inventaris van dit archief gepubliceerd. Hij werd opgemaakt door B. Windels-Arickx, en uitgegeven door het Brugse stadsbestuur. Hij telt 40 blz., en kost 50 fr. Hij kan besteld worden bij het Stadsarchief, Breidelstraat 3. Portkosten bij verzending : 9 fr.

Aanwinsten voor het Brugse Stadsarchief. — Het stadsbestuur van Brugge besloot in 1980 31 charters m.b.t. het Brugse geslacht Adorne aan te kopen. Deze stukken werden aangeboden door een antiquair te Geraardsbergen. In het Brugse Stadsarchief is sedert 1946 het zogenaamde «Archief de Limburg Stirum» gedeponeerd, dat bestaat uit een honderdtal charters, verscheidene registers, katernen en stukken. Deze archivalia hebben betrekking zowel op de familie Adorne als op de door deze familie gedoteerde en beheerde Jeruzalemkapel en -stichting. De thans aangekochte archivalia staan in verband met de familie Adorne en hun bezittingen. Ze betekenen een waardevolle aanvulling bij het «Archief de Limburg Stirum».

De familie Adorne (Adorno, Adorni, Adornes, Adoren, Adournes) was afkomstig uit Genua in Italië. Op het einde van de 13e eeuw vestigde een lid van deze familie, Opitius Adorne (Oppicino Adorno) zich definitief te Brugge. In de loop van de veertiende en de vijftiende eeuw zou de familie een belangrijke plaats innemen in het maatschappelijke leven te Brugge. Lange tijd heeft men ook gemeend dat leden van deze familie actief waren in de commerciële en financiële kringen te Brugge. Recent onderzoek van J. Heers en G. de Groër heeft echter uitgewezen dat de Adornes te Brugge noch in Genua bij de handel of het bankwezen betrokken waren. De familie Adorne behoorde zowel in Vlaanderen als in Italië tot de aristocratie ; haar leden hielden zich onledig met politiek, bestuur, diplomatie, beheer van hun grootgrondbezit.

Alle aangekochte charters zijn authentieke oorkonden. Vóór de aankoop beschikte het Stadsarchief niet over kopieën van deze oorkonden. Eén

oorkonde is een authentiek afschrift, de overige oorkonden zijn origineel. In de meeste gevallen zijn de zegels verdwenen of slechts zeer fragmentair bewaard. Het formaat van de charters varieert van een klein strookje van c. 20 x 5 cm tot een groot vel van c. 40 x 50 cm.

Eén charter dateert uit de 14e eeuw, het betreft een middelnederlandse oorkonde van de Brugse schepenen i.v.m. een erfrente, gedateerd 5 mei 1368. Het verband met de familie Adorne is nog niet duidelijk. Vijf charters dateren uit de 15e eeuw. Van drie van deze oorkonden kon het verband met de Adornes en/of de stad Brugge nog niet worden vastgesteld. Twee oorkonden betreffen echter bezittingen van de familie Adorne in Sint-Kruis en Oostkamp.

Het grootste gedeelte van de charters dateert echter uit de 16e eeuw. Meestal is het verband met de familie Adorne duidelijk. Veelal zijn leden van de familie vermeld in de charters zelf. De bewaarde oorkonden betreffen niet alleen de onroerende goederen van de familie, gelegen in Zomergem (O.-Vl.), Oostkerke, Damme, St.-Kruis, Brugge (Molenmeers), Dudzele en Oostkamp, ook liefdadige en religieuze stichtingen komen aan de orde. In dit verband zij gewezen op de schenking van Pieter Adorne, kanunnik van Sint-Donaas, aan het Brugse Jezuieten-college. Sommige oorkonden betreffen kapelaans van de kerk van «Viven» (Vyvekapelle) en Ronsele (O.-Vl.). De familie Adorne bezat de heerlijkheid Ronsele, en zal daar dus ook houder van het presentatierecht in de kerk zijn geweest; de banden van de familie Adorne met de kerk van Viven, waar zij ook het presentatierecht bezat blijken ook uit andere documenten in het fonds de Limburg Stirum. Twee oorkonden konden door ons nog niet in verband gebracht worden met Brugge of de familie Adorne.

De vier oorkonden uit de 17e eeuw hebben alle betrekking op de bezittingen van de familie Adorne in Oost-Vlaanderen (Zomergem en Bassevelde). Eén oorkonde betreft eigendom van de familie Courtewyle, in de XVIIe eeuw verwant met de Adornes.

Samenvattend kan gezegd worden dat de aangeboden charters een unieke en waardevolle aanvulling betekenen voor de documentatie over de Brugse Adornes die reeds aanwezig was in het Brugse Stadsarchief. Hoewel deze reeks oorkonden nogal heterogeen van aard is, geeft ze toch een beeld van de activiteit en de status van de Brugse Adornes: een aristocratische familie waarvan het vermogen gelegen is in het grootgrondbezit en met een actieve belangstelling voor het religieuze en intellectuele leven. Van de 31 charters kunnen er 25 direct in verband gebracht worden met de stad Brugge en/of de familie Adorne. De zes overige charters kunnen via erfenissen, verwerving van eigen of familiale verwantschap later in het bezit van de familie zijn gekomen.

Noël Geirnaert

Nog aanwinsten van het Stadsarchief te Brugge. — Op de veiling van de boekhandel Moorthamers (21 maart 1981) werden drie registers verworven «van Sint-Niklaas, van Sint-Donaas en Onze-Lieve-Vrouw Sestendeel, 1668» (cat. nr. 71). In de catalogus werd door een verwijzing naar de inventaris van L. Gilliodts-van Severen (1893/94) gesuggereerd dat het zou gaan om een deel van de «registers van de zestendelen» of het oud kadaster van de stad Brugge. Wie het Brugse Stadsarchief kent, weet dat dit laatste niet mogelijk is : het Brugse oud kadaster is volledig bewaard in het Stadsarchief. Wel houden de recent verworven registers verband met het oud kadaster.

Het betreft drie in goede staat bewaarde registers (papier, perk. band over karton, eigentijdse foliëring 1-124, 1-123 en 1-141) van belastingen op onroerende eigendommen (huizen, gebouwen, gronden), meer bepaald de twintigste penning (= 5%) op de huurwaarde. Deze registers moesten dienen voor de inning van de directe belasting op deze goederen. Het archief bezat reeds één dergelijk register, dat van het St.-Jacobszestendeel, zodat nu nog de registers van de Sint-Jans- en Carmerszestendelen ontbreken (zie A. Vandewalle, *Beknopte inventaris van het Stadsarchief van Brugge*, dl. I : *Oud Archief*, Brugge, 1979, p. 76-77, nr. 140). Het is dan ook een open vraag of de ontbrekende registers eveneens nog in privé-bezit zijn bewaard. In elk geval blijkt uit een etiket op de band dat ook het register van Sint-Jacobszestendeel vermoedelijk in de 19e eeuw op een veiling is verworven.

N.a.v. de verwerving van deze registers kunnen de gegevens in de *Beknopte inventaris* onder nr. 139 en 140 enigszins worden bijgewerkt. De registers van nr. 140 (het oorspronkelijke en de thans bijgekome) zijn zonder onderbreking bijgehouden van 1668 (niet 1665) toen ze zijn opgesteld tot 1686. Het betreft originele registers, terwijl de gelijkaardige registers die vermeld zijn onder nr. 139, kopieën zijn. Weliswaar zijn deze kopieën voor alle zestendelen bewaard, maar ze zijn nooit zonder onderbreking bijgehouden, zodat beide reeksen elkaar aanvullen.

Begin april 1981 kon het archief van de Brugse textielgroothandel Zwartjes, tot voor kort gevestigd in de Oude Zak nr. 20, worden aangekocht bij een handelaar in schroot en oud papier, bij wie het, na een zolderopruiming in de oude gebouwen van de firma, was terechtgekomen. Het betreft ca. 3.000 kg. ongeordend maar blijkbaar intact bewaard archief, dat voor het grootste deel dateert uit de eerste helft van de XXe eeuw. Het bestaat voornamelijk uit handelscorrespondentie, allerlei bescheiden m.b.t. de boekhouding en facturen. Vanzelfsprekend is het archief nog niet voor raadpleging beschikbaar ; het is trouwens nog in een voorlopige bergplaats ondergebracht.

Deze verwerving ligt in de lijn van de waarde die men de laatste jaren

steeds meer is gaan hechten aan bedrijfsarchieven als bron voor de economische geschiedenis (zie bv. H. Coppejans-Desmedt, Gids van de bedrijfsarchieven bewaard in de openbare depots van België, Brussel, 1975). Voor dergelijke verwervingen zal evenwel selectief moeten te werk gegaan worden, rekening houdend met de beschikbare bewaringsruimte, de schiftings- en inventariseringsmogelijkheden, de aanwezigheid van gelijkaardige archieven, enz.

A.V.

Sint Donaas. — Het nieuwe *Missaal voor de weekdagen* (gedrukt bij Lannoo, Tielt, uitgegeven door Licap S.V., Brussel, 1978) is de Nederlandse bewerking van het *Missale Romanum* van paus Paulus VI, met bijvoeging van het eigene van de Vlaamse bisdommen. Elk feest of herdenking van een heilige is voorafgegaan door een korte historische inleiding over zijn leven en verering. Op 14 oktober, feest van de H. Donatianus, blz. 645, leest men, dat Boudewijn I, graaf van Vlaanderen, van Karel de Kale het gebeente van deze heilige ontving en het liet overbrengen eerst naar Torhout en later naar Brugge. Dit is een verkeerde voorstelling. Het gebeente van de H. Donatianus werd door Ebbo, aartsbisschop van Reims, geschonken aan Ansgarius, eerste bisschop van Hamburg. Deze laatste deponeerde de relieken in het klooster van Torhout, dat hij in 834 van keizer Lodewijk de Vrome gekregen had. Dit Torhoutse klooster kwam later in het bezit van graaf Boudewijn I, die de relieken van Sint-Donatianus in 864 naar Brugge overbracht.

B.J.d.B.

Problemen rond het Sint-Janshospitaal te Brugge. — In het begin van 1981 geraakten de nieuwe plannen voor het eerbiedwaardige Sint-Janshospitaal te Brugge bekend; het was als de bekende donderslag bij heldere hemel.

Het plan bedeeft de drie middeleeuwse ziekenzalen en het zusterklooster met een kongresfunctie, brengt de schilderijen van H. Memlinc samen in de hospitaalkapel, sloopt het hospitaal uit 1856-1864 en bouwt binnen het domein 25 huizen en een hotel.

Er kwam echter snel een hevig protest los tegen dit plan dat geen rekening houdt met de officiële bescherming als monument van het gehele Sint-Janshospitaal, groot 2 ha. 39 a. 62 ca. (Besluit van 3 juli 1942). Dat wil zeggen dat ook het 19de eeuwse gebouw beschermd is!

Het ganse hospitaaldomein is altijd — vanaf de 12de eeuw tot nu — een eenheid geweest, een gesloten beluik in de stad, zoals dit bijv. ook het

geval is met het Begijnhof. Het domein geeft een beeld van de evolutie en de groei van het Sint-Janshospitaal als instelling van gezondheidszorg. Alle eeuwen hebben er hun stempel op gedrukt, de ene wat beter dan de andere, maar het domein werd nooit opengedoken, nooit opengesteld voor andere functies. Een — zelfs gedeeltelijke — verkaveling van het eeuwenoude hospitaalgebied getuigt van weinig eerbied voor de geest en de geschiedenis van Brugge. Men denkt aan de Franse Revolutie die ook kloosters seculariseerde en opvulde met nieuwe functies.

De drie middeleeuwse ziekenzalen en de aanpalende kloostergebouwen zijn op zichzelf reeds een museum ; ze zullen het nog veel meer zijn als daarin het zo rijke kunstpatrimonium van het hospitaal — waarvan nu slechts een zeer klein gedeelte kan getoond worden — zou tentoongesteld worden. En niet enkel de echte kunstvoorwerpen, maar ook de

historische voorwerpen die de geschiedenis van het hospitaal en de gezondheidszorg illustreren. De tentoonstelling uit 1976 heeft de mogelijkheden voldoende aangetoond.

Trouwens de middeleeuwse ziekenzalen en het — nog altijd bewoonde ! — zusterklooster kunnen onmogelijk in aanmerking komen voor een kongresfunctie als men denkt op alles wat bij een kongres komt kijken. Het wordt een totale vernieling !

De hospitaalkapel wordt het best in haar historisch-gegroeide toestand gelaten, met het in hoofdzaak barokke meubilair. De Memlinschilderijen dienen een plaats te krijgen in het geheel van het Hospitaalmuseum.

De kloostergebouwen van de broeders (apotheek, voogdenkamer, Memlinckamer, kapittelzaal) en de zusters (refectie, keuken, kapittelzaal) zijn op zichzelf reeds een museum en sluiten voortreffelijk aan bij de ziekenzalen. Het is een enig kompleks, uitermate geschikt voor doorgaand bezoek.

Het 19de eeuwse hospitaalgewbouw (architect I. Alleweireldt) werd tamen dicht bij de middeleeuwse zalen gebouwd, zoals men ook in vroegere eeuwen gebouwen uit verschillende perioden bij elkaar plaatste. In hoeveel historische steden moet men de oude gebouwen niet opzoeken tussen kleine straten en pleinen ? Die gebouwen mogen niet uit hun gegroeide omgeving losgemaakt worden. Het onzalige voorbeeld van Sint-Goedele te Brussel is een blijvende vermaning.

Het hospitaal van Alleweireldt bestaat uit vier gangen omheen een grote binnentuin — zoals in een kloosterpand — en vier zalen uitgebouwd zowel op de noord- als op de zuidgang. Het hospitaalgewbouw behoort tot het toen gangbare paviljoentype en bewijst dat men te Brugge zeer goed op de hoogte was van de toen heersende trend in de ziekenhuisbouw. Wat een stap in de gezondheidszorg is het geweest toen men ca. 1859 de oude zalen verliet om de luchtige, nu nog bruikbare, nieuwe zalen te betrekken die gedurende meer dan een eeuw hun hospitaalfunctie bewaard hebben. Als zeldzaam type van 19de-eeuws hospitaal verdient het gebouw ongetwijfeld bewaard te blijven, temeer dat het nuttig gebruikt kan worden als museum of kongresgebouw, en zo toch ook een economische waarde vertegenwoordigt. Trouwens als voorbeeld van 19de-eeuwse architectuur moet het niet onderdoen voor andere beschermde 19de-eeuwse gebouwen. Men moet echter wel de moeite doen het gebouw te ontleden en het in detail te bekijken.

Het ganse Sint-Janshospitaal behoort tot ons cultureel erfgoed. Het zal ons een zorg zijn.

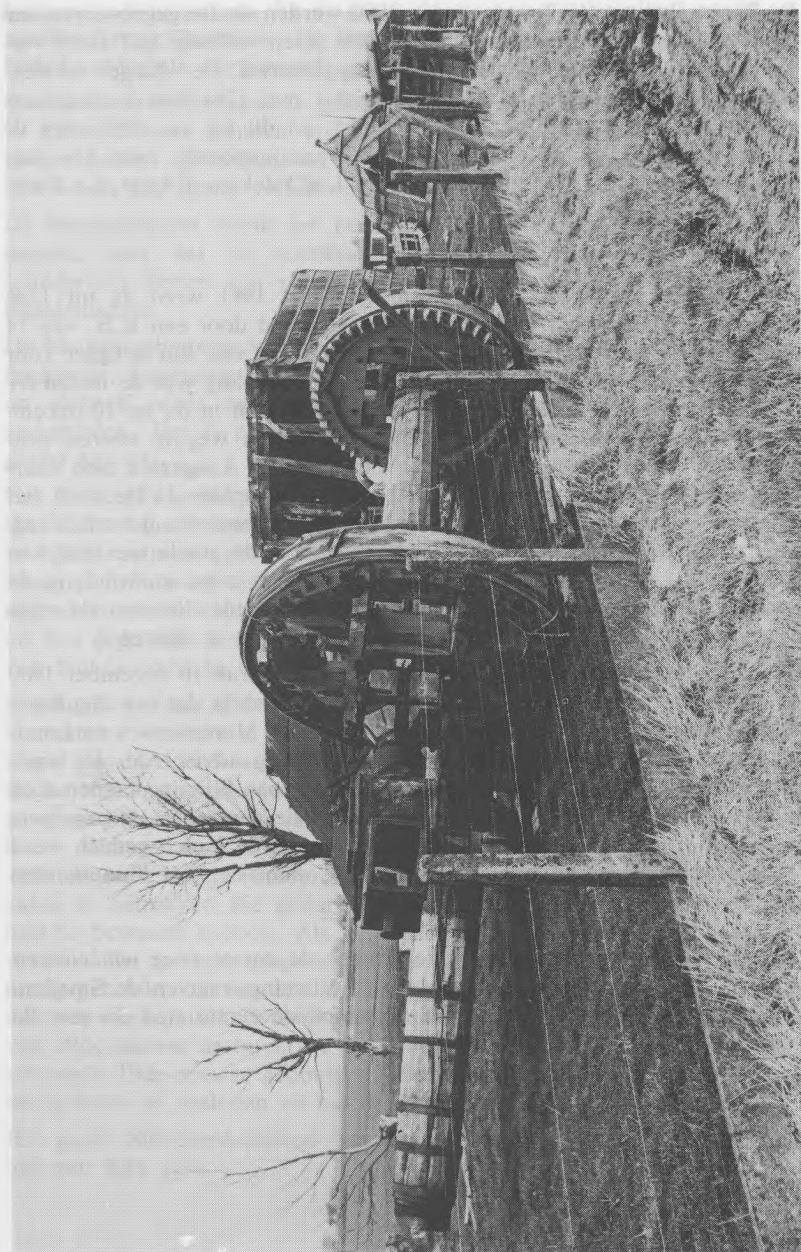
L.D.

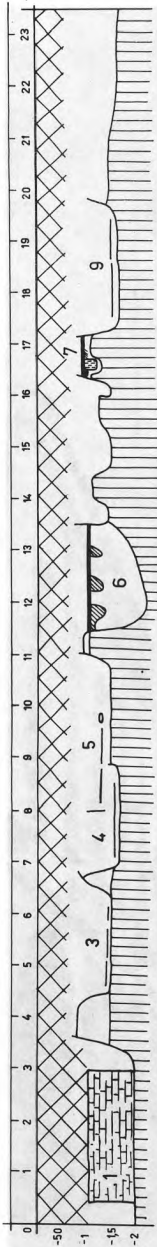
De Bargegebouwen te Brugge. — In 1980 werden de Bargegebouwen aan de Katelijnepoort, die men sedert enkele jaren volledig had laten vervallen, totaal gesloopt en nadien terug opgebouwd. De «barge» of trekshuit tussen Brugge en Gent, had vanaf 1 mei 1784 haar aanlegplaats aan de nieuwe kaai bij de Katelijnepoort, en dit tot ca. 1860 toen de «barge» tussen Brugge en Gent uit de vaart genomen werd (de dagdienst was reeds in 1838 afgeschaft). Zie J. d'Ydekem d'Acoz, *La Barge de Gand à Bruges* (Gent, s.d.).

De molen te Houtave. — Op 9 en 10 maart 1981 werd de uit 1796 stammende staakmolen te Houtave — beschermd door een K.B. van 14 april 1944 — gedemonteerd. Uit de aanwezigheid van een opligger voor zwaar transport bleek echter dat het niet de bedoeling was de molen *ter plaatse* te stapelen en te beveiligen, zoals voorzien in de op 10 december 1980 gehouden aanbesteding, maar de molen weg te voeren naar Wannegem-Lede, de woonplaats van de eigenaar. Aangezien men daarvoor geen officiële toelating had, heeft de veldwachter J. Decloedt het plaatsen van de molenkast op de opligger gewapenderhand verhinderd. Thans ligt de molen — waarvan iedereen thans de goede toestand kan vaststellen — zonder afdekking, blootgesteld aan weer en wind, in de vochtige weidegrond. Waarom dwingen de bevoegde diensten de eigenaar niet de passende beschermingsmaatregelen uit te voeren ?

Het is intussen wel duidelijk dat de aanbesteding van 10 december 1980 de bedoeling had de molen weg te voeren. Typisch is dat een dag later, op 11 december, de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, een eventuele overplaatsing ongunstig adviseerde. De eigenaar moet zich wel heel sterk gevoeld hebben toen hij zijn plannen toch wilde doorvoeren, en dit tegen de wil in van de gemeente, de provincie — aan wie nooit een aanvraag tot aankoop van de molen gedaan werd — de provinciale en nationale Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen.

Winkelerven. — In 1980 werden te Brugge de eerste twee *winkelerven* van ons land in gebruik genomen, nl. de Vlamingstraat en de Smedenstraat. Enkele jaren geleden was Brugge ook de eerste stad die met de *woonerven* uitpakte.

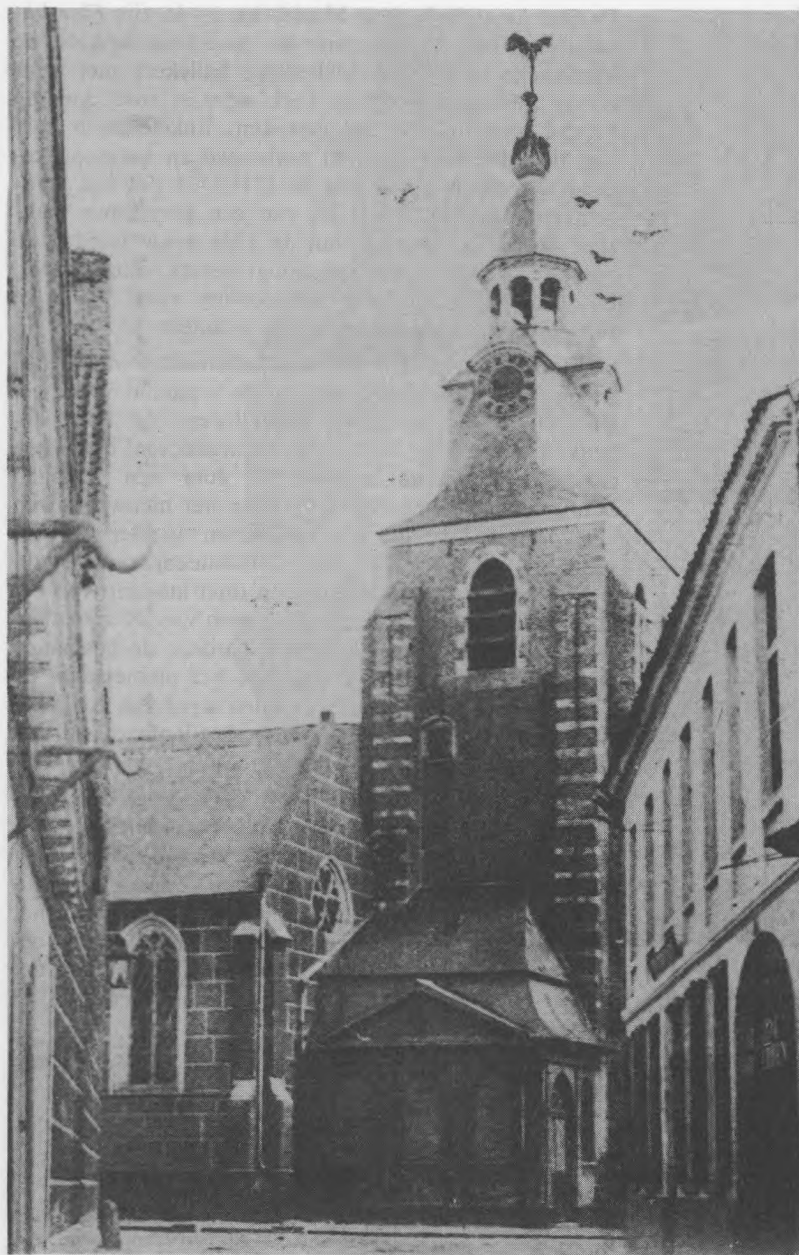
De Sint-Amanduskerk te Meulebeke. — In zijn *Flandria Illustrata* beeldt Sanderus de Sint-Amanduskerk te Meulebeke af als een driebeukige hallekerk met achtzijdige middentoren. Deze kerk werd in 1645 door de Franse troepen in brand gestoken. Enkele jaren later was de kerk voor de helft herbouwd en voorlopig afgedekt, maar het was pas in 1715-1724 dat het kerkgebouw afgewerkt werd en van een geveltoren voorzien. Rond het midden van de 19de eeuw werden de barokke vensters tot spitsboogvensters omgebouwd. Een tweede neogotische verbouwing vond plaats in 1893-1896, naar de plannen van architect J. Soete.

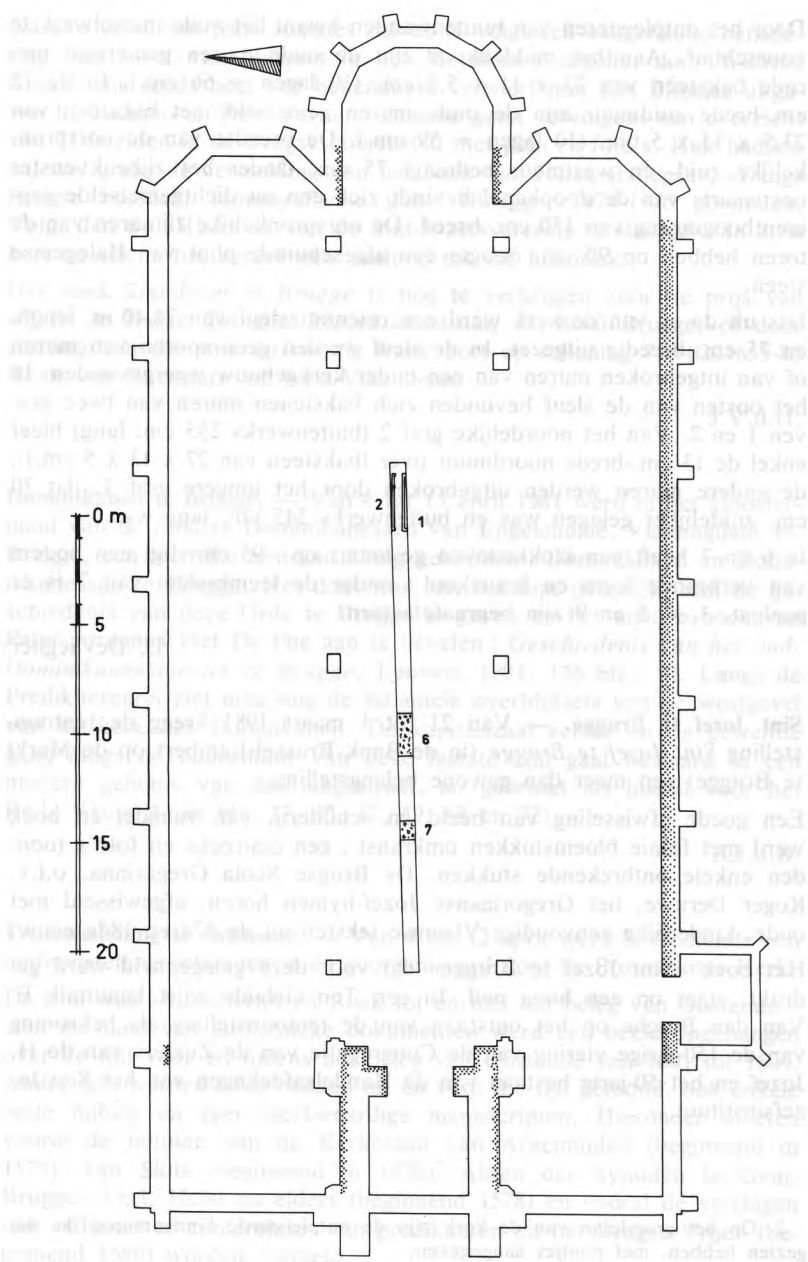
De kerk bestond toen uit drie hallebeuken van 7 traveeën; de middenbeuk was op de westkant voorafgegaan door een vierzijdige geveltoren, de twee zijbeuken waren op de oostzijde afgesloten door een driezijdig koor, de middenbeuk door een vijfzijdig koor. Het plan van Soete voorzag het nieuw bouwen van de midden- en zuidkoormuren (achter de bestaande muren), een nieuw baksteenparement (+ steunberen) aan alle buitenmuren (met inbegrip van het noordkoor), het westwaarts verlengen van de zijbeuken met een travee naast de toren waardoor de bestaande 18de-eeuwse annexen verdwenen, het ommetselen en verhogen van de toren die voorzien werd van een hoge spits i.p.v. de spits met opengewerkte lantaarn. Al met al geen verbeteringen!

In 1963 werd het interieur van de kerk grondig verbouwd: de 2 rijen van elk 6 zuilen werden voor een betere zichtbaarheid op het altaar vervangen door 2 x 4 steunen met horizontale afdekking. Zonder voorstudie had men lichtvaardig aanvaard dat de zuilen uit het einde van de 19de eeuw dateerden en bijgevolg opgeofferd mochten worden; ze schijnen echter wel degelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw en uit 1715 e.v. geweest te zijn!

De werkzaamheden in 1963 boden de gelegenheid enkele waarnemingen te doen¹.

1. Dit zeer beperkte onderzoek gebeurde in het kader van de provinciale inventarisatie van het kunstpatrimonium.

Door het ontleisteren van binnenwanden kwam het oude metselwerk te voorschijn². Aan het middenkoor zijn de oude muren gemetseld met rode baksteen van 23 x 11 x 5,5 cm. (10 lagen = 66 cm.). In de 75 cm.-brede zuidmuur zijn de oude muren gemetseld met baksteen van 23,5 x 11 x 5 cm. (10 lagen = 59 cm.). De breedte van de oorspronkelijke zuid- en westmuur bedraagt 75 cm. Onder het zijbeukvenster oostwaarts van de doopkapel bevindt zich een nu dichtgemetselde segmentboogingang van 150 cm. breed. De oorspronkelijke zijmuren van de toren hebben op 90 cm. hoogte een afgeschuinde plint van Balegemse steen.

Iets uit de as van de kerk werd een oriëntatiesleuf van 24,40 m. lengte en 75 cm. breedte uitgezet. In de sleuf werden geen sporen van muren of van uitgebroken muren van een ouder kerkgebouw weergevonden. In het oosten van de sleuf bevonden zich bakstenen muren van twee graven 1 en 2. Van het noordelijke graf 2 (buitenwerks 255 cm. lang) bleef enkel de 13 cm.-brede noordmuur over (baksteen van 27 x 13 x 5 cm.); de andere muren werden uitgebroken door het jongere graf 1, dat 30 cm. zuidelijker gelegen was en buitenwerks 245 cm. lang was.

In 6 en 7 heeft een klokkenoven gestaan; op - 95 cm. ligt een bodem van verbrande leem en houtskool; onder de leembodem van 7 is er paalgat. 3, 4, 5 en 9 zijn begraafplaatsen.

L. Devliegher

Sint Jozef te Brugge. — Van 21 tot 1 maart 1981 kreeg de tentoonstelling *Sint Jozef te Brugge* (in de Bank Brussel-Lambert op de Markt te Brugge) een meer dan gewone belangstelling.

Een goede afwisseling van beeld en schilderij, van vaandel en boek werd met fraaie bloemstukken omkranst; een dia-reeks en foto's toonden enkele ontbrekende stukken. De Brugse Scola Gregoriana, o.l.v. Roger Deruwe, liet Gregoriaanse Jozef-hymen horen, afgewisseld met oude, kinderlijke eenvoudige Vlaamse teksten uit de 17e en 18de eeuw.

Het boek «Sint Jozef te Brugge» dat voor deze gelegenheid werd gedrukt, staat op een hoog peil. In een Ten Geleide wijst kanunnik F. Van den Berghe op het ontstaan van de tentoonstelling als bekroning van de 150-jarige viering van de Congregatie van de Zusters van de H. Jozef en het 50-jarig bestaan van de Handelsafdelingen van het Sint-Jozefsinstituut.

2. Op het grondplan van de kerk zijn de ontleisterde binnenmuren die wij gezien hebben, met puntjes aangegeven.

Na een tekst van paus Joannes-Paulus II volgt een exegetische benadering van Jozef van Nazaret in het Mattheüs-evangelie, door Wilfried Rossel, die reeds heel wat bekendheid verwierf met zijn Bijbelse uitgaven bij Lannoo te Tielt. Fernand Etienne geeft vervolgens een overzicht van 21 beelden in de Brugse binnenstad met plan en foto's. Hier hadden wij wel graag de vermelding van het boek van Johan Ballegeer, «Langs Brugse beelden, Iconografische gids» (Brugge, 1974-1975 gevonden. Volgt dan de «Historiek van de Sint-Jozefsverering te Brugge». In zo'n kort bestek is het eerder een aanloop tot die historiek.

Het boek *Sint-Jozef te Brugge* is nog te verkrijgen voor de prijs van 450 fr. in Huize Tabigha, Noordzandstraat, 44, 8000 Brugge, of door storting van die som en twintig frank port op rekening 716-0204659-85 Bank van Roeselare en West-Vlaanderen.

J.V.d.H.

Dominikanen te Brugge. — Van 4 tot 15 april 1981 werd in het kloosterpand van de Zusters Dominikanessen van Engelendale, Vlamingdam 34, Brugge, een leerrijke tentoonstelling gehouden : Dominikanen en Dominikanessen te Brugge. Het doel was een beknopt overzicht van de geschiedenis van deze Orde te Brugge te geven en het nieuwe boek van Pater Jordanus Piet De Pue aan te bevelen : *Geschiedenis van het oud-Dominikanenklooster te Brugge*, Leuven, 1981, 176 blz., ill. Langs de Predikherenrei ziet men nog de schamele overblijfsels van de westgevel van de kerk der Dominikanen. De kapittelzaal echter en de gewelfde gang langs de noordmuur van deze laatste zijn gaaf bewaard in een modern gebouw van de Langestraat, nu gebruikt als lokaal voor het Rode Kruis (fotos blz. 22, 45, 47, 49, 68 en 72).

B.J.d.B.

Tentoonstelling te Oostende. — Van 4 tot 12 april werd te Oostende een tentoonstelling gehouden in en georganiseerd door de Protestantse Kerk.

De titel was «Manuscript en Boek tot en met het beleg van Oostende». Aan de hand van authentieke documenten werd een beeld opgehangen over de tijd vóór en tijdens het beleg van Oostende van 1601 tot 1604. Anderzijds werden oude boeken uit en voor die tijd getoond, ook enkele oude bijbels en zeer merkwaardige manuscripten. Hieronder moeten vooral de notulen van de Kerkeraad van Arnemuiden (beginnend in 1575), van Sluis (beginnend in 1578), Akten der Synoden te Gent, Brugge, Axel, Hulst en elders (beginnend 1578) en vooral de verslagen van «Classes of conferenties van predikanten uit het Brugse Vrije» (beginnend 1580) worden vermeld.

Verder waren belangwekkende oude drukken uit de Oostendse stadsbibliotheek, oude bijbedrukken, bijzonder belangwekkend materiaal uit het iconografische archief van de stad, schilderijen en prenten tentoongesteld. Een bescheiden uitgevoerde maar zeer nuttige geïllustreerde catalogus was ter beschikking.

J.M.

Benedictusjaar. — Naar aanleiding van de sluiting van het Benedictusjaar, op 21 maart 1981, werd in de Abdij Steenbrugge een tentoonstelling gehouden over de ikonografie van de Heilige, en de talrijke recente publikaties rond zijn leven en zijn regel, met catalogus, die een bibliografisch overzicht geeft van alle boeken en tijdschriftartikelen rond dit eeuwfeest gepubliceerd, zowel in binnen- als buitenland.

De adel en het Nederlands. — De Westvlaamse afdeling van de Vereniging van de Adel van het Koninkrijk België hield op zaterdag 30 augustus 1980 in het kasteel van Geluveld haar jaarlijkse vergadering, onder voorzitterschap van Jonkheer Christian de la Kethulle de Ryhove, die een spreekbeurt in het Nederlands hield. Hij had er vooraf op gewezen dat de adel niet vreemd mag blijven ten opzichte van de culturele en sociale verwezenlijkingen van de laatste decennia, zodat het gebruik van het Nederlands op de vergaderingen een echte vooruitgang betekent.

B.J.d.B.

**GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
SOCIÉTÉ D'EMULATION
TE BRUGGE**

Sekretariaat en redactie : p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge.

Postrekening : Genootschap voor Geschiedenis, Brugge 000-0107939-75

Jaarlijkse lidmaatschapsbijdrage : 400 F.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», gesticht in 1839, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

Het Genootschap geeft ieder jaar de «Handelingen» uit, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (p.a. Rijksarchief, Academiestraat 14, 8000 Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (400,-fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen». Bovendien wordt aan de leden een korting van 20% verleend op de prijs van de «Handelingen» die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen en op de afzonderlijke uitgaven.

BESTUUR : B. Janssens de Bisthoven (voorzitter), J. Marechal (ondervoorzitter), L. Devliegher (secretaris), J. Mertens (redactie-secretaris), A. Vandewalle (penningmeester), M. Cloet, De Dalle, P. Declerck, J. De Cuyper, N. Huyghebaert, A. Janssens de Bisthoven, O. Mus, M. Ryckaert, A. Schouteet, L. Valcke, W. Vanderpypen, R. Van Eenoo.

Druk : Grafisch Bedrijf Schoonbaert - 8200 Brugge 2
